

Beleidsprogramma Volt 's-Hertogenbosch

Najaar 2021

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
1. Sociale Zaken en Bestaanszekerheid	2
1.1 Vertrouwensexperiment	2
1.2 Experiment Basisbanen	4
2. Bouwen en Wonen	8
2.1 Erfpacht	8
2.2 Onroerendezaakbelasting, de boeman van de gemeentepolitiek	10
2.3 Sociale huur op sociale wijze	12
3. Economie, Belasting en Werk	16
3.1 Vergroening van gemeentelijke belastingen	16
3.2 Innovatief ondernemerschap	18
3.3 Bedrijvigheid in wijken stimuleren	20
3.4 Brede welvaart vervangt economische groei als uitgangspunt voor beleid	23
4. Familie, zorg en gezondheid	26
4.1 Inclusiviteit in sport en beweging	26
4.2 Bewaking luchtkwaliteit	27
5. Klimaat en Natuur	30
5.1 Geschikte locaties voor windmolens	30
5.2 Actief aan de slag met de warmtetransitie	34
5.3 Biodiversiteit vergroten in de openbare ruimte en in tuinen	37
6. Landbouw & Voeding	39
6.1 Innovatie ten behoeve van toekomstbestendige landbouw	39
6.2 Gezonde leefomgeving	40
6.3 Voedselverspilling binnen de gemeente verminderen	42
7. Migratie en integratie	44
7.1 Betere handvatten binnen de wijk/gemeente voor nieuwkomers	44
7.2 Sneller aan de slag als nieuwkomer	45
8. Onderwijs	48
8.1 Gezonde basisschool van de toekomst	48
8.2 Bezoek Europees Parlement	49
9. Overheid & Democratie	51
9.1 Burgerbudgetten	51
9.2 Toegankelijk en zichtbaar bestuur	52
9.3 Jongeren laten participeren aan besluitvorming	54
9.4 Burgerfora	55
9.5 Leesbare Gemeentebegroting	57

10. Mobiliteit en Reizen	59
10.1 Autoluwe binnenstad 's-Hertogenbosch	59
10.2 Intensiveren deelmobiliteit te 's-Hertogenbosch	62
11. Digitale Zaken	66
11.1 's-Hertogenbosch heeft een Wethouder Digitale Zaken nodig	66
11.2 Digitale inclusie voor alle inwoners van de gemeente	68
11.3 's-Hertogenbosch Datagemeente	71
11.4 Digitale Burgerparticipatie	73
12. Kunst, Cultuur en Media	76
12.1 Museumavonden	76
12.2 LHBTIQ+-museum	77
Voor verduidelijkende vragen	79

Voorwoord

In dit document worden de beleidsstukken weergegeven die voor Volt in de regio 's-Hertogenbosch de afgelopen maanden zijn ontwikkeld. Daarbij is uitgegaan van de twaalf thema's die door Volt Nederland afgelopen voorjaar zijn gedefinieerd. Deze thema's dienen als kapstok van dit beleidsdocument.

Het document is geschreven door en met leden van Volt, waarbij (zonder anderen tekort te willen doen) een grote inspanning is geleverd door de beleidscoördinatoren. Op het moment van schrijven zijn dat Thijs Blom, Carlo van Doorn, Fred van Erp, Ward van Genesen, Jeroen Kanters, Marie-José Klerks, Arjen van Silfhout, Adam Talhimet, Inge Vossen-van Beers, en Roel van de Wiel. Wij willen hen en degenen die hen hebben geholpen van harte bedanken voor de grote inspanningen die ze hebben geleverd om zich door de vele deadlines en kwaliteitschecks heen te worstelen en op tijd dit beleidsdocument te kunnen voorleggen aan de leden van Volt in de regio 's-Hertogenbosch. Ook dank aan Joeri Peters voor de hulp bij de redactie van de stukken.

We hebben getracht het document zo volledig mogelijk, inhoudelijk correct en taalkundig juist op te stellen. Daarbij kan het zijn dat bepaalde gedeelten voor lezers minder toegankelijk zijn. Voor verduidelijkende vragen verwijzen we naar de beleidscoördinatoren, hun gegevens staan aan het einde van dit document. Tevens willen we de kanttekening plaatsen dat dit document, zoals hierboven al aangegeven, door een flinke groep mensen is geschreven, elk met hun eigen ideeën en schrijfstijl. Vanuit de inclusiviteitsgedachte van Volt hebben we gemeend deze verschillen in het document in stand te moeten houden en de redactie vooral te richten op juist en helder taalgebruik.

's-Hertogenbosch 30 november 2021

Eva Goth (policy lead Volt 's-Hertogenbosch)

Ton van Kollenburg (policy lead Volt 's-Hertogenbosch)

1. Sociale Zaken en Bestaanszekerheid

1.1 Vertrouwensexperiment

Titel	Vertrouwensexperiment
Uitdaging (5+1)	Social Equality
Totstand-koming	Dit beleidsvoorstel is tot stand gekomen door bestudering van de rapporten van de WRR en de VNG. Daarnaast is gesproken met Esmah Lahlah (wethouder van Tilburg) en is het idee besproken met diverse Volt-leden. Ook diverse krantenartikelen zijn een inspiratiebron geweest.
Waarom	In de gemeente 's-Hertogenbosch zijn volgens het CBS zo'n 3500 bijstandsgerechtigden. Dit is al jaren redelijk stabiel (in januari 2011 waren dit er 3230). Met betrekking tot bijstandsgerechtigden wordt vaak uitgegaan van een negatief mensbeeld en wordt gehandeld vanuit wantrouwen. In de huidige situatie moeten mensen met een bijstandsuitkering 15 keer per week solliciteren en worden ze gekort op hun uitkering als ze wat extra bijverdienen. Het schrijven van "nepsollicitaties" en het inleveren op de uitkering door werk zorgt ervoor dat mensen gedemotiveerd raken zich in te zetten voor het krijgen van werk of werk aan te nemen. Daarnaast loont het voor mensen in de bijstand niet om een met een parttimebaan te starten. Hoewel de afstand tot de arbeidsmarkt in de regel groot voor mensen in de bijstand en een parttimebaan een nodige tussenstap kan zijn naar een fulltime functie. Doordat het niet loont parttime te werken, blijven veel mensen in een bijstandsuitkering zitten. Problemen worden ondervonden door: • Bijstandsgerechtigden: zij blijven vaak in de bijstand zitten. Dit kan ervoor zorgen dat ze zich buitengesloten voelen van de maatschappij, wat weer voor psychologische klachten kan zorgen. Daarnaast voelen ze zich vaak niet gehoord wat een cynische houding ten opzichte van de maatschappij en de overheid kan veroorzaken. • De omgeving van de bijstandsgerechtigden: zij zien dat hun familielid, buurman of buurvrouw vast blijft zitten in een uitkering. • Beleidsuitvoerders: dit zijn de casemanagers, werk consultants, etc. bij Weener XL, welke vaak niet de begeleiding kunnen bieden die mensen nodig hebben om weer te participeren. • De gemeente: zij betaalt voor dit alles en wil de werkloosheid in de stad verlagen.
Wat	Volt vindt dat dit anders moet. In het huidige beleid wordt te veel uitgegaan van wantrouwen en wordt te weinig gekeken wat mensen echt nodig hebben om te kunnen participeren in de maatschappij. Dit past niet bij de waarde van menselijkheid die Volt onderschrijft. Om mensen weer te motiveren te gaan werken is belangrijk dat werken loont.

	Tevens is het belangrijk dat niemand in onze maatschappij achterblijft. Volt is daarom voorstander van het steunen van mensen die het niet lukt op onze arbeidsmarkt een plek te vinden. Het huidige beleid is te wantrouwend en te weinig ondersteunend. De gewenste situatie is dat bijstandsgerechtigden de begeleiding krijgen die ze nodig hebben om daadwerkelijk weer te participeren in de maatschappij. Daarnaast moeten mensen in de bijstand geld bij kunnen verdienen om via een tussenstap van parttime werk door te groeien naar een fulltimebaan.
Hoe	Volt wil een experiment uitvoeren waarbij wordt bekeken of de omgang met mensen met een bijstandsuitkering op een andere manier kan worden ingevuld in de gemeente 's-Hertogenbosch. In dit vertrouwensexperiment wil Volt drie hoofdlijnen aanhouden (naar aanleiding van het vertrouwensexperiment in Wageningen): • Eigen regie: niet de regels van de gemeente zijn leidend, maar de inwoner heeft de regie. Ondersteund door de gemeente neemt hen eigenaarschap over het traject en leert hen aan te geven wat de inwoner nodig heeft aan ondersteuning, wat hen interesseert en motiveert. Er wordt geen nadruk meer gelegd op de sollicitatieplicht, maar wel op eigen initiatief. • Intensivering van persoonlijke begeleiding: De betrokkenen krijgen persoonlijke begeleiding op maat, waarbij de nadruk ligt op wat de betrokkene zelf wil en nodig heeft. De nadruk ligt hierbij op vertrouwen en het stimuleren van kansen. • Werken moet lonen: Deelnemers mogen 50 procent van hun verdiensten houden tot een maximum van 200 euro per maand (dit bedrag mag niet te hoog worden om oneerlijke concurrentie met mensen die een voltijd baan hebben op minimumloonniveau te voorkomen). Centraal staat dus dat de bijstandsgerechtigde vertrouwen krijgt en zelf de regie neemt. Dit experiment moet minstens 1 jaar lopen. Volt zal aansturen op duidelijk afspraken rondom de duur van het experiment en een grondige evaluatie (eventueel met een externe kennispartner). Hierbij worden vooraf met alle betrokkenen meetbare doelstellingen op papier gezet. Ook zullen de bevindingen gedeeld worden met andere gemeenten en belanghebbenden.
Middelen	NTB
Bronnen & verantwoording	Van Hest, E. (9 april 2021). <i>Vurig betoog wethouder Lahlah over armoedebeleid: 'Geen Tilburger mag meer onbemiddelbaar zijn'</i>, bd.nl. https://www.bd.nl/tilburg-e-o/vurig-betoog-wethouder-lahlah-over-armoedebeleid-geen-tilburger-mag-meer-onbemiddelbaar-zijn~a46165a6/ Jongerius, S. (15 februari 2021). <i>Tilburg wijst weg naar menselijker bijstand</i>, https://www.bd.nl/brabant/tilburg-wijst-weg-naar-menselijker-bijstand~a51bb101/

	Muffels, R., Blom-Stam, K., & Van Wanrooij, S. (2020). <i>Vertrouwensexperiment Wageningen: Werkt het en waarom wel of niet?</i> Eindverslag. Nieuwsuur. (16 mei 2021). <i>Bijstand moet menselijker</i>, https://www.npostart.nl/nieuwsuur/16-05-2021/VPWON_1324217 Van der Storm, L. (3 mei 2021a). <i>De gemeente wil een nieuwe Participatiewet, maar laat Hanny wel met stofzuiger naar de sociale dienst fietsen</i>, Trouw, https://www.trouw.nl/gs-bdf5dc41 Van der Storm, L. (3 mei 2021b). <i>De Participatiewet moet op de schop, vinden gemeenten: 'Te veel wantrouwen</i>. Trouw, https://www.trouw.nl/gs-bf2c1bb8 Van der Storm, L. (3 mei 2021c). <i>Gerard Sangers (63) werd vermoord door de Participatiewet: 'Ook ik ben beschuldigd van fraude'</i>, Trouw, https://www.trouw.nl/gs-b773a884 Vereniging van Nederlandse Gemeenten. (2021). <i>De winst van het sociaal domein</i>, https://vng.nl/nieuws/propositie-de-winst-van-het-sociaal-domein Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2020). <i>Het betere werk: De nieuwe maatschappelijke opdracht</i>, https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2020/01/15/het-betere-werk
--	---

1.2 Experiment Basisbanen

Titel	Experiment Basisbanen
Uitdaging (5+1)	Social Equity
Totstand-koming	Het idee van basisbanen ¹ ontstond door het lezen van rapporten van de WRR en de VNG en diverse krantenartikelen. Ook is het thema besproken bij het themacoördinatoren-overleg.

¹

Het idee van basisbanen wordt tegenover het idee van een basisinkomen gesteld. Het kan echter ook gezien worden als een aanvulling. Dit beleidsvoorstel voor een experiment met basisbanen moet dan ook niet gezien worden als een vervanging voor het concept van een basisinkomen.

Waarom	Het aantal bijstandsgerechtigden is al jaren stabiel is in 's-Hertogenbosch (plus minus 3500). Volt is voorstander van een vrije marktwerking. Toch zijn er mensen die het, ondanks de werkgelegenheid die onze economie biedt, niet lukt hun plek te vinden op de reguliere arbeidsmarkt. De fluctuering van de economie lijkt niet zoveel invloed te hebben op het aantal mensen dat in een bijstandsuitkering zit. Er lijkt sprake te zijn van een soort marktfalen: voor een kleine groep mensen lijkt geen plek te zijn op de arbeidsmarkt. Het feit dat mensen geen werk vinden, kan ervoor zorgen dat mensen jarenlang langs de kant blijven staan. Voor het welzijn van deze mensen is dit een slechte zaak. Zij kunnen zich buitengesloten voelen door de maatschappij. Ook het gevoel van eigenwaarde kan worden aangetast omdat ze niet voor voldoende eigen inkomen kunnen zorgen en het gevoel hebben niet bij te dragen aan iets waardevols voor de maatschappij. Mensen zijn gelukkiger als ze betaald werk hebben en ze hebben door een betaalde baan ook meer ritme in hun dag. Daarnaast is het ook voor de maatschappij beter als deze mensen betrokken blijven bij de samenleving. Volt vindt dat niemand mag worden buitengesloten uit onze maatschappij. Omdat ondanks een goed draaiende economie en goed onderwijs sommige mensen toch niet in staat zijn een plek te vinden, heeft de overheid hierin een taak. Als de overheid niet ingrijpt, blijft een groep mensen bestaan die wel graag wil werken en onderdeel wil zijn van de maatschappij, maar het niet lukt een plek te vinden. Volt vindt dat het anders moet.
Wat	Volt stelt een experiment met basisbanen voor. Met deze basisbanen, die door de gemeente beschikbaar worden gesteld, krijgen mensen met bijstandsuitkering de mogelijkheid tegen minimumloon te werken. Op deze manier krijgen mensen die bijvoorbeeld al wat langer langs de kant staan en graag mee willen werken de kans weer mee te doen. Dit vraagt van de lokale overheid een meer actieve houding in het scheppen van werkgelegenheid voor deze doelgroep. Volt beseft dat deze rol van lokale overheid niet te groot mag worden en dat de basisbanen maar voor een beperkte verdringing op de reguliere arbeidsmarkt mogen zorgen. Om verdringing op de reguliere arbeidsmarkt te voorkomen en ervoor te zorgen dat mensen betekenisvol werk doen zodat ze zich onderdeel voelen van onze maatschappij, wil Volt dat het werk dat gedaan wordt in deze basisbanen maatschappelijk nuttig werk is waar normaal gesproken geen markt voor is. Gedacht kan worden aan functies in de culturele sector (bijvoorbeeld kaartjes controleren in de Verkadefabriek, het lokale filmhuis), ouderenzorg (ouderen begeleiden naar activiteiten bij Vivent) en andere sectoren. Een belangrijke voorwaarde voor Volt is dat de basisbanen geen verplichting worden. Het is belangrijk dat mensen niet gedwongen worden te gaan werken, maar dat deze banen ten goede komen van hen die graag willen werken en op die manier bij willen dragen aan de maatschappij.
Hoe	Volt stelt een experiment met basisbanen voor. Uit dat experiment blijkt of het goed werkt als de gemeentelijke overheid dit oppakt. Er is al een experiment bij

	de gemeente Groningen geweest met 25 personen in een basisbaan. In 's-Hertogenbosch wordt gestreefd naar een groter experiment, met 100 deelnemers. Omdat Volt zoveel mogelijk verdringing op de reguliere arbeidsmarkt wil voorkomen, is het waarschijnlijk nodig dat gemeentelijke en andere non-profit organisaties meewerken aan dit experiment. Vanuit die organisaties worden plekken geregeld waar mensen betekenisvol en maatschappelijk nuttig werk doen. De nadruk ligt niet op het doorstromen naar regulier werk, maar op zinvol werk voor mensen die geen baan vinden op de reguliere arbeidsmarkt. Om verdringing te voorkomen en ervoor te zorgen dat de basisbanen betekenisvol werk opleveren moeten de basisbanen aan de volgende voorwaarden voldoen (voor een deel overgenomen van het experiment in Groningen, zie Gemeente Groningen, 2021): • De basisbaan moet een positieve maatschappelijke bijdrage leveren • De basisbaan mag niet een al een reeds betaalde functie zijn • De basisbanen moeten passend zijn voor de mensen die het niet lukt een betaalde baan te vinden op de reguliere arbeidsmarkt. • Begeleiding moet worden aangeboden. Daarnaast vindt Volt dat de basisbanen vooral beschikbaar moeten zijn voor mensen die langdurig werkloos zijn en het zelf niet lukt een betaalde baan te vinden. Daarom heeft Volt de volgende voorwaarden voor de kandidaten (wederom deels overgenomen van de gemeente Groningen). De kandidaat: • Heeft een bijstandsuitkering • Heeft al minstens 1 jaar geen betaald werk • Heeft zelf de wil in een basisbaan te werken • Volgt geen lopend re-integratietraject richting regulier werk • Heeft geen perspectief op de regulier werk Volt stelt voor dit experiment minstens 1 jaar te laten draaien om te zien wat de effecten zijn. Volt zal aansturen op duidelijk afspraken rondom de duur van het experiment en een grondige evaluatie (eventueel met een externe kennispartner). Hierbij worden vooraf met alle betrokkenen meetbare doelstellingen op papier gezet. Ook zullen de bevindingen gedeeld worden met andere gemeenten en belanghebbenden.
Middelen	NTB
Bronnen & verantwoording	Gemeente Groningen (2021) <i>Basisbaan</i>, https://gemeente.groningen.nl/basisbaan Bloemhoff, C. (2 juli 2021) <i>Het nut van basisbanen staat vast, dus aan de slag ermee in Den Haag</i>, Trouw, https://www.trouw.nl/opinie/het-nut-van-basisbanen-staat-vast-dus-aan-de-slag-er-mee-in-den-haag~bb4068e3/ NOS (2021) <i>Geen basisinkomen, maar basisbaan: 'goed voor zekerheid en eigenwaarde</i>, https://nos.nl/artikel/2318773-geen-basisinkomen-maar-basisbaan-goed-voor-zekerheid-en-eigenwaarde

	Jonge, A. de. (2021) <i>Groningse basisbaan bevalt goed. Binnenlands Bestuur</i>, https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/nieuws/groningse-basisbaan-verbetert-welzijn-en-inkomen.15962917.lynkx Jongerius, S. (2021) <i>Tilburg wijst weg naar menselijker bijstand</i>, https://www.bd.nl/brabant/tilburg-wijst-weg-naar-menselijker-bijstand~a51bb101/ Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2021) <i>De winst van het sociaal domein</i>, https://vng.nl/nieuws/propositie-de-winst-van-het-sociaal-domein Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2020). <i>Het betere werk: De nieuwe maatschappelijke opdracht</i>, https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2020/01/15/het-betere-werk
--	---

2. Bouwen en Wonen

2.1 Erfpacht

Titel	Erfpacht
Uitdaging (5+1)	Social Equality
Totstand-koming	Rudi & Freddi Show, wetenschappelijk onderzoek
Waarom	De erfpacht is een systeem waarbij bewoners niet de grond bezitten onder hun huis, maar elk jaar een bedrag betalen (de canon) aan de gemeente om de grond te mogen pachten. Op dit moment is dat systeem op zijn retour, omdat het voor investeerders veel interessanter is de grond onder huizen wél te bezitten. Hieruit komt namelijk de grootste waardestijging voort. Voor woningzoekenden die er niet tussen komen op de woningmarkt is het omgekeerd. Omdat juist de grond onder een huis ontzettend duur is, is de aanschaf van een woning op erfpachtgrond betaalbaarder, terwijl de maandlasten gelijk (of lager) zijn dan bij de koop van een woning met grond. Omdat een woning bij erfpacht een minder interessant beleggingsobject wordt, stimuleert men hiermee wonen in plaats van beleggen. Daarnaast is er een probleem in de visie van gemeenten. De drie belangrijkste productiefactoren zijn land, kapitaal en arbeid. In principe zijn kapitaal en arbeid twee factoren die eindeloos lijken te groeien, maar de ruimte die we op deze planeet hebben is beperkt. Doordat grond schaarser wordt, wordt deze alleen maar duurder. Door nu grond te verkopen als gemeente, zijn er geen inkomsten op basis van de toekomstige waardestijging van deze grond. Dit betekent bijvoorbeeld dat wanneer een gemeente een grote investering doet om de ring te ondertunnelen en dat daarmee alle woningen rond de ring enorm in waarde stijgen, de gemeente daar geen vruchten van plukt. Particuliere beleggers plukken die vruchten des te meer. Zij hoeven daar niets voor te doen, behalve de gemeente motiveren om te investeren. Dit is eigenlijk een perverse prikkel, waarbij vooral huiseigenaren met hun stem op lokaal niveau veel invloed kunnen uitoefenen op gebiedsontwikkeling. Tegelijkertijd levert de erfpachtcanon meer op dan de onroerendezaakbelasting ten opzichte van de woningwaarde.
Wat	De oplossing is het verstrekken van meer grond op basis van erfpacht. Erfpacht heeft van oudsher vier klassieke doelen (Bolhuis, 2020, p. 42): 1. Toekomstige waardestijging 2. Invloed op bebouwing 3. Stimuleren van de bouw 4. Grond terug verkrijgen Van deze klassieke doelen zijn er twee waarvoor erfpacht nog als geschikt gemeentelijk middel wordt gezien: de toekomstige waardestijging en de invloed op bebouwing. Daarnaast is er een niet-klassiek doel van erfpacht, wat op korte termijn vruchten af kan werpen en de kans van starters doet toenemen. Namelijk, dat doordat starters alleen de stenen kopen en niet de grond, de aankoop van een huis met een lager hypotheekbedrag mogelijk wordt. Daarbij is belangrijk dat de maandelijkse uitgaven betaalbaar blijven.

	Stel de gemeente past erfpacht vaker toe, dan heeft de gemeente meer baat bij het verbeteren van leefomgevingen. Op het moment dat de grondwaarde stijgt, stijgen de inkomsten van de gemeente mee. Deze inkomsten kunnen weer gebruikt worden om meer geld in de stad te investeren: een opwaartse spiraal. Daarnaast drukt het de prijs van de woningen, waardoor minder kapitaal nodig is op het moment van aankoop. Om dit te verwezenlijken moet de gemeente bij nieuwbouw een gedeelte van de grond aanwijzen als erfpacht. Hier mogen projectontwikkelaars dan woningen tegen kostprijs (plus marge) ontwikkelen. De gemeente neemt de infrastructuur voor zijn rekening, betaald vanuit reserves of op basis van leningen die met behulp van de erfpachtbaten worden afgelost. Het is aan de gemeente te bepalen welke optie financieel het voordeligste is op basis van de rentestanden. Daarnaast zijn verschillende vormen van erfpacht mogelijk, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen drie vormen met daarbij voor elke vorm een mogelijkheid de grond over te nemen. 1. Tijdelijke erfpacht 2. Voortdurende erfpacht 3. Eeuwigdurende erfpacht Voor een stabiele markt heeft de derde optie de voorkeur. De andere opties brengen instabiliteit op de woningmarkt met zich mee. Zo blijkt uit onderzoek dat, in het geval van voortdurende erfpacht, de woning in kwestie relatief minder vaak verkocht wordt dan te dichteren bij de vaststellingsdatum van de canon komt. Dat verstoort de vrije markt. Bij een eeuwigdurende erfpacht speelt dit niet. Hier wordt de canon eenmalig vastgesteld en elk jaar opgehoogd naargelang de inflatie. Hierdoor blijft de gemeente een vaste inkomstenbron houden en is de erfpachtcanon stabiel voor de gebruiker. Daarmee is er geen verschil meer in verkoopkansen tussen woningen met eeuwigdurende erfpacht.
Hoe	Voor starters wil Volt inzetten op koopwoningen waar de grond in beheer van de gemeente is. Deze maandlasten, in de vorm van erfpacht, moeten door de banken meegenomen worden bij het berekenen van het maandbedrag voor de hypotheek, omdat deze de hypotheekruimte beperkt. Door de erfpachtcanon mee te wegen in de hypotheekverstrekking, leidt erfpacht niet tot inflatie van de huizenprijzen. Door deze woningen met erfpacht aan te bieden, worden ze voor beleggers minder aantrekkelijk, aangezien zij dan geen geld verdienen aan de waardevermeerdering van de grond, terwijl ze tegelijkertijd wel de canon moeten betalen. Als in de huur dit bedrag direct wordt doorgezet naar de huurders, gaan deze huizen relatief meer kosten dan huurwoningen waar alleen de OZB wordt doorberekend. Wat erfpacht financieel complex maakt, is dat de grondprijs nu door de gemeente wordt gebruikt om, in de aanbestedings- en ontwikkelfase van het traject, de infrastructuur voor de nieuwbouw te realiseren (de zogeheten GREX, of grondexploitatie). De gemeente moet dit geld, doordat men geen grond verkoopt, op een andere manier opbrengen. Dit betekent dat de investering door de

	gemeente aan de voorkant groter wordt, maar dat het rendement op de lange termijn ook hoger wordt. Dit betekent ook een direct wisselwerking tussen de belasting (de canon) die de woningbezitter betaalt en de aanwezigheid van nutsvoorzieningen. Oftewel, een bewoner ziet in de directe leefomgeving dat belastinggeld nuttig wordt besteed.
Middelen	Op kort termijn moet ruimte op de begroting worden gecreëerd om de GREX te bekostigen bij aanbouw van nieuwe woningen. Op de middellange termijn kan vanuit de erfpacht deze GREX voortaan bekostigd worden. Op de lange termijn vloeit geld terug de gemeente in.
Bronnen & verantwoording	Van Luijk, A. (2020). <i>De mogelijkheden van erfpacht voor starters</i>, https://web.archive.org/web/20201028073728/https://www.platformwoonstarters.nl/platform-woonstarters/mogelijkheden-erfpacht-starters/ Van Luijk, A. (16 januari 2021). <i>Erfpacht geeft starters op de woningmarkt een duwtje in de rug</i>, https://www.rd.nl/artikel/830545-erfpacht-geeft-starter-op-woningmarkt-een-duwtje-in-de-rug Van Wijk, N. (12 februari 2013). <i>Erfpacht werkt beter dan startersleningen</i>, https://www.gemeente.nu/ruimte-milieu/bouw/erfpacht-werkt-beter-dan-startersleningen/ Bolhuis, R.M. (30 november 2020). <i>De macht van gemeentelijke erfpacht</i>, https://www.omgevingsweb.nl/wp-content/uploads/po-assets/370247.pdf

2.2 Onroerendezaakbelasting, de boeman van de gemeentepolitiek

Titel	Onroerendezaakbelasting, de boeman van de gemeentepolitiek
Uitdaging (5+1)	Social Equality, Economic Renaissance
Totstand-koming	Mediaberichten, gemeentebegroting, COELO
Waarom	's-Hertogenbosch is een gemeente waar men al jaren teert op de Essent-gelden. Recent heeft zelfs de wethouder van financiën aangegeven dat de gemeente de komende tijd moet bezuinigen en dat men de gaten vult door de onroerendezaakbelasting (OZB) te verhogen, tenzij het Rijk bijspringt. Hiermee wordt de verhoging van de OZB een soort boeman en niet een eerlijke belasting op wonen. De afgelopen decennia is de OZB bewust laag gehouden, terwijl men had kunnen besluiten om minder in te teren op de Essent-gelden en iets meer solidariteit te vragen voor ieders medebewoners. De wethouder van financiën verwoordt het als volgt: <i>'De gemeenteraadsverkiezingen gaan niet over het verdelen van de weelde, maar over het verdelen van de armoede'</i>. Volt betoogt dat het een politieke keuze is om de armoede te verdelen door de weelde niet te belasten. 's-Hertogenbosch staat in Brabant in de top 3 en landelijk in de top 15 van gemeenten met een lage OZB. Dit betekent dat er weinig plekken zijn in Nederland waar het wonen binnen de gemeentegrenzen zo goedkoop is. Tegelijkertijd maakt 's-Hertogenbosch gebruik van corona-geld, om bijvoorbeeld

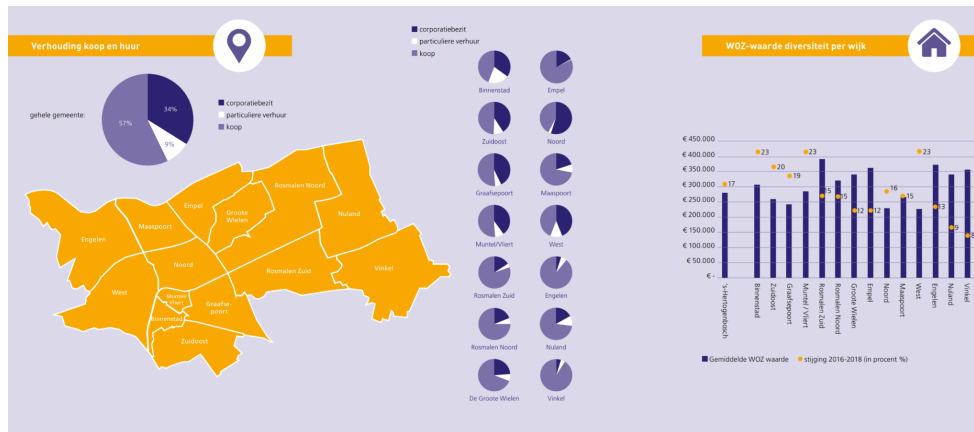
	vier BOA's in te huren. Helaas kunnen deze zonder corona-geld niet meer bekostigd worden en zullen zij weer verdwijnen. Dat terwijl deze vier gemeentelijke werknemers ontzettend goed werk doen. Deze bezuinigingen zijn niet nodig, hoewel dit door de negatieve beeldvorming binnen het huidige politieke klimaat in 's-Hertogenbosch vaak anders wordt gezien. Het aanpassen van de OZB zorgt voor structurele maatregelen om de gemeentebegroting op orde te brengen.								
Wat	Een versnelde en structurele verhoging van de OZB om bezuinigingen te voorkomen. In Eindhoven vormt de OZB nu ~8% van de gemeentelijke inkomsten, Amsterdam komt samen met de erfpacht op een vergelijkbaar percentage uit. Amsterdam is een bewust gekozen voorbeeld, omdat dat een van de steden is met een lagere OZB dan 's-Hertogenbosch. Echter, door het vele gebruik van erfpacht zijn de inkomsten over de Amsterdamse gemeentegronden net zo hoog als steden die alleen via de OZB innen. In 's-Hertogenbosch komt op dit moment ~5% van de inkomsten uit de OZB. Dit betekent dat zelfs als vier jaar lang de OZB structureel zou worden verhoogd met 10% per jaar, er nog steeds sprake zou zijn van minder inkomsten uit de OZB dan andere gemeenten nu al als bijdrage vragen aan hun inwoners. Dit betekent na vier jaar dat $5 \times 1,10^4 = 7,32\%$ van de inkomsten uit de OZB komt. Omdat een verhoging van de OZB bewoners van duurdere huizen en bezitters van duurdere panden harder raakt dan die van goedkopere, is het ook een belasting die de financieel zwakkere inwoners van de stad ontziet. De breedste schouders dragen dan de zwaarste lasten. Daarnaast willen we het geld dat hiermee structureel de begroting in vloeit gebruiken om sociale en duurzame initiatieven (zie rest van het beleidsprogramma) te ontplooiën, waardoor wederom juist deze groep geholpen wordt met de gemaakte keuzes.								
Hoe	In plaats gaten vullen met OZB-verhogingen wil Volt de komende jaren de OZB structureel verhogen, om zo het interen op de gemeentelijke reserves tegen te gaan. Dit getuigt van goed boekhouderschap. Daarom wil Volt de komende vier jaar de OZB met 10% per jaar doen toenemen en dat geld vervolgens gebruiken voor initiatieven die wenselijk zijn voor de inwoners van de gemeente óf voor een directe lastenverlichting op andere gemeentelijke belastingen in het geval er budget zou overblijven. Hierdoor betreft het een lastenverschuiving die onze lokale huizenmarkt eerlijker maakt. Een visie op een eerlijker 's-Hertogenbosch.								
Middelen	In 2021 moet volgens de wethouder 2,7 miljoen euro worden bezuinigd. In 2023 is dat volgens de wethouder al opgelopen tot 4,3 miljoen euro. Een stijging van 10% jaar-op-jaar voor de OZB komt elk jaar uit op ~4,28 miljoen euro om andere lasten mee te verlichten, dan wel gaten in de begroting mee te vullen. Let wel dat de inflatie nog niet is meegenomen. Deze gaat nog af van de 10%, dus de reële stijging zal lager uitvallen. <table border="1" data-bbox="415 1789 1346 1881"> <tr> <td>Jaar</td><td>(prognose) Inkomsten OZB</td><td>(prognose) begrotingstekort</td><td>Verhoging OZB</td><td>Totale inkomsten</td></tr> </table>				Jaar	(prognose) Inkomsten OZB	(prognose) begrotingstekort	Verhoging OZB	Totale inkomsten
Jaar	(prognose) Inkomsten OZB	(prognose) begrotingstekort	Verhoging OZB	Totale inkomsten					

	2021	42,82	2,7	-	
	2022	47,11	2,7	4,29	4,29
	2023	51,82	4,3	4,71	9,00
	2024	57,00	4,3	5,18	14,18
	2025	62,70	4,3	5,70	19,88
Getallen in miljoenen Aanname is dat de tekorten stabiel blijven. NB er zijn ook uitspraken over tekorten tot 15 miljoen. Hier is van conservatieve schattingen uitgegaan.					
Bronnen & verantwoording	Gotink, B. (27 september 2019). <i>Den Bosch moet miljoenen gaan bezuinigen, woonlasten stijgen met vijf tot acht procent</i>, https://www.bd.nl/den-bosch-vught/den-bosch-moet-miljoenen-gaan-bezuinigen-woonlasten-stijgen-met-vijf-tot-acht-procent~a8efd931/ Van de Ven, J. (4 juni 2021). <i>Centen ontbreken, er gaat het komende jaar niet zo gek veel aan extra's gebeuren in Den Bosch</i>, https://www.bd.nl/den-bosch-vught/centen-ontbreken-er-gaat-het-komende-jaar-niet-zo-gek-veel-aan-extras-gebeuren-in-den-bosch~a764a057/ Gemeente 's-Hertogenbosch (2021). <i>Gemeentebegroting 's-Hertogenbosch 2021</i>, https://s-hertogenbosch.begroting-2021.nl/ Gemeente Amsterdam (2021). <i>Gemeentebegroting Amsterdam 2021</i>, https://assets.amsterdam.nl/publish/pages/955624/begroting_2021_gemeente_amsterdam_na_raadsbehandeling.pdf Gemeente Eindhoven (2021). <i>Gemeentebegroting Eindhoven 2021</i>, https://eindhoven.begroting-2021.nl/				

2.3 Sociale huur op sociale wijze

Titel	Sociale huur op sociale wijze
Uitdaging (5+1)	Social Equality
Totstand-koming	Omgevingsvisie 2030 's-Hertogenbosch, documentatie driepartijenoverleg (woningcorporaties, gemeente, centrale huurdersorganisatie), bezoek SHP (stedelijk huurdersplatform 's-Hertogenbosch)
Waarom	's-Hertogenbosch kent een ongelijke verdeling van vrije en sociale huur over de gemeente, die ervoor zorgt dat er verschillen in leefbaarheid zijn tussen wijken. Omdat het hebben van gelijke kansen voor Volt een kernwaarde is, wordt het belangrijk geacht dat de wijk waarin iemand woonachtig is geen invloed heeft op kwaliteit van leven en toekomstkansen. Hoewel het vestigings probleem zich niet alleen op de sociale huurmarkt voordoet, maar ook op de vrije huursector en de koopsector, zit de crux hem in de sociale huur. Daarnaast is in wijken met veel sociale huur een hogere criminaliteit en is de leefbaarheid van deze wijken lager dan elders in de stad.

“In wijken met een mindere leefbaarheid is ook een toenemend gevoel van onveiligheid. In die wijken zijn de bewoners van corporatiewoningen in toenemende mate bang om te worden lastiggevalen of beroofd.” (Aedes 2020)

Vanwege het gevoerde gemeentebestuur is er steeds voor gekozen bepaalde woonvormen in clusters neer te zetten. Door de duurderende grond in de buurt van de duurderende huizen is het weinig rendabel om daar nog sociale huur te realiseren, terwijl grond in wijken met veel sociale huur relatief goedkoop kan worden verkocht aan projectontwikkelaars. Hierdoor is het woonbeleid een ‘selffulfilling prophecy’ geworden; hoe sterker de concentratie van een specifieke woonvorm in een wijk, hoe moeilijker er een andere woonvorm bij komt. Omdat het in ieders belang is dat 's-Hertogenbosch een leefbare gemeente is—nu, maar ook wanneer er over 10 jaar 10.000 woningen bijgebouwd moeten zijn—zal er beter moeten worden nagedacht over de spreiding van sociale huur.

“Wijken die al zwak waren zijn de laatste jaren nog zwakker geworden. ‘De Vogelaarwijken uit 2007 komen terug als wij niet direct de handen ineenslaan.’ Dat zegt Aedes-bestuurslid Hester van Buren in reactie op het rapport Veerkracht in het corporatiebezit: ‘Rijk en gemeenten moeten de handen ineenslaan. Woningcorporaties roepen op tot een verbeterde wijkaanpak en sluiten daar graag bij aan.’ (Aedes, 2020)

“Voor allerlei indicaties van kwetsbaarheid—laag opleidingsniveau, eenoudergezin, uitkering (anders dan AOW/pensioen), inkomen onder het sociaal minimum, slechte gezondheid, langdurige aandoeningen—geldt dat deze in de sociale huursector een factor 3 à 6 hoger liggen dan in de rest van de woningvoorraad in Nederland, zo blijkt uit het WoON2018. En dat is nog meer het geval als de sociale huurwoningen staan in gebieden met een mindere leefbaarheid.” (Aedes 2020)

Sociale huurwoningen in gebieden met mindere leefbaarheid versterken de eerdergenoemde problemen. Kwetsbaren zijn minder in staat een positief effect op de wijk te hebben. Dat versterkt de noodzaak om bewoners in de straat te hebben die de tijd hebben om aandacht te geven aan de leefbaarheid. Wanneer die er in zo'n gebied niet zijn, zal de leefbaarheid achteruitgaan. Bij een betere spreiding is het sociale vangnet van de wijk als geheel groter en dus steviger voor elk individu, evenals de weerbaarheid van de wijk tegen negatieve invloeden. Daarnaast heeft het coronavirus de sociaal zwakkere wijken van Nederland zwaarder getroffen, wat het bovenstaande extra nijpend maakt.

	Volt als Europese partij kijkt graag naar goede lessen die we van andere Europese steden kunnen leren. Als het over sociale huur en de woningbouw gaat, kunnen wij veel leren van Wenen. Daar is het wel gelukt om voldoende betaalbare woningen te bouwen voor haar inwoners. Door inspiratie op te doen over onze landsgrenzen heen, kunnen we laten zien dat ook gemeentepolitiek sterk met Europa verbonden is.
Wat	Uit de woonvisie blijken grote verschillen in sociale huur in de gemeente. Zo springen vooral de wijken Graafsepoort, Noord, Zuidoost, de Muntel en West eruit met hun grote sociale huursector. Aan het andere kant van het spectrum springen gebieden als Rosmalen-Zuid, Rosmalen-Noord, Vinkel, Nuland, Engelen, Empel en Maaspoort eruit wat betreft een vrij beperkte voorraad aan sociale huur. Dit betekent dat ten oosten van de A2 voor een sociale huurder maar in beperkte mate mogelijk is zich te vestigen. In de gemeente zijn de gemiddelden: 34% corporate bezit, 9% particuliere verhuur, 57% koop. Concreet betekent dit dat sociale huurwoningen gebouwd moeten worden in met name Rosmalen-Noord, Rosmalen-Zuid, Engelen en Maaspoort. Daarmee verlaagt de sociale druk op wijken als Zuidoost, Graafsepoort, de Muntel, Noord & West en krijgen alle inwoners van 's-Hertogenbosch de keuze waar zij zich willen vestigen. De kernen Vinkel en Nuland zijn op dit moment geen onderdeel van deze plannen, want ook al zijn er minder sociale huurwoningen in deze dorpskernen, de dorpsuitbreiding in die kernen vraagt om maatwerk. Vreemde eend in de bijt is de binnenstad, waar de hoeveelheid sociale huur op het gemeentelijk gemiddelde zit, maar waar door de grote voorraad woningen in de vrije huursector het aantal koopwoningen ver onder het gemeentelijk gemiddelde zit. Verder blijkt in de brief aan de gemeenteraad, evenals in het gesprek met het Stedelijk Huurders Platform, dat sommige wijken qua sociale cohesie op springen staan. Andere wijken zijn vele malen beter in staat deze klappen op te vangen. Daarom vindt Volt aandacht voor het absorptievermogen van wijken cruciaal. Dit blijft echter het maatwerk. Een accountant die meer van huis is en meer een passant is in de wijk bevordert wel het gemiddelde inkomen, maar niet direct de sociale cohesie. Iemand die bijvoorbeeld werkt in het onderwijs of bij de politie en zich met het hele gezin in de wijk vestigt, zal wellicht eerder een positieve invloed hebben.
Hoe	Om te komen tot een sociale huur op sociale wijze: • Definieer een brede definitie van sociale huur, voor zowel marktpartijen als corporaties, waarbij sociale huur meer betekent dan alleen een huur onder de liberalisatiegrens. • Als sociale huurwoningen worden weggenomen uit het woningbestand, dan moeten daar minimaal anderhalf maal zoveel sociale huurwoningen voor terugkomen. • In het bestemmingsplan moeten eisen aan het aantal sociale huurwoningen gesteld worden dat gerealiseerd dient te worden.

	• Als projectontwikkelaars deze woningen niet willen ontwikkelen, gun de bouw dan aan de woningcorporaties. • Stimuleer de uitruil van ontwikkellocaties tussen marktpartijen en woningcorporaties. • Voorkom de geconcentreerde instroom van kwetsbare bewoners uit de GGZ in kwetsbare wijken.
Middelen	OZB-tarief verhoging is de logische route om woonbeleid te financieren.
Bronnen & verantwoording	Gemeente 's-Hertogenbosch (2020). <i>Woonvisie 's-Hertogenbosch 2030</i>, https://www.s-hertogenbosch.nl/fileadmin/Website/Actueel/Projecten/Woonvisie/DEF_Woonvisie__s-Hertogenbosch.pdf Aedes (2020). <i>Achterstandswijken' terug in Nederland?</i> https://www.aedes.nl/artikelen/klant-en-wonen/wijkaanpak-en-leefbaarheid/leefbaarheid/aedes-achterstandswijken-terug-in-nederland.html Joost, Mooiland & Woningcorporatie Zayaz (22 juli 2021) <i>Brief aan de raad van BrabantWonen</i>. Aedes (2020). <i>Veerkracht in het corporatiebezit</i>, https://dkvwg750av2j6.cloudfront.net/m/16e458814e279f4a/original/Rapport-Veerkracht-van-het-corporatiebezit-RIGO-30-januari-2020.pdf De Knecht, K & Bunschoek, J. (2020). <i>Coronavirus slaat harder toe in zwakkere wijken: inwoners minder beschermd</i>, https://www.rtlnieuws.nl/onderzoek/artikel/5189278/corona-wijk-achterstand-onderzoek-amsterdam-stadsdeel-cijfers van der Marel, G, (2021), <i>Waarom wenen woningen wel betaalbaar kan houden</i>, https://fd.nl/economie-politiek/1396116/waarom-wenen-woningen-wel-betaalbaar-kan-houden

3. Economie, Belasting en Werk

3.1 Vergroening van gemeentelijke belastingen

Titel	Innovatief ondernemerschap
Uitdaging (5+1)	Smart State
Totstand-koming	Beleidsprogramma Volt Rotterdam en overleg team Economie, werk en belasting 's-Hertogenbosch
Waarom	Volt gelooft in de marktwerking en erkent dat de overheid een belangrijke en noodzakelijke rol kan spelen als aanjager om een gezonde planeet door te geven aan toekomstige generaties. Volt ziet het daarom als plicht dat de overheid de juiste prikkels geeft. Bedrijven, maar ook burgers moeten gestimuleerd worden om te verduurzamen via aan de ene kant subsidies en aan de andere kant boetes, belastingen en heffingen. Belastingen worden daarbij gebruikt om te sturen op groene innovatieve initiatieven en om vervuילend gedrag te ontmoedigen. De combinatie van het fiscaal aantrekkelijk maken van vergroening naast het duurder maken van vervuilen, zorgt voor een goede stimulans van verduurzaming in het bedrijfsleven. Daarnaast wil Volt ook nagaan of andere vormen van belastingheffing voor meer duurzame doelen kunnen worden ingezet, zoals het vergroenen van de samenleving. Waarom zijn wie betrokken? Bedrijven investeren niet altijd in duurzame oplossingen en consumenten maken niet altijd bewuste keuzes die rekening houden met de klimaatkosten van die keuze. De gemeente kan op bepaalde onderwerpen ervoor zorgen dat bedrijven en consumenten 'groene' keuzes maken. Daarnaast heeft de gemeente de mogelijkheid het geld dat via belastingen is opgehaald aan 'groene' doelen uit te geven.
Wat	Door de gemeentelijke belastingen in te zetten voor vergroening draagt de gemeente bij aan het behalen van de CO2-doelstellingen van het Klimaatakkoord van Parijs. Belastingheffing is zo niet enkel een instrument om geld op te halen dat kan worden besteed aan het halen van die doelen. Het is ook een instrument dat het gedrag (mede) kan sturen. Vergroening is niet de hoofdtaak van een gemeente. Ook zijn belastingen niet primair bedoeld om te vergroenen. Belastingen kunnen daarbij echter wel ondersteunen door de juiste (financiële) prikkels te ontwerpen. De gemeente kan daarom naast het belastingbeleid inzetten op andere maatregelen. Zo wil Volt in het domein van mobiliteit dat de implementatie van slimme laadsystemen door overheden wordt gefaciliteerd. Volt deelt de mening dat zoiets onderdeel uit moet maken van een breder beleidspakket zoals fiscale stimulering en de nationale agenda laadinfrastructuur. De gemeente kan bijdragen aan vergroening in dit domein door het parkeren van de 'groenere' voertuigen gunstiger te behandelen. Ook auto's die deel uitmaken van de deeleconomie kunnen gunstiger worden behandeld.

	De gemeente heeft op grond van de Gemeentewet (Artikel 132, zesde lid van de Grondwet) een aantal bevoegdheden als het gaat om gemeentelijke belastingen. Relevante belastingen die zich lenen voor 'vergroening' zijn met name de parkeerbelasting, leges (rechten), de rioolheffing en de baatbelasting. Zoals genoemd, is het belangrijkste doel van belastingheffing het ophalen van geld voor de uitvoering van gemeentelijke taken. Het is daarom van belang dat deze functie door vergroening niet te veel onder druk komt te staan, of dat het geld onevenredig van bepaalde groepen wordt opgehaald. Criteria zijn: • Wil men een duurzaamheidsmaatregel bekostigen met belastingopbrengst of gedrag beïnvloeden met de belasting? • Is het fiscaal-juridisch (al) mogelijk? • Heeft de maatregel het gewenste effect? • Wordt het wenselijke gedrag ook niet vertoont met een lagere uitgave? (cadeau-effect) • Is de maatregel wenselijk, gelet op de (neven)effecten van de maatregel?
Hoe	Volt stelt voor om ten aanzien van mobiliteit (Nota Parkeernormering): • Geen/lagere parkeerbelasting op deelauto's, elektrische auto's te heffen • Goedkopere en ruimere parkeervergunning op elektrische en deelauto's uit te geven • Het reguliere parkeertarief voor bezoekers en voor bewoners van de stad te verhogen, waarbij gebruik gemaakt kan worden van het beste openbaar vervoer van Nederland. Stimulering daarvan en ontmoediging om met auto's in de stad te komen, verbetert de leefbaarheid in termen van milieu en beleving. Ook in het bouwdomein wordt veel CO2 uitgestoten. De gemeente is bevoegd bij de aanvraag van een omgevingsvergunning een betaling te vragen (rechten/leges). Hierbij kan de gemeente onderscheid maken tussen groene en niet-groene projecten. Daarom wordt voorgesteld: • Subsidie te geven door teruggaaf van leges duurzame bouw • Meer flexibiliteit in de legesprocedure bij de aanvraag van vergunningen in het kader van een SDE-subsidie te creëren. Daardoor worden bedrijven die willen investeren in duurzame energieproductie niet onnodig op kosten gejaagd. Afgelopen tijd werd klimaatverandering in toenemende mate een actueel probleem. Het weer wordt extremer, wat gepaard gaat met een grote druk op het waternet. De gemeente kan via de besteding van de opbrengst van de rioolheffing bijdragen aan een veilige omgeving. Ook kan de gemeente prikkels geven de gebouwde omgeving het water beter te absorberen. Daarom wordt voorgesteld om: • De rioolheffing slimmer in te zetten en grootverbruikers méér te laten bijdragen • De introductie van een afzonderlijke 'hemelwaterheffing' te onderzoeken Voor beide geldt dat de extra opbrengst rechtstreeks ten goede kan komen aan de verbetering van een veilige stad met een goede waterhuishouding. Dit is nodig om

	toekomstige weersextremen op te vangen. De Bossche woningvoorraad heeft nog een opgave als het gaat om verduurzaming. Om dit vanuit de gemeente te ondersteunen wil Volt een baatbelasting inzetten voor object gebonden financiering (of: gebouw gebonden financiering). Bij verhuizing gaat hierbij de betalingsverplichting over naar de volgende eigenaar. Hierdoor kan een investering in energiebesparende maatregelen met een lange levensduur ook over een lange periode worden uitgesmeerd. Hoewel dit nu nog niet mogelijk is, verdient dit idee ondersteuning, omdat het noodzakelijk is voor de grote klimaat-transitie die in de gebouwde omgeving moet worden gemaakt.
Middelen	Gemeenteraad. Rioolheffing. SDE
Bronnen & verantwoording	Gemeente 's-Hertogenbosch. (februari 2021). <i>Nota parkeernormering gemeente 's-Hertogenbosch</i>. SWECO, https://www.s-hertogenbosch.nl/fileadmin/Website/Stad_bestuur/Stad/Parkeren/Nota_parkeernormering_2021_gemeente_s-Hertogenbosch.pdf Erasmus Studiecentrum voor Belastingen van Lokale Overheden (oktober 2018). <i>Object gebonden financiering van woningverduurzaming met baatbelasting</i>, https://irp-cdn.multiscreensite.com/9d4cd6b3/files/uploaded/181012%20-%20Onderzoeksrapport%20ESBL%20-%20objectgebonden%20financiering%20met%20baatbelasting%20publieksversie.pdf Volt Nederland (2020). <i>Het verhaal van Hoofd, Hand & Hart</i>, https://assets.volteuropa.org/inline-images/mppdWmNZZGynMDz85971iTY9bEBF7XaWNMMo4u5KkDuWmvqmGl.pdf Volt. (2020). <i>Verkiezingsprogramma 2021–2025 Volt Nederland</i>, Volt Nederland, https://static1.squarespace.com/static/5f82f878bf19dc36c8f0c9/t/605268fdc190496c5f653579/1616013576737/Volt_nl_programma_CR-16-3-22.pdf Grondwet, artikel 132, zesde lid (2018), https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vkugbqvdrmw/n/hoofdstuk_7_provincies_gemeenten

3.2 Innovatief ondernemerschap

Titel	Innovatief ondernemerschap
Uitdaging (5+1)	Smart State
Totstand-koming	Overleg coördinatoren Volt en overleg team Economie, werk en belasting 's-Hertogenbosch
Waarom	Om te zorgen dat de startups en innoverende bedrijven in 's-Hertogenbosch een goede concurrerende positie behouden of krijgen is van belang dat bedrijven onderling goed samenwerken en ideeën uitwisselen. Dit kan worden gedaan door

	middel van innovatieve kantooromgevingen of zogenaamde 'hubs'. In 's-Hertogenbosch bevinden zich 3 hubs voor verschillende sectoren. Deze hubs zijn: • De Jamfabriek, in de Jamfabriek kunnen bedrijven zich vestigen die werken in de voedselindustrie • Grasso, dit is een verzamelgebouw die speciaal voor ICT-bedrijven is om zich in te vestigen en samen te werken • De Gruyterfabriek, dit is een verzamelgebouw die speciaal voor creatieve ondernemers en kunstenaars is om zich te vestigen en samen te werken. Door het creëren van dergelijke 'hubs' voor startende, innovatieve bedrijven ontstaan meer kansen voor deze bedrijven om samen te werken. De bedrijven komen niet alleen gemakkelijker in contact, maar leren van elkaar en kunnen elkaar helpen. De gemeente moet een actieve rol blijven spelen om dit soort verzamelgebouwen te creëren. Het is van belang dat de gemeente de hub creëert, bedrijven en personen verbindt en het faciliteert door middel van een pand of middels een financiële bijdrage. Als de gemeente eenmaal een hub heeft gecreëerd, is van belang dat de gemeente afstand houdt van de community. Door als gemeente na de creatie gepaste afstand te houden, heeft de hub de kans zichzelf te ontwikkelen in een richting die erbij past. Deze hubs zijn uiteraard bestemd voor de creatie van innovatieve producten en oplossingen. Dit wordt gedaan door bedrijven die met behulp van de gemeente bij elkaar zijn gebracht. Naast deze bedrijven en de gemeente kunnen ook lokale hogescholen en universiteiten bijdragen. Studenten kunnen bijvoorbeeld, door met een andere blik naar een product of oplossing te kijken, met innovatieve ideeën komen. De hubs zorgen zodoende voor binding van jong talent aan de regio.
Wat	Volt maakt het, door meer hubs te creëren, mogelijk voor bedrijven beter samen te werken aan bepaalde producten en oplossingen. Door als gemeente actief panden te zoeken waar bedrijven uit dezelfde sector kunnen samenwerken en bedrijven te vinden die open staan om samen te werken met andere bedrijven, trekt 's-Hertogenbosch meer innovatieve bedrijven aan. Door actief scholen te betrekken bij de hubs is het mogelijk meer studenten in de regio te houden. Deze studenten blijven dan voor stage bij deze innoverende bedrijven en gaan dan ook werken in 's-Hertogenbosch. Op dit moment bestaan deze initiatieven met op het moment 3 verzamelgebouwen/ hubs. Door als gemeente actief te investeren in het verder opzetten van hubs, neemt het aantal snel toe. Dit geldt voor sectoren die nog niet aan bod zijn gekomen, zoals techniek en zorg, maar ook sectoren waar al wordt samengewerkt in hubs, zoals data en kunst. Ook wordt het, door de ontwikkeling van meer hubs, steeds aantrekkelijker voor bedrijven zich te vestigen in 's-Hertogenbosch.
Hoe	De gemeente zoekt actief panden en benadert bedrijven die innoveren en brengt ze samen. Om deze panden te financieren en de bedrijven een startkapitaal te geven zijn meer financiële hulpmiddelen nodig.

	Hoewel meerdere gemeenten in Nederland ook bezig zijn hubs te creëren, is de kennis al in de gemeente 's-Hertogenbosch aanwezig, gegeven de drie bestaande hubs. Als geen locaties worden gevonden, kan als alternatief worden gekeken naar het gebruik van digitale hubs, online communities van bedrijven en mogelijk scholen. Hiervan kan ook gebruik worden gemaakt in aanloop naar een fysieke locatie.
Middelen	De Bossche investeringsmaatschappij (BIM) heeft 3 hubs gecreëerd in 's-Hertogenbosch. De gemeente 's-Hertogenbosch is grootaandeelhouder van deze maatschappij en kan hierdoor invloed uitoefenen meer hubs te creëren. Door met deze investeringsmaatschappij te werken neemt de gemeente niet het gehele financiële risico op zich en geeft het wel kansen aan ondernemers hun innovatieve ideeën uit te werken.
Bronnen & verantwoording	De Gruyterfabriek. (6 oktober 2021). <i>De Gruyter Fabriek Werkt!</i> https://www.degruyterfabriek.nl/ De Grasso (3 september 2021). <i>Over Grasso</i>, https://www.degrasso.nl/over-grasso/ Gemeente Oldenzaal. (2 juli 2020). <i>Behoud van talent in de regio innovatie hub van start in Oldenzaal</i>, https://www.oldenzaal.nl/nieuws/behoud-van-talent-in-de-regio-innovatiehub-van-s-tart-in-oldenzaal Jamfabriek (2 september 2021). https://jamfabriek.nl/ Van Lith, R. (13 mei 2013). <i>BIM in Den Bosch in zwaar weer</i>, https://www.bd.nl/s-hertogenbosch/bim-in-den-bosch-in-zwaar-weer~a0b17fb2/ PPS netwerk. (19 november 2019). <i>Wat is de rol van een gemeente bij de ontwikkeling van een hub?</i> https://www.ppsnetwerk.nl/wat-is-de-rol-van-een-gemeente-bij-de-ontwikkeling-van-een-hub/

3.3 Bedrijvigheid in wijken stimuleren

Titel	Bedrijvigheid in wijken stimuleren
Uitdaging (5+1)	Economic Renaissance
Totstand-koming	Bestudering van het rapport Samen de regionale economie stimuleren van VNG, Ruim op die Regels van o.a. Platform31 en overleg van de coördinatoren Volt en overleg team Economie, werk en belasting 's-Hertogenbosch
Waarom	Evan enkele feiten op een rij: • Woonwijken zijn bij uitstek de plaats waar kleine en middelgrote bedrijven met personeel en zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) worden aangetroffen.

	• In de meeste sectoren van de stedelijke economie domineren kleine bedrijven in aantal. • Elk jaar vindt een toename van het aantal eenmanszaken en kleine bedrijven plaats. • Kleine en middelgrote bedrijven worden geroemd vanwege hun innovatiedrang, als 'motor' van de economie en hun rol als werkgever. Een groot deel van de stedelijke bedrijvigheid is gevestigd in woonwijken en een aanzienlijk deel van deze bedrijvigheid bestaat uit het midden- en kleinbedrijf. Dit komt enerzijds omdat kleine bedrijven zich goed lenen voor vestiging in de directe nabijheid van de woonfunctie en anderzijds omdat al jaren sprake is van een sterke stijging in het aantal zzp'ers. Deze zelfstandige ondernemer start het bedrijf vaak vanuit het woonhuis in een woonwijk. Het landelijk economische beleid van de rijksoverheid is in sterke mate gericht op de topsectoren en het grote, internationaal georiënteerde bedrijfsleven. Nederland is één van de weinige OESO-landen zonder landelijke aandacht voor regionaal economisch beleid. Landelijk economisch beleid op het stimuleren van bedrijvigheid in wijken ontbreekt, terwijl dit bij uitstek de plaats is waar het klein- en middelgroot bedrijf zich vestigt. Met als gevolg een mismatch op beleid. Nederland heeft geen expliciet en omvattend regionaal economisch beleid. En dit is zonde, omdat kleine en middelgrote bedrijven een grote rol spelen in wijken. Zo steekt het MKB in Nederland ruim 1 miljard euro in lokale en regionale sportverenigingen, culturele instellingen en andere maatschappelijke organisaties berekende onderzoeksbureau Panteia. Dat is meer dan de jaarlijkse bijdrage van de Rijksoverheid: zo'n 928 miljoen euro. Bijna 70 procent van het MKB in Nederland steunt de plaatselijke voetbalvereniging, de dierenambulance of een culturele instelling. Bijna 54 procent steunt maatschappelijke activiteiten in de regio, zoals culturele evenementen en festivals.
Wat	Volt streeft naar het bijdragen van de gemeente aan een goede regionale economische structuur door economisch en sociaal beleid beter te verbinden, door innovaties te combineren met vernieuwend ondernemerschap en door het opruimen van tegenstrijdige prikkels. Aandacht voor snelheid en flexibiliteit in het ruimtelijkeorderingsbeleid is nodig.
Hoe	Belangrijk voor een goed ondernemersklimaat is het verminderen van regeldruk. Bekijk voorbeeld hoe omslachtig het nu is bij het loket voor ondernemers in Gemeente 's-Hertogenbosch: https://www.ondernemenindenbosch.nl. Dit loket kan en moet professioneler worden vormgegeven en in begrijpbare taal voor burgers. Zo worden nu raadsvoorstellen gepost. Dit is een te groot document wat voor ondernemers voor veel vragen kan zorgen. De gemeenten kan bijdragen aan een goed ondernemersklimaat, onder meer door: • Versimpelen van de mogelijkheden voor bestemmingswijziging van terreinen, gebouwen en gebieden. Flexibele bestemmingsplannen en een multifunctionele bestemming zijn een concurrentievoordeel bij het aantrekken van nieuwe bedrijven, zeker als transparant is wat wel en niet mag. Hierin moet samenwerking worden gezocht met buurgemeenten. Dit bevordert de eenheid van beleid.

	• Bestemmingen niet altijd strikt gescheiden te houden. Kleinschalige productie kan prima tussen wonen en landbouw indien geen hinder en gevaarlijke situaties ontstaan. • Pas een probleem van het bestemmingsplan te maken als sprake is van fysieke uitbreiding. Dan is het mogelijk wenselijk te verhuizen naar een bedrijventerrein of kern in de omgeving. • Creëren en faciliteren van netwerken en scheppen van de juiste voorwaarden waaronder alle partners kunnen samenwerken, door te verbinden en faciliteren als gemeente. Het gaat niet om wie waar over gaat, maar hoe samen iets mogelijk wordt. Met name de samenwerking van overheid, bedrijfsleven en onderwijs staat in het hart van de regionale economie. Bij het voorgaande moet rekening worden gehouden met de nieuwe Omgevingswet. Deze bundelt en vereenvoudigt de regels voor ruimtelijke projecten. Met behulp van 1 digitaal loket wordt het makkelijker ruimtelijke projecten te starten. De omgevingswet geeft kansen bestemmingsplannen makkelijker te wijzigen. De (voorlopige) nieuwe datum voor de invoering is 1 juli 2022. Het huidige kerninstrument in de ruimtelijke ordening is het bestemmingsplan. Gemeenten hebben de taak alle bestemmingsplannen uiterlijk in 2029 om te zetten in een omgevingsplan. In de periode tussen de inwerkingtreding van de Omgevingswet en het moment dat de gemeente het omgevingsplan vaststelt, wordt het 'oude' bestemmingsplan van rechtswege het tijdelijk omgevingsplan. In de meeste bestemmingsplannen zijn wijzigingsbevoegdheden opgenomen waarmee burgemeester en wethouders—veelal onder voorwaarden—de mogelijkheid hebben aan projecten mee te werken die 'bij recht' niet toelaatbaar zijn. Bijvoorbeeld het vergroten van een bouwvlak of het toepassen van 'ruimte voor ruimte'. In deze ruimte ligt nu een kans soepeler om te gaan met bestemmingsplannen voor het MKB in de wijken.
Middelen	De gemeente moet faciliteren in het verlagen van de regeldruk voor startende ondernemers, flexibeler maken van bestemmingsplannen en gebruik van begrijpelijke taal. Daarvoor hoeven niet per se veel middelen vrijgemaakt te worden.
Bronnen & verantwoording	VNG (november 2016). <i>Samen de regionale economie stimuleren</i>, https://vng.nl/sites/default/files/publicaties/2016/20161129-samen_de_regionale_economie_stimuleren_herdruk-reoa.pdf Gemeente 's-Hertogenbosch. <i>Buurtmonitor 's-Hertogenbosch</i>, https://s-hertogenbosch.buurtmonitor.nl/Jive?cat_open_code=cat42&presel_code=e&geolevel=[geolevel]&geoitem=[geoitem] Topsectoren.nl (december 2017). <i>Kennis- en Innovatieagenda 2018–2021</i>, https://www.topsectoren.nl/publicaties/publicaties/rapporten-2017/december/11-12-17/kia-2018-2021 Platform31, Blank, R., Spelier, R., & Davies, A. (2016). <i>Ruim op die Regels</i>, Platform31. RTL Nieuws (7 februari 2021). <i>Aantal eenmanszaken blijft maar stijgen: nu ruim 1,2 miljoen zzp'ers</i>, https://www.rtlnieuws.nl/economie/business/artikel/5012491/eenmanszaken-zzp-ondernemen-cbs-kvk-bedrijf-oprichten

	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (7 september 2021). <i>Nieuwe omgevingswet maakt omgevingsrecht eenvoudiger</i>, https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/omgevingswet/vernieuwing-omgevingsrecht Eddie Lamberts, E. (2 juli 2021). <i>Invoering Omgevingswet uitgesteld tot 1 juli 2022</i>, https://www.rombou.nl/nieuws/details/invoering-omgevingswet-uitgesteld-tot-1-juli-2022. VNO-NCW (21 januari 2019). <i>Wist jij dat het mkb meer geld steekt in sport dan de overheid?</i> https://www.vno-ncw.nl/forum/wist-jij-dat-het-mkb-meer-geld-steekt-sport-dan-de-overheid Impact Centre Erasmus (december 2019). <i>De maatschappelijke waarde van ondernemers</i>, https://www.mkb.nl/sites/default/files/201912_mkb_nederland_rapport_onderzoek_impact_centre_erasmus.pdf MKB-Nederland (24 oktober 2019). <i>Mkb is drijvende kracht achter groei Nederlandse economie</i>, https://www.mkb.nl/weekbulletin/mkb-drijvende-kracht-achter-groei-nederlandse-economie
--	--

3.4 Brede welvaart vervangt economische groei als uitgangspunt voor beleid

Titel	Brede welvaart vervangt economische groei als uitgangspunt voor beleid
Uitdaging (5+1)	Oplossingen voor klimaat, migratie en veiligheid + Nieuwe kijk op economie + Gelijke kansen: zorg, onderwijs & werk
Totstand-koming	Beleidsprogramma Volt Amersfoort en overleg team Economie, werk en belasting 's-Hertogenbosch
Waarom	Ons economische systeem is gericht op economische groei (bbp). Nog steeds worden keuzes voornamelijk gemaakt op basis van de hoeveelheid geld die ermee in het laatje wordt gebracht. De effecten op de natuur, de kwaliteit van onze zorg en het onderwijs en de vrijheid die mensen ervaren te zijn wie ze willen zijn, worden in de huidige definitie van 'groei' niet meegewogen. Ondertussen is de biodiversiteit in Europa gehalveerd, is in Nederland nog maar 15% van de natuurlijke biodiversiteit over en heeft het IPCC wederom bevestigd dat het klimaat door toedoen van de mens sneller verandert dan ooit tevoren. Het oude economische systeem is niet meer houdbaar en geeft niet goed weer wat er echt toe doet: ons welzijn en de wereld waarin wij leven (CLO, 2016).
Wat	Volt wil dat groei van de brede welvaart het uitgangspunt wordt van beleid. We moeten een mentaliteitsomslag maken en groei anders definiëren. Niet langer

	moeten we langs een lineaire lijn denken, maar we moeten het circulaire denken eigen maken. Voor de huidige generaties en juist ook voor toekomstige generaties, want ook de ruimte waarin wij nu wonen wordt hergebruikt. Door onze kinderen, de kinderen van onze kinderen en misschien ook wel de kinderen daarvan. Zo creëren we een gezondere en gelukkigere wereld. Wat brede welvaart betekent en wat daarin belangrijk is, kan verschillen en moet gezamenlijk worden bepaald. Voor Volt staan ecologische ontwikkeling (natuur) en welzijn (hoe goed mensen zich voelen) centraal. Het is belangrijk dat de biodiversiteit herstelt en dat mensen kunnen zijn wie ze willen zijn, in plaats van dat altijd meer geld moeten worden verdiend. Dat neemt niet weg dat geld en economische groei ook belangrijke onderdelen van die brede welvaart zijn. Een economisch model dat goed bij de focus op brede welvaart past, is de zogenoemde 'donut-economie' (Raworth, 2018). Dit economische model meet welvaart door een ondergrens te stellen op basis van een sociale basis (het gat). De hoogte van deze sociale basis wordt bepaald door wat sociaal-maatschappelijk belangrijk wordt gevonden en wordt in het model gekoppeld aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's—Sustainable Development Goals) van de Verenigde Naties. De bovengrens (de buitenkant van de donut) wordt bepaald door de ecologische (natuurlijk) grenzen. Dit zijn de grenzen waarbinnen de natuur divers en gezond blijft. De ruimte tussen de sociale basis en de ecologische buitengrens (de donut zelf) is waar inclusieve en duurzame economische groei plaatsvindt. De gemeente Amsterdam was in april 2020 de eerste stad die de principes van de donut-economie leidend maakte voor haar beleidsvorming (SDG Nederland, 2021). De tweede stad, tevens Europees, was Brussel. Inmiddels is ook de Europese Unie (EU) met de werkgroep 'Doughnut4EU' begonnen met experimenteren (Europese Commissie, 2020). Doughnut4EU onderzoekt hoe het donut economische systeem in de analytische en beleidskaders van de EU toegepast kunnen worden. Volt omarmt deze beweging en wil van 's-Hertogenbosch de volgende Europese gemeente maken die over beleidsontwikkeling denkt vanuit het raamwerk van de donut-economie.
Hoe	De gemeente 's-Hertogenbosch gaat samen met de Bosschenaren, belangengroepen, experts en deskundigen in gesprek over wat brede welvaart voor de gemeente 's-Hertogenbosch betekent en wat de sociale basis (zoals in de donut-economie) moet zijn. Daarbij wordt onderzocht of inwoners middels een burgerforum betrokken kunnen worden. Daarnaast ontwikkelt de gemeente 's-Hertogenbosch een strategie om zich de donut-economie eigen te maken. Aan de hand van het donut-model wordt onderzocht wat de ecologische impact is van de Bossche economie. Dit wordt als startpunt neergezet om in uiterlijk 2040 klimaatneutraal te zijn.
Middelen	De Bossche inwoners, Volt 's-Hertogenbosch & Gemeente 's-Hertogenbosch

Bronnen & verantwoor- ding	Compendium voor de Leefomgeving, <i>Verlies natuurlijkheid in Nederland, Europa en de wereld</i>, https://www.clo.nl/indicatoren/nl1440-ontwikkeling-biodiversiteit-msa Raworth, K. (februari 2018). <i>Doughnut Economics. Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist</i>. SDG Nederland, <i>Wat je moet weten over de SDG's</i>, https://www.sdgnerland.nl/sdgs/ Europese Commissie, <i>Charting the course towards a more resilient Europe. 2020 Strategic Foresight Report</i>, 28. Volt Nederland (2020). <i>Het verhaal van Hoofd, Hand & Hart</i>, https://assets.volteuropa.org/inlineimages/mppdWmNZZGynMDz85971iTY9bEBF7XaWNMMo4u5KkDuWmvqmGI.pdf Volt (2020). <i>Verkiezingsprogramma 2021–2025 Volt Nederland</i>, Volt Nederland, https://static1.squarespace.com/static/5f82f878bf19dc36c8f0c9/t/605268fdc190496c5f653579/1616013576737/Volt_nl_programma_CR-16-3-22.pdf Grondwet, artikel 132, zesde lid (2018), https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vkugbqvdrmwv/hofdstuk_7_provincies_gemeenten
--	--

4. Familie, zorg en gezondheid

4.1 Inclusiviteit in sport en beweging

Titel	Inclusiviteit in sport en beweging
Uitdaging (5+1)	Smart State, Social Equality
Totstand-koming	Persoonlijke ervaring
Waarom	Helaas ervaren veel leden van de LHBTIQ+ gemeenschap dat zij niet makkelijk geaccepteerd worden binnen de sport die zij graag beoefenen, denk hierbij zeker aan de traditionele macho-sporten. Regelmatige sport en lichaamsbeweging zijn een bron van preventieve gezondheid; het houdt het lichaam fit, maar versterkt ook de geest en de sociale omgang. Ook de LHBTIQ+ gemeenschap is gebaat bij deze voordelen, maar juist die gemeenschap ervaart het als drempelverhogend, omdat veel sporten nog steeds ouderwets georganiseerd lijken (en in sommige gevallen zijn). De gemeentelijke organisatie 'S-port in 's-Hertogenbosch onderschrijft het Nationaal Sportakkoord (met het Bosch Sportakkoord), maar beiden noemen deze doelgroep nauwelijks. De acties gedefinieerd in het Bosch Sportakkoord Acties noemt 'LHBT' eenmaal (7.f) en het Bosch Sportakkoord Ambities lijkt deze doelgroep helemaal te vergeten ("Zichtbaar en Toegankelijk", punt 9) en verdient daarom speciale belichting.
Wat	Expliciete promotie van LHBTIQ+ inclusieve sportclubs, actieve aansporing tot deelname aan sportclubs die hun inclusiviteit met trots promoten. Ledenwerving op LHBTIQ+ locaties (fysiek en digitaal) stimuleren.
Hoe	Een Bossche (of wellicht zelfs landelijke) website waar LHBTIQ+ Ally Sportclubs, voor alle sportdisciplines te vinden zijn. Zelfverdediging en weerbaarheid voor vrouwen is al een veelvoorkomende tak van sport; daarom moeten vechtscholen worden aangeschreven om te overwegen zelfverdediging en weerbaarheid voor LHBTIQ+ aan te bieden en te promoten. Actieve promotie van sportclubs waar iedereen bewezen welkom is. Laat sportclubs alle vormen van discriminatie bestrijden, laat dit niet beperkt zijn tot racisme.
Middelen	De benodigde (financiële middelen zijn beperkt, met goede wil kan al veel worden bereikt: • Schrijf sportclubs aan en maak ze meer bewust van deze doelgroep. Zo kunnen hierbij eventueel LHBTIQ+ organisaties zoals het COC en John Blankenstein Foundation bij betrokken worden • Sta een soort 'branding' toe voor aangesloten sportclubs • Start promotiecampagnes van en voor sportclubs, door al actieve LHBTIQ+ leden • Zie toe op wetshandhaving ten aanzien van discriminatie

Bronnen & verantwoording	Bosch Sportakkoord, https://www.s-port.nl/uploads/projecten/Bosch-Sportakkoord/bosch-Sportakkoord-acties.pdf Bosch Sportakkoord (2020) https://www.s-port.nl/uploads/projecten/Bosch-Sportakkoord/Bosch-Sportakkoord-ambities-met-handtekeningen.pdf Graat, J., (29 juni 2020). <i>Homodiscriminatie blijft onbestraft in de sport. 'Er is nog nooit een wedstrijd om stilgelegd'</i>, https://www.trouw.nl/sport/homodiscriminatie-blijft-onbestraft-in-de-sport-er-is-nog-nooit-een-wedstrijd-om-stilgelegd~bde855a2/ Van den Berg, L., (6 augustus 2020). <i>LHBTI in de sport</i>, https://www.allesoversport.nl/thema/meedoen-door-sport-en-bewegen/lhbt-in-de-sport/
-------------------------------------	--

4.2 Bewaking luchtkwaliteit

Titel	Bewaking Luchtkwaliteit
Uitdaging (5+1)	Economic Renaissance, Global Balance
Totstand-koming	Dieper onderzoek naar aanleiding van de overschrijding van de luchtkwaliteitsnormen rondom AsfaltNu C.V. 's-Hertogenbosch.
Waarom	's-Hertogenbosch had in 2014 nog de op 1 na hoogste PM10 fijnstofconcentratie (waarde 21,0) en werd daarin enkel verslagen door Nederweert (waarde 22,4). Zelfs de waardes in Rotterdam en Amsterdam waren lager. Dit is te lezen op 'hoe schoon is onze lucht' van het RIVM De luchtkwaliteit is de laatste jaren verbeterd, maar de aanwezigheid van de snelwegen A2 en A59, industrie en landbouw, zorgen dat dit niet uit het oog mag worden verloren. De langdurige overtredingen van de lokale asfaltverwerker (en de tot nu toe weinig preventieve reactie van de gemeente) onderstrepen deze noodzaak. Luchtkwaliteit levert een belangrijke bijdrage aan gezondheid en welzijn; "Het RIVM (...) schat dat jaarlijks een paar duizend Nederlanders enkele maanden eerder overlijden als gevolg van luchtverontreiniging. Langdurige blootstelling aan fijn stof verergert bestaande ziekten, zoals aandoeningen van hart- en vaatstelsel en luchtwegen en longen. In de natuur bedreigt luchtverontreiniging de diversiteit aan planten- en diersoorten." Aldus rivm.nl/lucht.
Wat	Ten eerste zorgen op de hoogte te blijven van de luchtkwaliteit in 's-Hertogenbosch en omgeving. Daarnaast uitstoot verminderende initiatieven en oplossingen stimuleren in zowel industrie als landbouw, maar ook particulier (denk aan elektrische auto's). Daarvoor dienen vervuilers en vooral overtreders strenger te worden aangepakt. Er moet worden gestreefd naar de advieswaarden voor luchtkwaliteit zoals vastgesteld door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO). Immers, ook bij

	blootstelling onder de EU-grenswaarden voor luchtkwaliteit treden gezondheidseffecten op. De Gezondheidsraad adviseert daarom de hoeveelheden fijnstof en stikstofdioxide terug te brengen tot onder de advieswaarden van de WHO, om zodoende gezondheidswinst te bereiken. Noot: de WHO-advieswaarden voor fijnstof zijn twee keer zo streng als de Europese grenswaarden.
Hoe	Een constante meting op de luchtkwaliteit (PM10, stikstof, etc.) op verschillende plaatsen in de gemeente, zoals woonwijken nabij de A2/A59 of nabij grote industrieën. Als een waarde overschreden wordt voor een periode van een maand of langer, worden de waarden uit die meting als grondslag gebruikt voor verder onderzoek en maatregelen. Kortom; een actiever beleid op het gebied van de Omgevingswet en de inspanningsverplichtingen die daarmee gepaard gaan; een beleid wat de WHO-advieswaarden als standaard neemt in plaats van de rijksomgevingswaarden. Verder onderzoek/ meer gerichte metingen dienen te bepalen welke situatie of onderneming de grootste vervuiler is, waar gepaste vervolgstappen op ondernomen worden; in eerste instantie met behulp van bewustwording, verantwoordelijkheid en advies. Dit moet samengaan met subsidies voor industrieën, landbouw en particulieren die actief minder willen vervuilen en worden ondersteund door actieve communicatie naar burgers over eventuele overtredingen, met tijdlijn en uitleg over de stappen die de gemeente neemt. Het uiteindelijke beleid dient wetenschappelijk te worden getoetst op effectiviteit en doelgerichtheid.
Middelen	Om dit te realiseren zijn extra middelen nodig. Bijvoorbeeld zowel gemeente als ondernemers moeten gebruik maken van beschikbare overheidssubsidies die specifiek gericht zijn op luchtkwaliteit. Via de Rijksdienst voor ondernemend Nederland kan informatie worden verkregen voor middelen voor ondernemers.
Bronnen & verantwoording	RIVM (z.d.). <i>Hoe schoon is onze lucht?</i> https://www.rivm.nl/media/milieu-en-leefomgeving/hoeschoonisonzelucht/ RIVM (z.d.). <i>Grootschalige Concentratie- en Depositiekaarten Nederland</i>, https://geodata.rivm.nl/gcn/ Omgevingsdienst Midden- en West-Brabant (13 mei 2021). <i>Rapport luchtemissie benzeen</i>, AsphaltNu C.V. Den Bosch, Veemarktkade 10 te Den Bosch, https://www.s-hertogenbosch.nl/fileadmin/Website/Actueel/Tijdelijke_pag/asfaltcentrale/Meting_gemeente_24_april_2021.pdf Gemeente 's-Hertogenbosch (16 september 2021). <i>Asfaltcentrale aan de Veemarktkade in 's-Hertogenbosch</i>, https://www.s-hertogenbosch.nl/actueel/tijdelijke-paginas/asfaltcentrale RIVM (31 januari 2020). <i>Lucht</i>, https://www.rivm.nl/lucht RIVM (z.d.). <i>Luchtkwaliteit</i>, https://www.gezondeleefomgeving.nl/thema/luchtkwaliteit

	RVO (z.d.). <i>Specifieke Uitkering Schone Lucht Akkoord</i>, https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/spuk-sla RVO (z.d.). <i>MIA en Vamil voor ondernemers</i>, https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/miavamil/ondernemers
--	---

5. Klimaat en Natuur

5.1 Geschikte locaties voor windmolens

Titel	Geschikte locaties voor windmolens
Uitdaging (5+1)	Global Balance Citizen Empowerment
Totstand-koming	Tijdens de landelijke bijeenkomsten van beleidscoördinatoren is de energietransitie als een van de centraal uit te werken thema's benoemd. Zeker de duurzame opwekking en het onderwerp waar windmolens moeten en kunnen komen staan, speelt in veel gemeenten. Ook in de gemeente 's-Hertogenbosch met het onlangs ontwikkelde windpark Rietvelden en de geplande zoekgebieden in de Regionale Energiestrategie (RES). In het landelijk team zijn kaders uitgewerkt om landelijk uniformiteit mee te geven aan de lokale beleidspunten. Die landelijke kaders zijn gebaseerd op het Volt Beleidsprogramma 'Hoofd, Hand & Hart', stemmingen door de Volt fractie in de Tweede Kamer en algemene uitgangspunten zoals 'duurzaamheid' en 'inclusiviteit'. De kaders zijn besproken met de beleidscoördinatoren in de landelijke bijeenkomsten en begeleid/getoetst door landelijke beleidscoördinatoren 'Global Balance'. Om dit naar lokaal beleid te vertalen is ook contact gelegd met de Bossche coöperatie die een windmolen in coöperatief eigendom heeft geplaatst en een actiecomité dat tegen de plaatsing van de windmolens (dicht)bij bewoond gebied is.
Waarom	Context Om de serieuze problemen die de opwarming van de aarde met zich meebrengt te beteugelen, zijn drastische maatregelen nodig. De CO2-uitstoot moet in rap tempo worden beperkt. Dit vergt een energietransitie met maximale inspanning van iedereen. In het Klimaatakkoord uit 2019 is een samenwerking ontstaan tussen het Rijk, de decentrale overheden, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties. Samen geven zij invulling aan de doelstelling de CO2-uitstoot sterk te verminderen. De energietransitie kan alleen slagen door samenwerking tussen deze partijen. Ze vullen elkaar aan op expertise, uitvoeringscapaciteit, kennis, (wettelijke) bevoegdheden en verantwoordelijkheden. De nationale doelen en afspraken vragen om regionaal maatwerk. Hoe passen hernieuwbare opwekking, opslag en de infrastructuur voor warmte en elektriciteit in de leefomgeving van mensen en dieren? Zowel boven als onder de grond? Ruimte is schaars. De doelen zijn alleen te halen door samen te werken. Afspraken over bijvoorbeeld grote wind- en zonprojecten in de ene gemeente, hebben invloed op een buurgemeente. Ook op regionaal niveau hebben overheden, inwoners, bedrijfsleven, netbeheerders en maatschappelijke organisaties elkaars vakkennis, kunde of wettelijke bevoegdheden nodig.

	Daarom spraken de overheden af een meerjarige programmatische nationale aanpak uit te werken met landsdekkende regionale energiestrategieën (RES). Daarvoor is Nederland verdeeld in 30 'energieregio's'. Zij spraken ook af dat deze strategieën ruimtelijk geborgd worden via het omgevingsbeleid van gemeenten, provincies en Rijk en via het beleid van de Waterschappen (o.a. waterbeleidsplannen). Achtergrond Elke energieregio geeft invulling aan de afspraken uit het Klimaatakkoord. Samen met maatschappelijke partners, bedrijven, overheden en inwoners wordt gekomen tot een regionaal gedragen RES. Deze geeft o.a. inzicht in mogelijkheden voor regionale opwekking en besparing, vertaalt die mogelijkheden naar keuzes in concrete plekken, projecten en planning, de gevolgen voor de energie-infrastructuur en al gerealiseerde projecten en plannen. De uitdagingen bij de invulling van de RES gaan primair om de keuze tussen de vormen van duurzame opwekking, zoals wind op land en zonnepanelen op land en/of daken. Alle opties hebben voor- en nadelen en de RES is bedoeld hier inzicht en richting in te geven. En vooral dit met de bewoners (en andere belanghebbenden) te kunnen delen en af te stemmen. Na het verschijnen van de eerste plannen ontstaan dan ook al de nodige discussies, gesprekken en protesten. Vooral wind op land zorgt voor de nodige beroering in verband met (de perceptie van) mogelijke gezondheidsrisico's door laagfrequent geluid en horizonvervuiling. Toch betekent dit niet dat het daarmee categorisch kan en moet worden afgewezen. Het Europees Hof heeft in juni 2020 in het Nevele-arrest geoordeeld dat meer onderbouwing nodig is voor de nu gehanteerde normen. De Raad van State heeft mede op die informatie aangegeven dat eerder en meer onderbouwing nodig is om vergunningen af te kunnen geven. En ook RIVM heeft een vervolgonderzoek aangekondigd om een beter beeld te krijgen van de impact van windmolens op de omgeving. In de Tweede Kamer is een motie bijna kamerbreed gesteund die dit vervolgonderzoek ook aanmoedigt. In de gemeente 's-Hertogenbosch is in zomer 2021 windpark Rietvelden gerealiseerd. Dit proces had zowel participanten (Bossche Windmolen West) als tegenstanders (bijvoorbeeld actiegroep Windpark Rietvelden Nee). Er moeten en kunnen lessen worden geleerd voor de nog te ontwikkelen windprojecten in de gemeente. Zo leidt de recent goedgekeurde RES Noordoost Brabant met zoekgebieden, zoals Rosmalense Polder al tot commotie en weerstand (bijvoorbeeld Groen Inzicht). Voor een succesvolle en gedragen uitbreiding van duurzame opwekking in de gemeente is een andere aanpak noodzakelijk. Naast de invulling van de huidige doelstelling via de RES speelt ook al een aanvullende behoefte van duurzame opwekking vanwege o.a. elektrificeren van de industrie en Europese aanscherping van de reductiedoelstelling. Hier gaat zeker de vraag spelen hoe en in welke mate deze over de regio's wordt verdeeld en welke rol wind op land daar gaat spelen. Dit is niet primair een rol voor individuele gemeenten, maar de gemeente 's-Hertogenbosch kan hier zeker een
--	---

	signaal over afgeven richting bv VNG en uitvoeringsoverleg Klimaatakkoord. De gemeente kan via de RES wel duidelijk sturen op een goede mix van zon en wind, die voor optimale kosten-baten verhouding zorgt. Uitdaging De uitdaging in dit thema is het grote doel van realisatie van meer duurzame opwekking te verenigen met de lokale inpassing, waarbij inzet, kosten en hinder onvermijdelijk zijn. Uiteraard met grenzen, waarbij onder andere acceptatie door en gezondheid voor bewoners belangrijk zijn. Daarbij is ook van belang aan te geven wat realistische doelstellingen zijn in geval van een eventueel aanvullend verzoek voor realisatie van duurzame opwekking in de gemeente.
Wat	In overleg met betrokkenen en op basis van feitelijke inzichten op zoek naar geschikte locaties voor windmolens. Dat betekent allereerst onafhankelijke, objectieve en betrouwbare informatie over de impact van windmolens voor de omgeving. Dit is niet primair iets voor een individuele gemeente. De aanpak van RIVM om internationaal onderzoek te combineren met nationaal empirisch onderzoek lijkt daarvoor een geschikte aanpak. Daarbij is ook van belang dat dit in volledige openheid en transparantie gaat, waarbij ruimte is voor kritiek en vragen. De gemeente 's-Hertogenbosch gaat dit onderzoek niet sneller en beter uitvoeren en het is ook typisch iets waarvoor nationale inzichten en normen veel logischer zijn. De gemeente moet vooral dit onderzoek aanmoedigen, het belang ervan benadrukken en ook de openheid en dialoog hierover stimuleren. Dit met het doel dat de gemeente die inzichten daarna ook als breed gedragen uitgangspunt gaan hanteren. Enkel wetenschappelijke inzichten zijn niet voldoende om geschikte locaties te vinden voor windmolens. Daarvoor is vooral ook een proces van openheid en transparantie nodig. De initiatiefnemers en notoire tegenstanders zijn meer vocaal, maar de betrokkenheid van de grote stille meerderheid is minstens zo belangrijk. De gemeente moet dus juist op zoek gaan naar het gesprek met die groep. Mogelijk door brede online raadplegingen en/of burgerfora te organiseren. Uiteindelijk leidt een keuze altijd tot enige overlast en hinder. Ook daarover moet vanaf het begin eerlijk over worden gecommuniceerd. En waar nodig en mogelijk voor worden gecompenseerd. Ook moet de gemeente nu alvast beeld vormen over acceptabele uitbreiding van duurzame opwekking aangezien het in lijn der verwachting ligt dat nog aanvullende verzoeken gaan komen.
Hoe	De gemeente moedigt RIVM-onderzoek aan met daarbij een open dialoog met als doel dat dit een breed geaccepteerde conclusies oplevert die daarna als uitgangspunt kunnen worden gebruikt. Zorgen voor actieve raadpleging en betrokkenheid bij locatiekeuze gericht op representatieve doelgroep. Bijvoorbeeld door Participatieve Waarde Evaluatie methodiek en/of burgerfora.

	Open en eerlijk zijn over overlast en hinder met daarbij horende compensatie. "Open" door inzicht te bieden in de ervaringen van windparken elders door middel van bijvoorbeeld excursies. En "eerlijk" door te benoemen dat de energietransitie—net als bij de aanleg van snelwegen en treinverkeer—ook niet volledig zonder overlast gepaard gaat, maar dat het belangrijk is dat te onderkennen en reducerende en compenserende maatregelen te nemen in overleg met betrokkenen.
Middelen	NTB
Bronnen & Verantwoording	Nationaal Programma Regionale Energiestrategie (z.d.). https://www.regionale-energiestrategie.nl/ Voortgangsoverleg Klimaatakkoord (z.d.). https://www.klimaatakkoord.nl/themas/regionale-energie-strategie Raad van State (30 juni 2021). <i>Europees recht dwingt tot milieubeoordeling voor windturbinenormen</i>, https://www.raadvanstate.nl/@125920/milieubeoordeling-voor-windturbinenormen/ Tweede Kamer der Staten-Generaal (15 juni 2021). <i>Motie van de leden Erkens en Leijten over onderzoek naar de effecten van afstandsnormen voor windmolens op land</i>, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2021Z10842&did=2021D23600 Windalarm (z.d.). <i>Megawindturbines horen op zee, niet op land</i>, https://windalarm.amsterdam/ Nederlandse WindEnergie Associatie (z.d.). https://www.nwea.nl/reactie-op-windalarm/ Gezond leven in Deventer wint (2021). <i>Deventer Wint Alternatief Energieplan: het kan écht anders!</i> https://deventerwint.nl/ Platform Storm (z.d.). http://www.platformstorm.nl/ Windpark De Rietvelden (z.d.) https://windparkderietvelden.nl/ Bossche Windmolen West (z.d.). <i>Samen bouwen aan een Bossche Windmolen</i>, https://www.bosshewindmolenwest.nl/ Windpark Rietvelden Nee (z.d.). https://www.windparkrietveldennee.nl/ Energiewerkplaats Brabant (z.d.). <i>RES Noordoost Brabant</i>, https://energiewerkplaatsbrabant.nl/res/res+noordoost+brabant/default.aspx Groen Inzicht (z.d.). <i>Geen grootschalig windturbine park</i>, https://www.groen-inzicht.nl/ Ministerie van Buitenlandse Zaken (15 juli 2021). <i>Fit-for-55-pakket van Europese Commissie moet leiden tot bereiken van klimaatdoelen door de EU</i>,

	https://ecer.minbuza.nl/-/fit-for-55-pakket-van-europese-commissie-moet-leiden-tot-bereiken-van-klimaatdoelen-door-de-eu?redirect=%2Fecer%2Fnieuws Wind Wiki (z.d.). <i>Hier maken artsen het medisch onderzoek naar windturbines voor iedereen toegankelijk</i>, https://www.windwiki.nl/ RIVM (z.d.). <i>Windmolens en gezondheid</i>, https://www.rivm.nl/windenergie/windmolens-gezondheid Rijksoverheid (24 april 2021). <i>Aanbiedingsbrief bij advies Stuurgroep Extra Opgave - elektriciteitsbehoefte vanuit de industrie</i>, https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/04/28/aanbiedingsbrief-advies-stuurgroep-extra-opgave Enpuls (z.d.). <i>Webinar: maatschappelijke kosten/baten zon en wind op land</i>, https://www.enpuls.nl/webinar/webinar-maatschappelijke-kosten-baten-zon-en-wind-op-land/
--	---

5.2 Actief aan de slag met de warmtetransitie

Titel	Actief aan de slag met de warmtetransitie
Uitdaging (5+1)	Global Balance
Totstand-koming	Tijdens de landelijke bijeenkomsten van beleidscoördinatoren is de energietransitie als een van de centraal uit te werken thema's benoemd. Zeker de warmtetransitie met het aardgasvrij maken van de gebouwde omgeving, is een onderwerp dat in veel gemeenten speelt. Ook in de gemeente 's-Hertogenbosch moet eind 2021 een Transitievisie Warmte (TVW) worden gepresenteerd, waarin per wijk is aangegeven wat de beoogde warmtestrategie is en welke wijken voor 2030 van het aardgas zullen gaan. Dat doet zeker stof opwaaien en wordt onderdeel van de thematiek tijdens de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2022. In het landelijk team zijn kaders uitgewerkt om landelijk uniformiteit mee te geven aan de lokale beleidspunten. Die landelijke kaders zijn gebaseerd op het Volt Beleidsprogramma 'Hoofd, Hand & Hart', stemmingen door de Volt fractie in de Tweede Kamer en algemene uitgangspunten zoals 'duurzaamheid' en 'inclusiviteit'. De kaders zijn besproken met de beleidscoördinatoren in de landelijke bijeenkomsten en begeleid/getoetst door landelijke beleidscoördinatoren 'Global Balance'. Om dit naar lokaal beleid te vertalen, is verdieping gezocht in de huidige plannen en reacties daarop. Daarnaast is vanuit de bezoeken in de wijkraden informatie opgehaald.
Waarom	Context Gebouwen zijn, exclusief hun elektriciteitsgebruik, goed voor 13% van onze CO2-uitstoot. Het grootste deel daarvan komt voor rekening van verwarming van

	ruimtes en warm tapwater (voor bijvoorbeeld douchen). Het verduurzamen van deze twee onderdelen noemen we de warmtetransitie. Op dit moment gebruikt nog meer dan 90% van de gebouwen aardgas voor ruimteverwarming en warm tapwater. We hebben na het vinden van aardgas in Nederlandse bodem een extreem fijnmazige aardgasinfrastructuur aangelegd, waardoor overal aardgas gebruikt kan worden. Aardgas is een relatief schone (t.o.v. bijvoorbeeld een houtkachel of olieketel) en goedkope manier van verwarmen. Maar aardgasgebruik heeft ook een significante broeikasgasuitstoot tot gevolg: de gebouwde omgeving is verantwoordelijk voor de helft van ons nationaal gasgebruik. Ook raakt onze eigen aardgasvoorraad op, wat zorgt voor meer geopolitieke afhankelijkheid. Daarom is het doel aardgasvrij te verwarmen in 2050. Let op: dit betekent dus niet dat we per se gasvrij moeten verwarmen: duurzame gasen zoals groen gas of waterstof zijn wel mogelijk. Tegelijkertijd is de gebouwde omgeving één van de lastigste sectoren om te verduurzamen. We hebben gebouwen die honderden jaren oud zijn en het eigenaarschap is verdeeld over vele miljoenen mensen en organisaties. Grote renovaties zijn een ideaal moment om relatief goedkoop en goed te verduurzamen, maar komen ook maar één keer in de paar decennia voor per gebouw. De gebouwde omgeving heeft dus veel potentie, maar ook veel uitdagingen. Het is daarom belangrijk zo snel mogelijk goede stappen naar het einddoel van aardgasvrij verwarmen te zetten. Dat is niet anders voor de gemeente 's-Hertogenbosch dan voor andere gemeenten. De gemeente moet organiseren dat alle woningen en andere gebouwen op een gecoördineerde en behapbare manier toewerken naar het einddoel om aardgasvrij te worden. Daarbij is ook van belang zo snel mogelijk zoveel mogelijk aardgasverbruik te beperken in de gebouwen die niet aardgasvrij zijn.
Wat	De gemeente speelt een cruciale rol in het pad naar een aardgasvrije gebouwde omgeving. In het Klimaatakkoord is daarom afgesproken dat elke gemeente voor eind 2021 een Transitievisie Warmte moet vaststellen met daarin het tijdspad en de richting hoe wijken van het aardgas worden afgekoppeld. Voor de wijken die gepland zijn voor 2030 gaat de gemeenten aan de slag met wijkuitvoeringsplannen. Ook voor de andere wijken moet de gemeente actief de plannen delen, zodat het handelingsperspectief biedt voor bewoners zelf aan de slag te gaan. De gemeente heeft echter beperkte middelen, mandaat en kennis op dit thema, dus is het verstandig waar mogelijk andere partijen in de gelegenheid te stellen de warmtetransitie vorm te geven. Denk aan woningcorporaties, individuele woningeigenaren, bewonerscollectieven, energiecoöperaties, Rijksoverheid en marktpartijen zoals bouwbedrijven, installateurs en energiebedrijven. De gemeente moet dus de volgende uitgangspunten hanteren: • Regisserend en realiserend waar de gemeente onmisbaar is; Dus focus op onderdelen met democratische besluitvorming, ruimtelijke ordening vraagstuk en/of publieke informatievoorziening speelt • Faciliterend en ondersteunend aan derde partijen, die zelf initiatieven willen ontplooiën

	• Signalerend en agenderend voor onderwerpen of drempels die niet gemeente-specifiek zijn aangezien 'systeemdenken' cruciaal is voor een efficiënte en effectieve energietransitie
Hoe	De gemeente 's-Hertogenbosch moet voor invulling van haar rol in de warmtetransitie de volgende punten realiseren: • Naast een goed onderbouwde, uitgewerkte Transitievisie Warmte (TVW) met voorstel voor routekaart naar aardgasvrije gemeente moet de gemeente ook vooral de tussentijdse mogelijkheden aardgas te besparen schetsen. • Actieve (interactieve) communicatie naar alle bewoners en wijken over de routekaart voor de wijk, zodat iedereen het eigen handelingsperspectief kent. De TVW moet voor de gehele gemeente het startpunt zijn voor actieve betrokkenheid van alle bewoners. Bijvoorbeeld door online raadplegingen, zoals Participatieve Waarde Evaluatie (PWE) en/of burgerpanels. • Actieve rol met daadkrachtige projectteams voor de wijken die op korte termijn gepland staan om van het aardgas af te gaan. Met vooral ook ruimte voor afstemming en inspraak van bewoners bij de Wijk Uitvoeringsplannen (WUP). • Faciliterende en informerende rol in de wijken die nog niet op de planning staan. Bijvoorbeeld via energieloketten de huidige mogelijkheden delen voor bijvoorbeeld isolatie en installatie van hybride warmtepompen. • Gemeente-overstijgende discussies en uitdagingen, zoals de beschikbaarheid van voldoende duurzame elektriciteit, groen gas en/of waterstof moeten worden geadresseerd. Hierbij moet de gemeente zich geen technieken of bronnen toe-eigenen, maar de samenwerking opzoeken op regionaal, provinciaal, nationaal en Europees niveau.
Middelen	De warmtetransitie is een kostbare opgave als geheel en qua uitvoering ook complex en duur voor de gemeente. Alle gemeenten kampen hiermee en hebben via VNG bij de Rijksoverheid veelvuldig aangegeven middelen tekort te komen. Er moeten ook voor de gemeente 's-Hertogenbosch ook echt nieuwe middelen vanuit de Rijksbegroting beschikbaar komen. De verwachting is dat dit onderdeel is van een nieuw Regeerakkoord. Verder zorgt de hierboven opgestelde aanpak niet voor meer kosten. Deze aanpak zet juist in op efficiënte aanwending van de middelen door te focussen op de rol en taak waarvoor de gemeente cruciaal is.
Bronnen & Verantwoording	Volt. <i>Volt's Energy Transition and Climate Change Policy</i>. https://assets.volteuropa.org/inline-images/mUUTku4OIRuFpQPszvp6fmc7c2EZE MCcxD2IRxEyUH7uMMYBOH.pdf Expertise Centrum Warmte. <i>Informatie over alternatieve warmteopties</i>, https://www.expertisecentrumwarmte.nl/themas/technische+oplossingen/default.aspx Netbeheer Nederland. <i>Factsheet warmtetransitie en impact op de energienetten</i>, https://www.netbeheernederland.nl/_contentediting/files/files/20210630%20-%20Transitievisiewarmte_%20In%20samenwerking%20met%20de%20netbeheerder.pdf

	European Commission. <i>Energy efficient buildings</i>, https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-efficiency/energy-efficient-buildings_en RVO. <i>Transitievisie Warmte en Wijkuitvoeringsplannen</i>, https://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/duurzame-energie-opwekken/aardgasvrij/transitievisie-warmte-en-wijkuitvoeringsplan EBN (2021). <i>Energie in Nederland</i>, https://www.energieinnederland.nl/wp-content/uploads/2021/01/13450-EBN-energie-infographic-folder_final.pdf EBN (2020). <i>Energie in Nederland</i>, https://kennisbank.ebn.nl/infographic-2020/ Stedin (februari 2020). <i>Waterstof in de gebouwde omgeving (working paper)</i>, https://www.stedin.net/-/media/project/online/files/duurzaamheid-en-innovatie/wat-erstof-workingpaper.pdf Berenschot (7 maart 2020). <i>Routekaart Hybride Warmtepompen</i>, https://bdho.nl/wp-content/uploads/2017/11/routekaart_hybride_warmtepomp_final_v4_16-3-2017.pdf Over Morgen (9 november 2020). <i>'Lubach, alleen isoleren is niet voldoende voor een aardgasvrij Nederland'</i>, https://overmorgen.nl/nieuws/lubach-alleen-isoleren-is-niet-voldoende-voor-een-aardgasvrij-nederland/ Transitiepaden (13 december 2020). <i>Van woonlastenneutraal naar woonlastenreëel</i>, https://www.transitiepaden.nl/post/van-woonlastenneutraal-naar-woonlastenre%C3%ABel
--	--

5.3 Biodiversiteit vergroten in de openbare ruimte en in tuinen

Titel	Biodiversiteit vergroten in de openbare ruimte en in tuinen
Uitdaging (5+1)	Global Balance
Totstand-koming	Tijdens de landelijke bijeenkomsten van beleidscoördinatoren is de biodiversiteit als een van de centraal uit te werken thema's benoemd. In het landelijk team is hiervoor een beleidspunt uitgewerkt dat voor meerdere gemeenten van toepassing en bruikbaar is. Onderstaand beleidspunt is daarop gebaseerd. In het Bossche beleidsteam is biodiversiteit en 'natuur in dorp en stad' als belangrijk punt aangemerkt en daarom opgenomen in het lokale beleid.

Waarom	Het is alle hens aan dek voor de biodiversiteit. En dat betekent dat we ook het dorp en de stad moeten gaan zien als plek waar biodiversiteit bestaat én kan groeien. De tuinen in de gemeente 's-Hertogenbosch en haar open pleintjes/veldjes bieden hiervoor mogelijkheden. Veel tuinen zijn op het moment niet zo ingericht dat het de biodiversiteit ten goede komt; veel tegels en weinig inheemse planten. Hetzelfde geldt voor kleine openbare ruimtes in de gemeente. Dit is niet alleen slecht voor de biodiversiteit, maar bestrating leidt ook tot hittestress doordat de stenen warmte vasthouden en wateroverlast omdat het regenwater niet goed kan weglopen.
Wat	Door bewoners te ondersteunen en motiveren natuur te creëren in hun tuin en door kleine stukjes natuur in te planten waar dat mogelijk is op openbare plekken, brengt Volt hier verandering in aan. De gemeente kan een samenwerking aangaan met een organisatie die hierin is gespecialiseerd. Voorbeelden hiervan zijn de projecten Tuiny Forests (gericht op tuinen) en Tiny Forests (gericht op het creëren van openbaar groen) van IVN Natuur Educatie.
Hoe	Financieel aantrekkelijk maken biodiversiteit te creëren in de tuin. Er bestaan al subsidiemogelijkheden groene daken aan te leggen, maar deze moeten worden uitgebreid naar de tuin zelf. Door kant-en-klare pakketten aan te leveren door middel van een samenwerking met een organisatie zoals bijvoorbeeld IVN Natuur Educatie, kan ook worden gezorgd dat dit laagdrempelig blijft. Waar mogelijk kleine openbare stukjes dicht beplanten met inheemse flora. Dit kan praktisch gerealiseerd worden in samenwerking met een organisatie als IVN Natuur Educatie. Het kan eventueel ook verankerd worden in het beleid voor ruimtelijke adaptatie en biodiversiteit dat zoveel mogelijk wordt vergroend. Toekomstige plannen moeten in principe leiden tot vergroening, tenzij aangetoond wordt dat dit niet mogelijk is. Het aanstellen van een stadsboswachter en het werven van vrijwilligers voor het aanplanten en onderhouden van openbare stukjes natuur. Bewoners informeren en stimuleren de biodiversiteit in tuin te vergroten.
Middelen	Dit moet nog nader worden uitgewerkt al is de verwachting en moet de opzet zijn dat dit beperkt budget nodig heeft.
Bronnen & Verantwoording	IVN (z.d.). <i>Tuiny Forest</i>, https://www.ivn.nl/tuiny-forest IVN (z.d.). <i>Tiny Forest</i>, https://www.ivn.nl/tinyforest

6. Landbouw & Voeding

6.1 Innovatie ten behoeve van toekomstbestendige landbouw

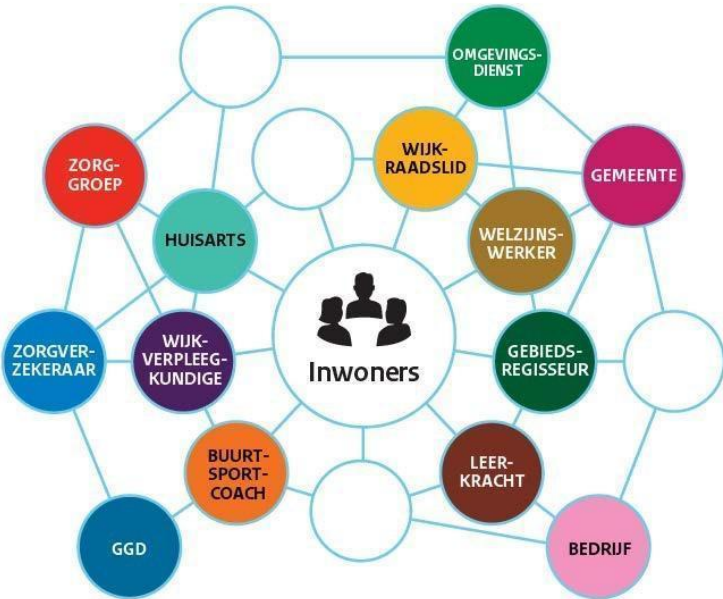
Titel	Innovatie ten behoeve van toekomstbestendige landbouw
Uitdaging (5+1)	Global Balance
Totstand-koming	Coördinatorenoverleg landbouw en voeding
Waarom	Volt wil zorgen dat natuur en landbouw meer in balans komen. Dit is goed voor mens, dier en natuur. Een belangrijk onderdeel hiervan is de eiwittransitie die we de komende jaren moeten maken. Hiervoor is een nationale eiwittransitie opgezet door Ministerie LNV: “De Nationale Eiwit Strategie heeft als doel de komende 5 tot 10 jaar de zelfvoorzieningsgraad van nieuwe en plantaardige eiwitten te vergroten, op een duurzame manier die bijdraagt aan de gezondheid van mens, dier en natuurlijke omgeving. De meeste impact op het vergroten van de EU-zelfvoorzieningsgraad ligt op Europees besluitvormingsniveau, zoals EU-importbeleid en EU-regelgeving rond reststromen, insecten, nieuwe veredelings technieken, novel food en het GLB. In deze Nationale Eiwitstrategie wordt de focus gelegd op wat we op nationaal niveau in Nederland kunnen bijdragen aan de zelfvoorzieningsgraad van de EU. De Nationale Eiwitstrategie is bovendien een integrale benadering die tevens beoogt bij te dragen aan de kringlooptlandbouw, de Nederlandse bodemkwaliteit en biodiversiteit, aan een duurzame veehouderij en een sterke agro-food economie, aan minder emissie en minder voedselverspilling en aan een duurzamer, gezonder en meer plantaardig eetpatroon van de Nederlandse consument.” Er is innovatie nodig om deze transitie succesvol te voltooien. ‘s-Hertogenbosch kan vanuit het kenniscentrum dat het is op het gebied van AgriFood hierbij een cruciale rol spelen om deze innovatie toe te kunnen passen in de praktijk. Hierbij kan men denken aan kennis over hoe eiwitrijke rassen geteeld moeten worden—zoals bonen, erwten, quinoa, lupine, gras, klaver, haver, luzerne, eendenkroos, aardappelen en bieten—maar ook innovaties op het gebied van microbieel eiwit of eiwit uit zeewier. Volt vindt daarom dat ‘s-Hertogenbosch in moet zetten op kennisontwikkeling en innovatie die door heel Europa van waarde kan zijn: ‘s-Hertogenbosch als pilotgemeente.
Wat	Volt wil de eiwittransitie op lokaal niveau in ‘s-Hertogenbosch versnellen om er zo een pilotgemeente te maken. Met het kenniscentrum dat ‘s-Hertogenbosch al op het gebied van AgriFood is (met instellingen als ZLTO, HAS, Avans, Helicon, Koning Willem I College en AgriFood Capital), past dit. Volt wil hiervoor subsidie beschikbaar maken bedoeld voor startups en andere bedrijven die de eiwittransitie willen versnellen.

	In het verleden zijn subsidies gegeven in dit kader, zoals voor de Grow Campus waar de samenwerking met het bedrijfsleven al wordt gezocht. Dergelijke subsidies zijn in 2021 op kleine schaal door de gemeente 's-Hertogenbosch verstrekt. Volt vindt dat deze regeling uitgebreid moet worden.
Hoe	Geld beschikbaar stellen voor subsidie aan nieuwe initiatieven die bijdragen aan de landbouw van de toekomst. Dit kan in de vorm van geld, maar ook in de vorm van het beschikbaar stellen van een leegstaand gebouw, mocht dit nodig zijn (bijvoorbeeld 'vertical farming'). Deze initiatieven moeten worden getoetst aan de 'Sustainable Development Goals', specifiek punten 2 en 3 ('Geen honger' en 'Goede gezondheid en welzijn').
Middelen	Subsidiebudget
Bronnen & verantwoording	Europese Commissie (17 april 2018). <i>Resolutie van het Europees Parlement van 17 april 2018 over de versterking van de economische, sociale en territoriale cohesie in de Europese Unie</i>, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018IP0105&from=EN Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (22 december 2020). <i>Nationale Eiwitstrategie</i>, https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/12/22/nationale-eiwitstrategie/ Brabants Dagblad (20 december 2015). <i>Subsidie voor Grow Campus Den Bosch</i>, https://www.bd.nl/s-hertogenbosch/subsidie-voor-grow-campus-den-bosch~aa0962e3/ Gemeente 's-Hertogenbosch. <i>Subsidieregeling Sustainable Development Goals</i>, https://www.s-hertogenbosch.nl/sdg United Nations (2015). <i>The 17 Goals</i>, https://sdgs.un.org/goals

6.2 Gezonde leefomgeving

Titel	Gezonde leefomgeving
Uitdaging (5+1)	Global Balance, Social Equality
Totstand-koming	De preventie-toolkit van het RIVM lezend
Waarom	Volt staat voor inclusiviteit. Hierbij is het belangrijk dat iedereen gelijke kansen krijgt om gezond en vitaal oud te worden. Daarom ziet Volt het bevorderen van en hulpmiddelen aanbieden voor een gezonde leefstijl als een taak van de gemeente. Er zijn veel factoren van invloed op de gezondheid en welzijn van inwoners. Denk aan opleidingsniveau, inkomen, leefstijl, woon- en leefomstandigheden en toegang

	tot (zorg)voorzieningen of participatie. Voor iedereen geldt dat voorkomen beter is dan genezen, daarom is preventie altijd nodig om gezondheid te bevorderen en te beschermen. Daarom richt preventie zich steeds vaker niet alleen op het individu, maar ook op diens omgeving. Deze 'integrale aanpak' past bij Volt. 's-Hertogenbosch heeft 14 wijken, van de binnenstad tot Vinkel. Niet in elke wijk speelt dezelfde problematiek.																											
Wat	Volt stelt daarom voor per wijk interventies te doen die het meeste bijdragen aan een gezonde levensstijl van dat gebied. Thema's voor de binnenstad van 's-Hertogenbosch kunnen zijn: • Alcohol of drugsgebruik onder jongvolwassenen • Een gezonde leefomgeving, bijvoorbeeld als sprake is van weinig groen of een slechte luchtkwaliteit. Een thema voor de kleine dorpskernen zoals Nuland kan zijn: • Gezond oud en redzaamheid Andere thema's kunnen zijn: • Overgewicht kinderen • Ongezonde leefstijl van volwassenen Bovenstaande zijn slechts voorbeelden. Volt vindt dat deze gekozen interventie moet passen bij de wijken. Daarom zal moeten worden samengewerkt met de samenwerkingspartners (zie Hoe). Per thema zijn specifieke interventies mogelijk. Om een voorbeeld te geven bij een ongezonde leefstijl van volwassenen: <table><tr><th colspan="5">Selectie erkende interventies passend bij wijktype en doelgroep (gericht op lage SES of migratieachtergrond is cursief)</th></tr><tr><th>Pijler</th><th>Omschrijving</th><th>Mogelijke interventies</th><th>Doelgroep</th><th>Mogelijke partners</th></tr><tr><td> Voorlichting en educatie</td><td>Interventies gericht op het voorlichten van volwassenen over gezonde voeding en/of een gezond beweeggedrag. Aandacht wordt hierbij ook gegeven aan gedragsverandering.</td><td> • <i>Goedkoop gezonde voeding</i> ** • <i>Gezond kopen, gezond koken</i> ** • <i>Stapiefitter</i> * • <i>Camper-expeditie</i> * • <i>Beweegkuur</i> *** </td><td>Gehele doelgroep</td><td rowspan="4"> • Gemeente • GGD • Sport- en verenigingsleven • Buurtsportcoach • Eerstelijnszorg • Bedrijven en winkels • Werkgevers • Welzijn • Sociaal wijkteam • Inwoners </td></tr><tr><td> Signaleren, advies en ondersteuning</td><td>Interventies gericht op leefstijlverandering met aandacht voor gezonder eten, meer bewegen en gedragsverandering.</td><td> • <i>Ik heb diabetes, wat kan ik doen</i> ** • <i>Be Interactive</i> ** • <i>Bewegen op recept bij de sport</i> * • <i>Cool</i> *** • <i>Beweegkuur</i> *** • <i>SLIMMER</i> *** • <i>Samen Sportief in Beweging</i> ** </td><td>Volwassenen met een ongezonde leefstijl</td></tr><tr><td> Fysieke en sociale omgeving</td><td>Interventies of maatregelen gericht op het creëren van een omgeving waarin gezond beweeg- en eetgedrag gestimuleerd wordt.</td><td> • <i>Stapiefitter</i> * • <i>Gezond eten werkt beter</i> * • <i>Zwemsportaanbod voor ouders met jonge kinderen</i> * • <i>It's my life</i> * </td><td>Gehele doelgroep</td></tr><tr><td> Regelgeving en handhaving</td><td>Maatregelen gericht op het stimuleren van gezond voedselaanbod.</td><td> • Weren van fastfoodketens in omgeving </td><td>Gehele doelgroep</td></tr></table> De 'toolkit' voor preventie in de wijk van het RIVM kan hiervoor worden gebruikt.	Selectie erkende interventies passend bij wijktype en doelgroep (gericht op lage SES of migratieachtergrond is cursief)					Pijler	Omschrijving	Mogelijke interventies	Doelgroep	Mogelijke partners	 Voorlichting en educatie	Interventies gericht op het voorlichten van volwassenen over gezonde voeding en/of een gezond beweeggedrag. Aandacht wordt hierbij ook gegeven aan gedragsverandering.	• <i>Goedkoop gezonde voeding</i> ** • <i>Gezond kopen, gezond koken</i> ** • <i>Stapiefitter</i> * • <i>Camper-expeditie</i> * • <i>Beweegkuur</i> ***	Gehele doelgroep	• Gemeente • GGD • Sport- en verenigingsleven • Buurtsportcoach • Eerstelijnszorg • Bedrijven en winkels • Werkgevers • Welzijn • Sociaal wijkteam • Inwoners	 Signaleren, advies en ondersteuning	Interventies gericht op leefstijlverandering met aandacht voor gezonder eten, meer bewegen en gedragsverandering.	• <i>Ik heb diabetes, wat kan ik doen</i> ** • <i>Be Interactive</i> ** • <i>Bewegen op recept bij de sport</i> * • <i>Cool</i> *** • <i>Beweegkuur</i> *** • <i>SLIMMER</i> *** • <i>Samen Sportief in Beweging</i> **	Volwassenen met een ongezonde leefstijl	 Fysieke en sociale omgeving	Interventies of maatregelen gericht op het creëren van een omgeving waarin gezond beweeg- en eetgedrag gestimuleerd wordt.	• <i>Stapiefitter</i> * • <i>Gezond eten werkt beter</i> * • <i>Zwemsportaanbod voor ouders met jonge kinderen</i> * • <i>It's my life</i> *	Gehele doelgroep	 Regelgeving en handhaving	Maatregelen gericht op het stimuleren van gezond voedselaanbod.	• Weren van fastfoodketens in omgeving	Gehele doelgroep
Selectie erkende interventies passend bij wijktype en doelgroep (gericht op lage SES of migratieachtergrond is cursief)																												
Pijler	Omschrijving	Mogelijke interventies	Doelgroep	Mogelijke partners																								
 Voorlichting en educatie	Interventies gericht op het voorlichten van volwassenen over gezonde voeding en/of een gezond beweeggedrag. Aandacht wordt hierbij ook gegeven aan gedragsverandering.	• <i>Goedkoop gezonde voeding</i> ** • <i>Gezond kopen, gezond koken</i> ** • <i>Stapiefitter</i> * • <i>Camper-expeditie</i> * • <i>Beweegkuur</i> ***	Gehele doelgroep	• Gemeente • GGD • Sport- en verenigingsleven • Buurtsportcoach • Eerstelijnszorg • Bedrijven en winkels • Werkgevers • Welzijn • Sociaal wijkteam • Inwoners																								
 Signaleren, advies en ondersteuning	Interventies gericht op leefstijlverandering met aandacht voor gezonder eten, meer bewegen en gedragsverandering.	• <i>Ik heb diabetes, wat kan ik doen</i> ** • <i>Be Interactive</i> ** • <i>Bewegen op recept bij de sport</i> * • <i>Cool</i> *** • <i>Beweegkuur</i> *** • <i>SLIMMER</i> *** • <i>Samen Sportief in Beweging</i> **	Volwassenen met een ongezonde leefstijl																									
 Fysieke en sociale omgeving	Interventies of maatregelen gericht op het creëren van een omgeving waarin gezond beweeg- en eetgedrag gestimuleerd wordt.	• <i>Stapiefitter</i> * • <i>Gezond eten werkt beter</i> * • <i>Zwemsportaanbod voor ouders met jonge kinderen</i> * • <i>It's my life</i> *	Gehele doelgroep																									
 Regelgeving en handhaving	Maatregelen gericht op het stimuleren van gezond voedselaanbod.	• Weren van fastfoodketens in omgeving	Gehele doelgroep																									

Hoe	Om te bepalen welke interventies passen bij de 14 wijken in 's-Hertogenbosch moet worden samengewerkt, met de verschillende partners waarbij de inwoners centraal staan. Zie onderstaande figuur. Daarna zijn de volgende stappen noodzakelijk: 1. Zorg voor een budget per wijk 2. Stel een procesbegeleider per wijk aan 3. Organiseer dialogen met de samenwerkingspartners 4. Kies de interventies die passen bij de wijk 5. Zet op of voer deze interventies uit. Volt zal aansturen op het uitvoeren van interventies waarvan de effectiviteit bewezen is en/of nog niet gevalideerde interventies in combinatie met grondige evaluaties (eventueel met een externe kennispartner). In het laatste geval worden vooraf met alle betrokkenen meetbare doelstellingen op papier gezet en zullen de bevindingen gedeeld worden met andere gemeenten en belanghebbenden.
Middelen	Procesbegeleiders Budget per wijk om de interventies uit te voeren.
Bronnen & verantwoording	Gezonde Leefomgeving (juli 2018). <i>Factsheet Toolkit Preventie in de wijk</i>, https://www.gezondeleefomgeving.nl/instrumenten/toolkit-preventie-de-wijk RIVM (februari 2018). <i>Toolkit preventie in de wijk</i>, https://www.rivm.nl/documenten/toolkit-preventie-in-wijk RIVM - Loket Gezond Leven, <i>Infographic Gezonde Wijkaanpak</i>, https://www.loketgezondleven.nl/integraal-werken/gezonde-wijkaanpak/infographic-gezonde-wijkaanpak

6.3 Voedselverspilling binnen de gemeente verminderen

Titel	Voedselverspilling binnen de gemeente verminderen
Uitdaging (5+1)	Global Balance
Totstand-koming	Landelijk coördinatorenoverleg landbouw en voeding
Waarom	De totale hoeveelheid verspilling in Nederland in de hele keten lag in 2017 tussen de minimaal 1.814 en maximaal 2.509 kiloton. Omgerekend per inwoner is dat tussen de 106 en 147 kg per persoon. Hierdoor worden tijdens de productie hulpbronnen zoals vruchtbaar land, water, arbeid en energie, onnodig gebruikt. Door dit te laten, of indien mogelijk terug te geven aan de natuur, zou het klimaatprobleem kunnen worden verkleind.
Wat	Om binnen de gemeente (gemeentelijke eetgelegenheden, horeca, exclusief huishoudens) stappen te nemen om voedselverspilling tegen te gaan moet eerst onderzocht worden waar het meeste voedsel verspild wordt. Met deze uitkomsten kunnen doelen gesteld worden om binnen de gemeente mee aan de slag te gaan én kunnen concrete plannen worden gemaakt om voedselverspilling tegen te gaan. Hierbij moet de gemeente zelf het goede voorbeeld geven in de gebieden waar ze zelf invloed op heeft en daarnaast lokale organisaties en/of initiatieven ondersteunen die de voedselverspilling tegen gaan.
Hoe	Volt stelt daarom voor de volgende stappen te nemen om voedselverspilling te verminderen: 1. Onderzoek wat de huidige situatie is qua verspilling in de gemeente. Waar wordt verspild, om hoeveel gaat het precies en waar is de meeste impact te behalen? 2. Ga daarnaast in gesprek met cateraars en restaurants. De gemeente heeft hier niet direct invloed op, maar kan mogelijk wel faciliteren en het mogelijk maken voedselverspilling in deze bedrijven tegen te gaan. 3. Ondersteun lokale initiatieven en/of organisaties welke als doel hebben voedselverspilling tegen te gaan door middel van subsidie, locaties of andere benodigde middelen.
Middelen	Financiering onderzoek Financiering project binnen de gemeente om voedselverspilling tegen te gaan
Bronnen & verantwoording	Voedingscentrum, <i>Voedselverspilling</i>, https://www.voedingscentrum.nl/encyclopedie/voedselverspilling.aspx Voedingscentrum, <i>Ideeën voor gemeentelijk beleid</i>, https://www.voedingscentrum.nl/professionals/gezonde-eetomgeving/ideeen-voor-beleid.aspx

7. Migratie en integratie

7.1 Betere handvatten binnen de wijk/gemeente voor nieuwkomers

Titel	Betere handvatten binnen de wijk/gemeente voor nieuwkomers
Uitdaging (5+1)	Klimaat, migratie en veiligheid
Totstand-koming	Op basis van bevindingen van Volt Amersfoort
Waarom	Veel inwoners willen graag in contact komen met nieuwkomers in hun wijk. Dit blijkt echter niet altijd even makkelijk omdat men elkaar zelden tegenkomt. Ook nieuwkomers willen graag met veel mensen in hun nieuwe wijk of dorp in contact komen en zich snel thuis voelen als deel van de gemeenschap. Volt ziet het als een taak van de gemeente handvatten te bieden om dergelijk contact te stimuleren. Door in te zetten op meer informeel contact met nieuwkomers binnen dorp of wijk, wordt de saamhorigheid versterkt en kunnen wederzijdse vooroordelen ontkracht worden. Tevens heeft dit een groot positief effect op de taalontwikkeling, waardoor snellere toegang tot de arbeidsmarkt mogelijk is. Ook gaat dit eenzaamheid tegen—een verborgen pandemie die de afgelopen maanden flink is toegenomen.
Wat	Volt wil dat op dorps- of wijkniveau een mentor-/maatjessysteem wordt gestimuleerd waarbij nieuwkomers hulp krijgen van een ingezeten wijkbewoner. Daarnaast moet de gemeente (meer) informele bijeenkomsten organiseren in de wijk waar mensen elkaar tegenkomen in een ontspannen sfeer. Evenementen zoals een ‘wereldkeukendag’, sportdagen, toneeldagen of muziekdagen kunnen vanuit de gemeente georganiseerd worden om het contact te verbeteren tussen de groepen binnen dorp of wijk.
Hoe	De bijeenkomsten kunnen in het buurthuis/wijkcentrum plaatsvinden. Ze zijn bedoeld om contact tussen geïnteresseerden tot stand te brengen. Vervolgens kunnen de inwoners zelf het contact verder uitdiepen. Denk hierbij aan spelletjes- of breiavonden, het coördineren van culturele activiteiten (toneel, muziek, literatuur) of sport. Volt wil dat de gemeente deze dagen organiseert en actief dorps- en wijkbewoners benadert om eraan deel te nemen (flyers in de brievenbus, via de gemeentewebsite, directe mails, enzovoorts). Daarbij moet de gemeente duidelijk aangeven dat dit eenmalig is en dat deelnemers eventuele vervolgbijeenkomsten zelf moeten organiseren. Hiervoor kunnen zij ook bestaande kanalen (digitaal of anders) van het buurthuis/wijkcentrum gebruiken. Op deze manier biedt de gemeente het platform om informeel contact te leggen en integratie van alle groepen in de wijk te bevorderen. Vanuit de gemeente kan dit effectief georganiseerd worden door een commissie die de avond/dag plant en uitvoert in wijk A, om vervolgens in wijk B gebruik te maken van de reacties uit wijk A. Op deze manier komt uiteindelijk een aantal plannen van hoge kwaliteit tot stand. Voor het maatjessysteem dient de gemeente bestaande initiatieven te bevorderen en waar nodig doelgericht in wijken te promoten. Stichtingen als

	Vluchtelingenwerk of het Oranjefonds hebben hier ruimschoots ervaring mee. Ook een digitaal platform kan hiervoor in overweging worden genomen.
Middelen	Dit kan uit bestaande wijkbudgetten worden gerealiseerd.
Bronnen & verantwoording	Kenniscentrum Integratie & Samenleving (juli 2019). <i>Sociale verbinding tussen nieuwkomers en andere wijkbewoners</i>, https://www.kis.nl/sites/default/files/sociale-verbinding-in-de-wijk.pdf Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken (september 2018). <i>Wat werkt bij de bevordering van arbeidsparticipatie van statushouders</i>, https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2018-12/Wat-Werkt-bij-bevordering-arbeidsparticipatie-van-statushouders.pdf Oranjefonds, <i>Hoe word je maatje?</i> https://www.maatjesgezocht.nl/wat-doen-maatjes

7.2 Sneller aan de slag als nieuwkomer

Titel	Sneller aan de slag als nieuwkomer
Uitdaging (5+1)	Gelijke kansen: zorg, onderwijs & werk; Oplossingen voor klimaat, migratie en veiligheid
Totstand-koming	Op basis van bevindingen van Volt Amersfoort
Waarom	Door strakke voorwaarden en eisen komen veel nieuwkomers pas na vele jaren aan een werkplek in Nederland. Dit zorgt voor frustraties bij een groep die over het algemeen juist bij uitstek gemotiveerd is hard te werken om een nieuw bestaan op te bouwen. Nieuwkomers missen erkende diploma's en taalkennis, waardoor met een flinke achterstand gestart wordt op de arbeidsmarkt. Zweeds onderzoek heeft aangetoond dat werkgevers terughoudend zijn met het aannemen van nieuwkomers. Werkgevers zijn bang dat deze niet optimaal presteren, maar discriminatie en vooroordelen spelen ook een rol. Ook in Nederland is sprake van arbeidsdiscriminatie, met name van nieuwkomers vanuit islamitische landen. Volt is van mening dat een pragmatische omgang hier veel voordelen kan opleveren, gezien de krappe arbeidsmarkt in diverse sectoren. Ook vanuit een eerlijkeheidsprincipe mag het niet zo zijn dat nieuwkomers op basis van niet-werk gerelateerde zaken een concurrentienadeel hebben ten opzichte van ingezetenen. Waar mogelijk moet de gemeente dit tegengaan en bemiddelend en stimulerend optreden.
Wat	Volt ziet de gemeente in een unieke positie om nieuwkomers beter te helpen op de arbeidsmarkt actief te worden. Dit kan door mensen sneller toegang te geven tot de reguliere arbeidsmarkt, maar ook door, in samenspraak met Weener XL, nieuwe vormen van werkbemiddeling mogelijk te maken. Door de unieke positie van de gemeente en Weener XL (kennis van wet- en regelgeving, uitvoering van beleid, dossierkennis van nieuwkomers, lokaal netwerk) is zij hiervoor gepredestineerd.

Hoe	De gemeente opent een loket 'Arbeidsbemiddeling Nieuwkomers'. Hier worden kwalificaties pragmatisch erkend en wordt direct de link gelegd met aanspreekpersonen in de lokale professionele netwerken waar de achtergrond van de nieuwkomer ligt. Door vakkennis speelt taalvaardigheid hier een kleinere rol dan wanneer nieuwkomers op de reguliere arbeidsmarkt instromen. Ook ziet Volt een sterkere rol voor de gemeente in het bemiddelen van opleidingen, stages of vrijwilligerswerk aan nieuwkomers (marktplaats-functie), al dan niet met door de gemeente ingerichte werkplekken specifiek voor de doelgroep van nieuwkomers. Hiervoor dienen ook de vrouwelijke nieuwkomers actief te worden benaderd. Deze staan over het algemeen ver van de arbeidsmarkt af omdat het in veel landen van herkomst gebruikelijk is dat de man zijn gehele gezin van inkomen voorziet. Door arbeidsparticipatie van vrouwelijke nieuwkomers te stimuleren, kan de gemeente gezinnen helpen sneller de bijstand te verlaten. In het verlengde van bovenstaande is Volt van mening dat het zelfstandig ondernemerschap in Nederland voor veel nieuwkomers de snelste weg biedt tot financiële onafhankelijkheid. De vaardigheden die het succes van een zelfstandig ondernemer bepalen (sociaal sterk, ondernemend, bereid tot het nemen van risico's) verschillen niet veel tussen Nederland en de landen van herkomst. Desondanks wordt deze weg nauwelijks bewandeld door nieuwkomers vanwege de grote moeite aan het begin: het opstarten/overnemen van een onderneming. Gebrek aan financiële middelen en kennis hoe deze te verkrijgen (ondernemingsplan opstellen voor een kredietinstelling) zetten snel een streep door het geambieerde ondernemerschap. Volt ziet in de bestaande BBZ-wetgeving de ideale oplossing hiervoor. Deze regeling biedt bijstandsgerechtigden de mogelijkheid twee jaar lang hun uitkering te behouden terwijl zij beginnen aan hun zelfstandig ondernemerschap. Dit biedt financiële ruimte omdat het bedrijf niet meteen winstgevend hoeft te zijn. Wel moet een realistisch perspectief aangetoond kunnen worden om ruimschoots binnen deze periode de bijstand te verlaten. De gemeente heeft goed zicht op de nieuwkomers en kan gemakkelijk de groep selecteren die mogelijk in aanmerking komt voor een BBZ-traject. Vervolgens kunnen deze samen met coaches (vrijwilligers met een achtergrond in het bedrijfsleven) gaan werken aan hun ondernemingsplan en dit indienen bij kredietinstellingen en de gemeente. Dit is in het verleden al uitgevoerd door een externe partij in opdracht voor de gemeenten in o.a. Hilversum, Terneuzen en Hardenberg door LOMAX Consultancy (Project Inspiratieprogramma).
Middelen	NTB
Bronnen & verantwoording	Volkskrant (11 mei 2021). <i>Toen de oorlog in Syrië uitbrak was Rami bijna cardioloog: 'Ik dacht: die witte jas heb ik zo weer aan'</i>, https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/toen-de-oorlog-in-syrie-uitbrak-was-rami-bijna-cardioloog-ik-dacht-die-witte-jas-heb-ik-zo-weer-aan~b3dad61 Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken (september 2018). <i>Wat werkt bij de bevordering van arbeidsparticipatie van statushouders</i>,

	https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2018-12/Wat-Werkt-bij-bevordering-arbeidsparticipatie-van-statushouders.pdf De Ondernemer (10 november 2019). <i>Nieuw onderzoek: burn-out steeds groter probleem</i>, https://www.deondernemer.nl/personeel/onderzoek-burn-out-groter-probleem~1715633 Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (1 januari 2021). <i>Besluit bijstandverlening zelfstandigen 2004</i>, https://wetten.overheid.nl/BWBR0015711/2021-01-01 De Haagse Hogeschool (november 2018). <i>Ondersteuning van ondernemende statushouders</i>, https://www.dehaagsehogeschool.nl/docs/default-source/documenten-onderzoek/lectoraten/new-finance/ondersteuning-van-ondernemende-statushouders.pdf
--	--

8. Onderwijs

8.1 Gezonde basisschool van de toekomst

Titel	Gezonde basisschool van de toekomst
Uitdaging (5+1)	Smart State, Social Equality
Totstand-koming	Dit item is besproken tijdens een bijeenkomst met beleidscoördinatoren Onderwijs.
Waarom	Op basisscholen kunnen gezonde leefstijlen worden aangeleerd vanaf jonge leeftijd. Door gezonde leefstijlen onderdeel te maken van het onderwijssysteem, zijn gezondheidsproblemen in de toekomst te voorkomen. Een investering nu levert uiteindelijk een gezonde bevolkingsgroep op die minder gebruik hoeft te maken van het zorgsysteem in Nederland. Corona heeft laten zien hoe kwetsbaar dit zorgsysteem is. Overgewicht en obesitas zijn een veelvoorkomend probleem onder de Nederlandse jeugd. Onderzoeken tonen echter aan dat wanneer leerlingen een gezonde lunch aangeboden krijgen op school, in combinatie met 30 minuten extra bewegen, hun gewicht daalt. Alleen aandacht voor bewegen is niet voldoende: het onderzoek laat zien dat het gewicht dan gelijk blijft van de leerlingen. Nederland is één van de weinige landen in de Europese Unie waar leerlingen (nog) geen gezonde lunch aangeboden krijgen op school. In Europese landen zoals Zweden, Finland en Estland zijn gezonde lunches opgenomen in het schoolleerplan. Deze aangeboden lunches zorgen ook dat gezondheidsverschillen tussen hoog- en laagopgeleiden minder worden. Een gezonde maaltijd is helaas geen vanzelfsprekendheid voor alle leerlingen van een basisschool. Dit is van invloed op het welbevinden en leervermogen van de leerlingen. Tenslotte bleek dat, door leerlingen samen de lunch te laten nuttigen, ook het pestgedrag afnam. Ook waren er minder conflicten.
Wat	Elke leerling van de basisschool krijgt een gezonde vegetarische lunch. Een vegetarische lunch zorgt dat de etnische eet-achtergrond geen rol speelt. Ook levert het in het algemeen geen probleem op voor leerlingen met een voedselallergie. Daarnaast is de belasting voor het milieu lager. Plaatsing van meer waterpunten op school door middel van waterkasten. Door een betere toegang tot water, gaat de leerling water drinken normaler vinden dan het nuttigen van frisdrank of andere zoete, suikerhoudende, sappen.
Hoe	Gemeenten zijn samen met andere instanties, zoals Provincie en GGD, verantwoordelijk zich in te zetten voor gezondheidspreventie, zo ook de gemeente 's-Hertogenbosch. Samen met voedingsdeskundigen, ouders en scholen moet worden samengewerkt om de gezonde basisschool het nieuwe normaal te laten worden. In het nieuwe normaal krijgt iedere basisschoolleerling een vegetarische schoolmaaltijd, aangevuld met beweging en voedingsinformatie. Net als in het onderzoek van de Universiteit van Maastricht, wordt gebruik gemaakt van een cateraar. De gemeente betaalt de kosten voor deze lunches. Dit lijkt kostbaar maar op langer termijn is minder geld nodig voor zorg in de gemeente. Uit het Maastrichtse onderzoek en soortgelijke Scandinavische onderzoeken komt ook naar voren dat kinderen hun ouders aansteken om gezond

	te leven. De lunches zijn in principe voor alle leerlingen gratis. Zo wordt voorkomen dat leerlingen het stigma krijgen dat ze arm zijn. Vanuit de gemeente wordt een projectleider aangesteld die de samenwerking tussen de scholen en de cateraar begeleidt, om zodoende te voorkomen dat dit tot extra werkdruk leidt bij de docenten. De leerlingen eten als klas samen. De docent hoeft hierbij niet aanwezig te zijn. Er kan worden gewerkt met externe overblijfhulp. Wel dienen zij een bewijs van goed gedrag te hebben. Volt denkt hierbij aan het inzetten van vrijwilligers die nog graag een rol willen spelen binnen de gemeenschap. Indien mogelijk zijn (groot)ouders hartelijk welkom om mee te helpen. De stroomlijning hiervan loopt ook via de projectleider.
Middelen	De gemeente 's-Hertogenbosch kent 48 basisscholen. Het gemiddeld aantal leerlingen per basisschool is 264. Netto maatschappelijke kosten zijn 1 euro per kind per dag (Onderzoek Universiteit Maastricht). Wat betreft de direct benodigde middelen, is dat met name de projectleider.
Bronnen & verantwoording	Van Bergen, G. e.a. (december 2020). <i>Schoollunches in Europa: een verkenning van de praktijk rondom schoollunches in het primair onderwijs in Europa</i>. ZonMw. 'Het gaat erom wetenschappelijke inzichten te koppelen aan beleidsambities', https://www.zonmw.nl/nl/onderzoek-resultaten/preventie/20-jaar-preventie/intervieu-jaap-seidell-vrije-universiteit-amsterdam/ RIVM (2020). <i>Gezonder op de basisschool: schoollunches en meer bewegen: Een verkenning naar draagvlak, haalbaarheid, betaalbaarheid en impact</i>, https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2020-0161.html Oosterhof, M. (2021). <i>The Healthy Primary School of the Future: evaluating the health-economic impact of primary school-based lifestyle interventions</i>, https://www.degezondebasisschoolvandetoekomst.nl/ Van Schayk, O. (z.d). <i>Business case: De Gezonde Basisschool van de Toekomst</i>, https://www.degezondebasisschoolvandetoekomst.nl/upload/Algemene%20documenten/UM_Movare-onderzoeksprog_DEF.pdf RIVM (4 juli 2019). <i>Schoolmaaltijden in Zweden, hoe zit dat?</i> https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2019/07/04/schoolmaaltijd-en-in-zweden-hoe-zit-dat

8.2 Bezoek Europees Parlement

Titel	Bezoek Europees Parlement
Uitdaging (5+1)	Citizen Empowerment
Totstand-koming	Gesprekken met docenten Maatschappijleer & Geschiedenis

Waarom	Scholen zijn verplicht aandacht te besteden aan burgerschap. Hierbij staat democratisering centraal. Toch blijkt uit onderzoek dat kennis omtrent de Europese Unie bij Nederlandse jongeren, slecht ontwikkeld is. Zeker in vergelijking met leeftijdsgenoten uit andere Westerse landen, dit moet anders. De leerlingen zijn immers de burgers van de toekomst. Zij moeten oplossingen bedenken voor grensoverschrijdende vraagstukken. Het is dus belangrijk dat zij leren een onderdeel te zijn van de oplossing en dat zij, om tot oplossingen te komen, kunnen samenwerken met andere Europese landen. Toch is voor veel mensen de EU een ver van hun bed show. Dit moet veranderen, want de EU speelt een grotere rol in het leven dan menigeneen beseft. Juist door middelbare scholieren in aanraking te laten komen met de EU en met de politieke processen die daarbij horen, wordt de EU toegankelijker. De kennis die de scholieren opdoen over de werking van de EU en hoe het zich bijvoorbeeld verhoudt tot de nationale politiek, zorgt voor kennis die ze ook op latere leeftijd helpt meer begrip te hebben van de politieke processen en bijdraagt aan een grotere betrokkenheid. Door scholen de gelegenheid te geven op bezoek te gaan met leerlingen in Brussel, komt de EU meer tot leven.
Wat	De gemeente verleent subsidie voor scholen om met leerlingen van ongeveer 16 jaar, eenmaal een project uit te voeren waarbij een bezoek aan de EU, in Brussel, centraal staat. Het project op school laat de leerlingen ontdekken hoe de EU werkt en hoe de wisselwerking is tussen de EU en de leerlingen. Dit project wordt door scholen opgezet. Hiervoor zijn meerdere sites te vinden. Docenten Geschiedenis en Maatschappijleer kunnen hierbij samenwerken. De gemeente verleent alleen de subsidie voor de busreis. De aanvraag moet door de school worden ingediend bij de gemeente.
Hoe	De gemeente stelt subsidie beschikbaar voor het bezoek aan de EU in Brussel. Tevens bestaat de mogelijkheid vanuit de EU-subsidie aan te vragen. De gemeente zorgt hiervoor.
Middelen	EU-gelden
Bronnen & verantwoording	IEA (z.d.). <i>International Civic and Citizenship Education Study</i>, https://www.iea.nl/studies/iea/iccs Europees Parlement (z.d.). <i>Europe@school, actieve lessen over de Europese Unie</i>, https://www.europarl.europa.eu/belgium/nl/eu-voor-leerkrachten/europe-school-actieve-lessen-over-de-europese-unie

9. Overheid & Democratie

9.1 Burgerbudgetten

Titel	Burgerbudgetten
Uitdaging (5+1)	Citizen Empowerment
Totstand-koming	Dit onderwerp is besproken in landelijk overleg met verschillende beleid coördinatoren.
Waarom	Burgerbudgetten geven burgers de mogelijkheid intensief deel te nemen aan politieke besluitvorming, door mede te mogen beslissen over een project waar normaal alles in handen van de gemeente ligt. Voorbeelden hiervan komen uit steden in heel Europa, zoals Antwerpen en Parijs, maar ook dichterbij huis en daarmee beter vergelijkbaar: een stad als Tilburg. Het spoorpark in Tilburg was een groot succes, waar wijk en stadsbewoners zich hebben kunnen inzetten om een groot project te ontwikkelen op braakliggend gebied. Dat leidde tot een dynamisch park dat op goede dagen vol zit met stadsbewoners en voor ieder wat wils heeft. Echter bleef de ontwikkeling wel tussen palen en perken, budgetten werden gerespecteerd en bijeenkomsten verliepen soepel.
Wat	Volt wil dat de gemeentebudgetten beschikbaar stelt voor projecten waar dorp, wijk of stad beter van wordt. Projecten die invloed hebben op bewoners en die de kwaliteit van leven bevorderen. De onderwerpen die in aanmerking komen voor een burgerbudget worden gekozen door de wijkbewoners. Volt wil burgers enthousiasmeren om deel te nemen aan het verbeteren van hun leefgebied. En ook om groepen te betrekken die minder betrokken zijn bij besluitvorming, zoals jongeren, lagere inkomensgroepen en burgers met een migratieachtergrond. Aan de uitvoering van het project worden slechts eenvoudige beperkingen gesteld. Alleen op rechtmatigheid wordt getoetst en op of de budgetten niet worden overschreden. Volt wil hiermee een transparantere en evenwichtigere overheidsuitgaven bewerkstelligen, zoals eerder uitgevoerde burgerbudgetten in onder andere Brazilië al hebben aangetoond. Door hiermee minder betrokken burgers ook een kans te geven hun belang naar voren te brengen, verbetert de inclusiviteit.
Hoe	Volt wil dat de gemeente geld beschikbaar stelt dat bedoeld was voor maatschappelijke doeleinden, zodat geen financiële tekorten ontstaan. Volt ziet graag dat de onderwerpen vanuit de maatschappij komen, waarna ze met het budget kunnen worden uitgevoerd. De inwoners bepalen welke voorstellen worden gekozen. Door mensen zelf inzicht te geven in wat wel en niet kan met een budget, krijgt men ook meer inzicht in de begroting van een gemeente. Dat bevordert de transparantie, doordat burgers het van dichtbij meekrijgen zijn en zien hoe geld wel en niet wordt besteed.

	Evenwichtigheid wordt bevorderd door minder kosten voor onderzoek, buurtgesprekken en het vergaren van informatie door ambtenaren, omdat mensen zelf al de behoeften en de situatie in de wijk kennen.
Middelen	De voornaamste middelen die benodigd zijn voor burgerbudgetten zijn burgers en budgetten. Er moet een goede infrastructuur zijn om burgers te bereiken en samen te laten komen. Hiervoor is duidelijke communicatie nodig en moet het proces zo eenvoudig mogelijk zijn, omdat mensen het vrijwillig doen. Iets moet dus niet onnodig frequent of op onhandige tijden plaatsvinden, ook om andere groepen te betrekken dan alleen mensen die doorgaans kantooruren aanhouden. Budgetten moeten zoals eerder gezegd voortkomen uit bestaande budgetten voor dergelijke projecten en mogen alleen in een dergelijke opstelling worden uitgevoerd. Dit valt binnen het gemeentelijk programma participatie en dagvulling. Budgetten voor projecten komen natuurlijk voort uit het desbetreffende programma, zoals bij woningbouw het programma wonen en werkomgeving.
Bronnen & verantwoording	Sociale Vraagstukken (23 januari 2013). <i>Waarom lukt een burgerbegroting toch niet in Nederland?</i> https://www.socialevraagstukken.nl/why-does-a-citizen-budget-not-work-in-the-netherlands/ Citizen Lab (31 juni 2019). <i>8 stappen naar een effectieve burgerbegroting</i>, https://www.citizenlab.co/blog/civic-engagement-nl/8-stappen-voor-burgerbegroting/?lang=nl Binnenlands Bestuur (5 maart 2021). <i>'Houd de digitale burgerbegroting laagdrempelig'</i>, https://www.binnenlandsbestuur.nl/digitaal/nieuws/houd-de-digitale-burgerbegroting-laagdrempelig.16265480.lynkx Knack (21 februari 2018). <i>'Burgerparticipatie: Ofwel doe je het goed, ofwel beter niet'</i>, https://www.knack.be/nieuws/belgie/burgerparticipatie-ofwel-doe-je-het-goed-ofwel-beter-niet/article-opinion-968069.html?cookie_check=1631043418

9.2 Toegankelijk en zichtbaar bestuur

Titel	Toegankelijk en zichtbaar bestuur
Uitdaging (5+1)	Citizen Empowerment
Totstand-koming	Dit onderwerp is besproken in landelijk overleg met verschillende beleid coördinatoren.
Waarom	Informatie en media worden meer en sneller geconsumeerd dan ooit. Echter blijft een belangrijk onderdeel van het dagelijks leven slecht zichtbaar, namelijk het bestuur van de gemeenten. Vooral in middelgrote gemeenten als 's-Hertogenbosch worden doorgaans veel beslissingen genomen, maar komen mensen hier pas achter op het moment dat deze al definitief zijn.

	Dit zorgt ervoor dat inwoners van de gemeente het gevoel krijgen dat alles beslist wordt en dat zij geen mogelijkheid hebben voor inspraak. Daarbij zijn inspraakavonden op onhandige tijden en dagen, waarbij slechts enkele bewoners aanwezig zijn. Dit geeft geen representatief beeld van wat leeft rondom het vraagstuk. Zeker moeilijk bereikbare doelgroepen blijven zo buiten beeld. Zo zijn ouderen vanwege moeilijk bereikbaar door de lagere graad aan internetgebruikers onder deze groep en men is niet altijd in staat op oudere leeftijd nog op wat latere tijdstippen naar inspraakavonden te komen. Maar denk hierbij ook aan laaggeletterden. Ook jongeren weten niet hoe ze gemakkelijk terecht kunnen bij de gemeente om een probleem aan te kaarten en de gemeente weet niet hoe ze jongeren moeten bereiken. Daarnaast zijn er veel wijken waarin Nederlanders met een migratieachtergrond wonen, waar taal en kennis van de gemeentelijke infrastructuur nog niet groot is en waar door slechte kennis van de Nederlandse taal het moeilijk is deel te nemen aan het democratisch proces. Dit geldt voornamelijk bij migranten die nog niet zo lang in Nederland zijn.
Wat	Volt wil voor alle inwoners van 's-Hertogenbosch een toegankelijke en zichtbare gemeente. Een waar men makkelijk naartoe stapt om problemen en ideeën aan te kaarten. Volt wil dat elke doelgroep zich thuis voelt in de gemeente en zich gehoord voelt door de gemeente. Of het nu gaat om een te verdwijnen buslijn, onhandig geplaatste containers voor mensen met een handicap of de sanering van complete wijken. Volt wil dat die besluitvorming zichtbaar plaatsvindt. De gemeenteraad en het college dienen actiever op zoek te gaan naar manieren om hun resultaten en plannen te communiceren. Volt wil duidelijke communicatie van de gemeente naar de burger. In begrijpelijke taal en met duidelijke uitleg. Waar nodig in meerdere talen, vormen en middelen. We willen wijkraden hoog op de agenda zetten, zowel om de activiteiten van de wijkraden zichtbaarder te krijgen als om meer participatie te bewerkstelligen.
Hoe	Een meer toegankelijke gemeente is te bewerkstelligen door enkele zaken aan te passen. De gemeente moet actief op zoek naar input uit de wijken en geen afwachtende houding hebben ten opzichte hiervan. De input gegeven door inwoners moet ook lonen, deze moeten niet verdwalen in vele bureaucratische lagen en lange wachttijden. Dit demotiveert mensen hun ideeën aan te kaarten. Via digitale wegen en een actieve houding van de gemeente moeten zulke processen versneld en verbeterd worden. De gemeenteraad brengt beter en actiever in beeld wat zij doet. Burgemeester en wethouders zijn redelijk goed zichtbaar, bij de raadsleden in de gemeente is dit minder. Een online platform waarin mensen voor iedereen zichtbaar zaken kunnen aankaarten en waar anderen op kunnen reageren in de vorm van een gezamenlijk werkproject helpt hierbij. In Madrid wordt het stadsbudget bijvoorbeeld elke maand via een online platform verdeeld door de bewoners en in Reykjavik wordt de

	agenda van de raad elke maand door de burger bepaald via een online platform. Nederlandse steden als Amsterdam, Utrecht en Rotterdam kennen varianten of zulke platforms ook, echter zijn die soms wat onzichtbaar. Ook kan de gemeente via dat platform snel en eenvoudig duidelijk maken waar zij mee bezig is en eenvoudig input vergaren. Voor toegankelijk en zichtbaar bestuur is intensieve inspanning van de gemeente vereist. Hiervoor moet een aparte commissie worden aangesteld. Ook dienen ambtenaren zich verder te ontwikkelen om efficiënt en snel met inwoners in contact te komen. Digitale infrastructuur is hierbij van groot belang. Deze is nog altijd de meest effectieve manier van communicatie. Ambtenaren moeten ook duidelijkere taal gebruiken. Dat is al jaren een verbeterpunt. Cursussen hebben in het verleden niet altijd tot resultaat geleid. Daarom pleit Volt voor het gebruik van moderne technologische oplossingen, zoals een applicatie als 'klinkende taal'.
Middelen	Weinig extra financiële middelen.
Bronnen & verantwoording	Rijksoverheid (z.d.). <i>Diversiteit en inclusie bij de Rijksoverheid</i>, https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/overheidspersoneel/diversiteit-overheids-personeel ABD (15 maart 2019). <i>Diversiteit - Als je er écht voor gaat, dan organiseer je het gewoon</i>, https://magazines.algemenebestuursdienst.nl/abdbladd/2019/01/diversiteit--als-je-er-echt-voor-gaat-dan-organiseer-je-het-gewoon Dienst Publiek en Communicatie – Ministerie van Algemene Zaken (z.d.). <i>Inclusief communiceren: wat en hoe</i>, https://www.communicatierijk.nl/vakkennis/inclusieve-communicatie/inclusieve-communicatie Klinkende Taal (z.d.). <i>Heldere taal levert uw organisatie winst op!</i> https://klinkendetaal.nl/

9.3 Jongeren laten participeren aan besluitvorming

Titel	Jongeren laten participeren aan besluitvorming
Uitdaging (5+1)	Citizen Empowerment
Totstand-koming	Gesprekken met verschillende medestudenten.
Waarom	Politieke besluitvorming is al sinds jaar en dag iets waar vooral ouderen zich voor lijken te interesseren. Dat terwijl juist ingrijpende beslissingen worden genomen die grote impact hebben op het leven van de jongere generaties. Daarom wil Volt jongeren actiever betrekken bij de politieke besluitvorming dan nu het geval is. Volt ziet dat deze groep zich nog altijd weinig lijkt te interesseren voor politiek, een gemiste kans. Jongeren kunnen namelijk een geweldig en uniek perspectief bieden.

Wat	Volt wil jongeren actiever betrekken bij de politieke besluitvorming. Meer betrokkenheid en inspraak is nodig voor jongeren. Hierdoor kunnen zij eigentijdse en moderne zienswijzen naar voren brengen. Volt wil dat jongeren zichzelf sterker vertegenwoordigen, in de vorm van een jongerenraad die advies levert over te nemen besluiten. Dit advies van de jongerenraad wordt gegeven voordat een beslissing is genomen. Daarnaast kan de jongerenraad proactief onderwerpen agenderen en bespreekbaar maken. Zij zien vraagstukken vanuit een andere invalshoek, wat een goede aanvulling is op bestaande invalshoeken.
Hoe	Volt wil graag uit elke wijk naar rato jongeren toe laten treden. Idealiter worden de jongeren verkozen via een kleine verkiezing, bijvoorbeeld in scholen, buurthuizen en andere wijkorganisaties. Deze jongeren komen eens per maand samen om zaken aan te kaarten en gemeentelijke agendapunten te bespreken, waarna ze de uitkomsten hiervan communiceren met de gemeente. Met regelmaat spreken ze de beleidsmakers binnen de gemeente. De jongeren moeten worden ondersteund bij het formuleren van hun standpunten en het vinden van de weg binnen de gemeentelijke organisatie en de manier van werken.
Middelen	Er dient sprake te zijn van een vergoeding voor de participanten in de jongerenraad. De ondersteuner kan een vergoeding krijgen, maar is bij voorkeur een vrijwilliger. Daarmee blijven de kosten laag. Ook is hierbij de communicatieve infrastructuur van belang.
Bronnen & verantwoording	Moen, N. (z.d.) <i>Aandacht voor jongerenparticipatie op korte en lange termijn</i>, https://www.gemeente.nu/bestuur/participatie/aandacht-voor-jongerenparticipatie-op-korte-en-lange-termijn/ De Boer, T., Heutinck L., Van den Bosch, F. (2010) <i>Jongerenparticipatie bij ruimtelijke Ontwikkelingen</i>, https://www.energievoordrenthe.nl/toolkit/participatie/handlerdownloadfiles.ashx?idnv=1677024

9.4 Burgerfora

Titel	Burgerfora
Uitdaging (5+1)	Citizen Empowerment
Totstand-koming	Dit onderwerp is besproken in landelijk overleg met verschillende beleid coördinatoren.
Waarom	Europees, nationaal én ook lokaal bestaan grote uitdagingen. Dat vergt impactvolle veranderingen. Burgers moeten daarbij niet aan het eind van de politieke besluitvorming meepraten, maar aan het begin. Daarom pleit Volt voor de

	invoering van nationale en ook lokale burgerfora, zodat burgers meer directe invloed krijgen in de politiek. Burgers voelen zich buitenspel gezet bij sommige beslissingen van de overheid. Zij kunnen doorgaans ook pas laten weten wat zij ervan vinden bij de volgende verkiezingen, of soms pas als een voorstel afgerond is, een oordeel vellen per referendum. Voor Volt staat de burger centraal binnen de gemeente, dus zijn zij voor Volt belangrijk bij het invullen van bestuur en wetten regelgeving binnen de gemeente. Hiervoor wil Volt vaker burgerfora inzetten. Hoewel dit op lokaal niveau al wel eens gebeurt, vindt Volt dat dit vaker ingezet moet worden. Burgerfora zijn een eerlijke, weloverwogen en interactieve manier om belangrijke voorstellen of wetsontwerpen te bespreken. Daarnaast hoeft een burgerforum zich niet te beperken tot het adviseren op al bestaande plannen. Ze kunnen ook proactief onderwerpen agenderen en bespreekbaar maken. Volt wil ook onderling begrip en solidariteit versterken, door met elkaar, intensief, in gesprek te zijn. Begrip voor elkaar is een sleutel naar een betere en inclusievere samenleving. Zo verbindt Volt mensen met elkaar en zorgt Volt ervoor dat mensen trots zijn op het gemaakte resultaat.
Wat	Volt wil burgerfora stimuleren, om zo tot meer inclusieve besluitvorming te komen. Volt wil burgerfora die passen bij elk vraagstuk, wanneer het bijvoorbeeld over het winkelcentrum De Zuiderpassage gaat, moeten daar ook bewoners van de wijk in plaatsnemen. Volt wil deze burgerfora laten bijstaan door experts, om onhaalbare en onrealistische plannen tegen te gaan. Ook helpen deze experts in het leveren van informatie, aangezien goede informatievoorziening de sleutel is bij een dergelijk forum. Mensen moeten wel weten waarover zij praten, vandaar dat dit een van de belangrijkste onderdelen is van het proces.
Hoe	Volt wil dat de gemeente geld beschikbaar stelt voor burgerfora, zodat deze onafhankelijk kunnen plaatsvinden. De gemeente benoemt een voorzitter die onafhankelijk opereert. Diezelfde voorzitter verzorgt ook een loting voor de selectie van het forum. Daarna gaat men onder leiding van de voorzitter aan de slag met de voorgelegde vraagstukken. Een aantal keren, afhankelijk van het vraagstuk, komt men samen. Een aantal stellingen, problemen en ideeën worden aan de deelnemers voorgelegd. Naarmate er meer inspraak is en burgers samen in discussie zijn gegaan, wordt automatisch het resultaat ook beter door intensieve mate van deelname aan het proces. Uiteindelijk komt, na een aantal dagen intensieve gespreksvoering, een resultaat naar voren, waarbij unanimiteit natuurlijk ideaal is. Een genuanceerdere uitkomst is natuurlijk ook een optie.
Middelen	Burgerfora kosten infrastructuur en geld. Kosten van een referendum zijn bijvoorbeeld wel aanzienlijk hoger dan deze loting en kleine bijeenkomsten.

	Daarom zijn burgerfora een relatief goedkope vorm van burgerparticipatie. Verder moet deelname lonen en gemakkelijk zijn, digitale en eenvoudige vormen van inschrijving zijn hiervoor goede middelen. Voor ouderen en laaggeletterden moet de gemeente zich extra inspannen om hen deel te laten nemen, hiervoor moet budget vrijgemaakt worden.
Bronnen & verantwoording	Squarewise (26 april 2021). <i>Hoe je met een burgerforum voor meer draagvlak, verbinding en begrip zorgt</i>, https://www.squarewise.com/hoe-je-met-een-burgerforum-voor-meer-draagvlak-verbinding-en-begrip-zorgt/ Leyenaar, M. (2009). <i>De burger aan zet, Burgerforum: theorie en praktijk</i>, https://vng.nl/files/vng/vng/Documenten/Extranet/Burgerzaken/bestanden_burgerparticipatie/M.Leyenaar_boekje%20burgerforum_theorieenpraktijk_090527.pdf Van Reybrouck, D. (26 februari 2019). <i>Niet alleen verkiezingen, maar ook loting: zo vernieuwen 76.000 Belgen de democratie</i>, https://decorrespondent.nl/9220/niet-alleen-verkiezingen-maar-ook-loting-zo-vernieuwen-76-000-belgen-de-democratie/921603540-d04bcec4

9.5 Leesbare Gemeentebegroting

Titel	Leesbare gemeentebegroting
Uitdaging (5+1)	Citizen Empowerment
Totstand-koming	Gemeentebegroting 's-Hertogenbosch, gemeentebegroting Amsterdam
Waarom	Met het oog op 'citizen empowerment' kwamen uit een analyse van gemeentebegrotingen drie punten naar voren. Allereerst is de gemeentebegroting een langdradig document, waar beleidsprogramma's uitgebreid worden besproken en de uiteindelijke som van baten en lasten moeilijk is te herleiden naar een specifieke belastingsoort. Ten tweede geldt dat, hoewel alle steden aan dezelfde regels gebonden zijn, sommige gemeenten de begroting anders behandelen dan andere gemeenten. Zo is de gemeentebegroting van Amsterdam als PDF terug te vinden en begint het met drie inlegvellen met daarop een grafische weergave van de inhoud van het verslag. Daarmee zien burgers gemakkelijk hoe de geldstromen in grote lijnen binnen de gemeente lopen. Hiervoor is een infographic inkomsten gemaakt, een infographic uitgaven en een infographic 'prioriteit stadsdelen'. Het prikkelt om de begroting verder in te duiken. Het derde punt betreft de toevoeging van een leeswijzer aan de begroting en een voorwoord van de wethouder van financiën. Daardoor voelt de lezer zich meer welkom in het document.
Wat	Het toevoegen van een grafische weergave aan de gemeentebegroting, waardoor deze inzichtelijker wordt, ook als inwoners niet de tijd hebben de hele begroting door te lezen; informatie platen zoals getoond bij Prinsjesdag, maar ook zoals Amsterdam in zijn gemeentelijke begroting heeft verwerkt. Een voorwoord en leeswijzer toevoegen. De begroting beschikbaar te stellen als PDF, naast de webversie.

Hoe	De inhoud van het begrotingsdocument wordt niet veranderd. Door extra pagina's aan het begin van het begrotingsdocument toe te voegen voldoet Volt aan de wet- en regelgeving omtrent de begroting. Deze extra pagina's krijgen dan een prominentere rol op de website van de gemeente. Een grafisch ontwerper ontfermt zich over de platen met informatie.
Middelen	De kosten zijn laag. Zeker wanneer er gebruikt gemaakt wordt van een reeds bij de gemeente aanwezige, grafisch ontwerper.
Bronnen & verantwoording	Gemeente 's-Hertogenbosch (2021). <i>Gemeentebegroting 's-Hertogenbosch 2021</i>, https://s-hertogenbosch.begroting-2021.nl/ Gemeente Amsterdam (2021). <i>Gemeentebegroting Amsterdam 2021</i>, https://assets.amsterdam.nl/publish/pages/955624/begroting_2021_gemeente_amsterdam_na_raadsbehandeling.pdf

10. Mobiliteit en Reizen

10.1 Autoluwe binnenstad 's-Hertogenbosch

Titel	Autoluwe binnenstad 's-Hertogenbosch														
Uitdaging (5+1)	Global Balance														
Totstand-koming	Vanuit het Raadsbesluit Kaders en Actieplan Duurzame Mobiliteit en Presentatie I&O Actieplan Duurzame Mobiliteit wil Volt versnellen in de transitie naar emissieloze vervoersbewegingen in met name de binnenstad van 's-Hertogenbosch. In afstemming met landelijk overleg wil Volt niet alleen het gebruik van fossiel-aangedreven, vervuilende vervoersmiddelen verminderen, maar ook het autobezit beperken om de schaarse Centrum-ruimte beter te benutten.														
Waarom	's-Hertogenbosch is een gemeente met ambities. De komende jaren zal sprake zijn van forse groei in het aantal inwoners, waarvan een belangrijk deel binnenstedelijk. Tegelijkertijd dient de leefbaarheid toe te nemen en moet het verblijfsklimaat prettiger worden. Met deze ambities staat binnenstedelijk de openbare ruimte enorm onder druk. Qua mobiliteit is de auto het vervoermiddel dat per persoon verreweg de meeste ruimte nodig heeft, zowel rijdend als stilstaand (zie grafiek). <table border="1"> <thead> <tr> <th>Vervoermiddel</th> <th>Ruimte (m²)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Voetganger lopend</td> <td>~2</td> </tr> <tr> <td>Fiets geparkerd</td> <td>~5</td> </tr> <tr> <td>Fietser 15 km/u</td> <td>~10</td> </tr> <tr> <td>Tram 50 inzittende</td> <td>~10</td> </tr> <tr> <td>Auto geparkerd</td> <td>20</td> </tr> <tr> <td>Auto 50 km/u 1 inzittende</td> <td>140</td> </tr> </tbody> </table> Bron: KIM, 2019 Winkeliers in de binnenstad zijn vaak tegenstander van een autoluwe binnenstad. Zeker bij een binnenstad als die van Den Bosch is die angst voor de meesten van hen niet terecht (Verkeersnet, 2021). Een aantrekkelijke binnenstad trekt meer publiek. Desalniettemin zijn er specifieke zaken, zoals winkels met afhaalgerechten, waarvoor dichtbij parkeren met de auto noodzakelijk is. Het is belangrijk dat dit type winkels zich vooral concentreert in straten waar auto's gedoogd worden ('inprikkers').	Vervoermiddel	Ruimte (m²)	Voetganger lopend	~2	Fiets geparkerd	~5	Fietser 15 km/u	~10	Tram 50 inzittende	~10	Auto geparkerd	20	Auto 50 km/u 1 inzittende	140
Vervoermiddel	Ruimte (m²)														
Voetganger lopend	~2														
Fiets geparkerd	~5														
Fietser 15 km/u	~10														
Tram 50 inzittende	~10														
Auto geparkerd	20														
Auto 50 km/u 1 inzittende	140														

	In een door de TU Eindhoven uitgevoerd onderzoek (Empaction, 2021) is de vraag gesteld onder welke omstandigheden mensen bij een verhuizing naar een binnenstedelijke omgeving bereid zijn geen auto mee te nemen. Wat blijkt? Onder ideale omstandigheden is 70% van de mensen bereid bij zo'n verhuizing geen auto mee te nemen. Die ideale omstandigheden zijn de nabijheid van een OV-knooppunt (lees: intercitystation), een goede fietsinfrastructuur en—de meest bepalende factor—een hoogwaardig en betaalbaar aanbod van deelmobiliteit. Door de stad slim in te richten wordt de noodzaak voor het gebruiken en hebben van een eigen auto minder belangrijk (Verkeersnet, 2021). Dit verhoogt de kans dat ook bestaande bewoners meer gebruik gaan maken van de deelmobiliteit. Dat vergroot dan ook de kans dat onder de huidige bewoners het autobezit op termijn naar beneden gaat. Duurzaam Nieuws (2021) geeft een onderbouwing waarom elektrische deelauto's vanuit milieu- en klimaatdoelstellingen de meest verstandige keuze is voor een autorit. Daarom zet Volt in op het terugdringen van de dominantie van de auto in het binnenstedelijk straatbeeld. Niet als doel, maar als middel ter bevordering van de leefbaarheid en om ruimte te creëren voor meer groen, meer terrassen en meer ruimte voor lopen, fietsen en spelen. En dit alles zonder afbreuk te doen aan de bereikbaarheid van de binnenstad en de mobiliteitsbehoefte van de bewoners. Bovenstaande visie past uitstekend bij de landelijke visie van Volt ten aanzien van emissieloze en inclusieve mobiliteit, maar past ook bij de gedachte van Volt om burgers nauw te betrekken bij het vormgeven van (verkeers-)veiligheid en leefbaarheid in eigen dorp, wijk en stad.
Wat	Een set van maatregelen (honing en azijn) invoeren die het autogebruik (bezoekers en bewoners) en het autobezit (bewoners) op een niet-geforceerde manier doen verminderen, bijvoorbeeld door aantrekkelijke alternatieven aan te bieden voor het autogebruik en autobezit. Hiermee is tegelijkertijd een belangrijke stap te zetten op weg naar een emissieloze binnenstad.
Hoe	Vermindering van het autogebruik door: • Een autoluwe binnenstad, waar bezoekers vooral parkeren aan de rand van de binnenstad, zoals parkeergarage St. Jan, of op transferia. • Een uitstekende fietsinfrastructuur, zodat alle inwoners binnen 10 à 15 minuten fietsen (of (deel)scooteren) bij hun dagelijkse bestemmingen komen en daar hun (elektrische) fiets makkelijk en gratis stallen (10-minutenstad). Een neveneffect van de vermindering van autogebruik is dat daarmee capaciteit vrijkomt in parkeergarages in het centrum die kunnen worden benut door bewoners, zodat die minder op straat parkeren. Ook zijn plaatsen aan te bieden aan ontwikkelaars in de directe omgeving, zodat die minder parkeerplaatsen op eigen terrein hoeven te realiseren. Vermindering van het autobezit door: • Bij nieuwe ontwikkelingen in samenspraak met ontwikkelaars komen tot een reductie van het aantal parkeerplaatsen en tegelijkertijd het op locatie aanbieden van elektrische deelmobiliteit (auto's, scooters, fietsen). Op

	deze manier worden meer nieuwe inwoners verleid te verhuizen zonder een eigen auto mee te brengen. • Het aanbod aan deelmobiliteit per ontwikkeling integreren met het aanbod aan deelmobiliteit in de openbare ruimte, zodat een hoogwaardig en betaalbaar aanbod aan deelmobiliteit ontstaat. • De integrale oplossing voor (elektrische) deelmobiliteit beschikbaar stellen aan alle inwoners van de gemeente onder één app ('Mobility as a Service', MaaS). Voor het ontwikkelen en/of implementeren van deze app zal actief worden gekeken naar samenwerkingen met andere gemeenten en landelijke initiatieven. • Grotere werkgevers in de gemeente, te beginnen met de gemeentelijke organisatie zelf, verleiden hun dienstauto's in te ruilen voor deelauto's die tijdens werktijden exclusief voor de werknemers zijn en daarbuiten beschikbaar zijn voor de omgeving. • Met deze maatregelen ontstaat een betaalbare dienst van elektrische deelmobiliteit die de gebruiker zekerheid biedt van een deelvoertuig op loopafstand en diversiteit van aanbod. Door een hoogwaardig en betaalbaar aanbod aan deelmobiliteit gemeentebreed onder één app aan te bieden wordt het voor bewoners die de auto niet dagelijks gebruiken (en dat neemt door de 10-minutenstad-maatregelen toe) financieel heel aantrekkelijk de auto weg te doen. Daarbij is een elektrische auto in aanschaf duur, maar in gebruik goedkoop. Bij een elektrische deelauto wordt de aanschaf gedeeld, waardoor de totale kosten relatief laag zijn. Succesvolle elektrische deelmobiliteit wordt daarmee de kortste route naar meer emissieloze kilometers. Bovenstaande maatregelen zijn vooral honing. Bij het terugdringen van het autogebruik en het autobezit hoort op termijn ook het minder faciliteren van gebruik en bezit. Bewonersvergunningen (parkeren op straat) worden gefaseerd duurder, zodra het alternatief (parkeren in parkeergarages) op orde is. Zodra dit pakket van maatregelen enige vorm heeft gekregen, gaat de gemeente met wijken in gesprek over de wijze waarop dit pakket aan maatregelen ingezet kan worden om in de openbare ruimte in de wijk meer ruimte te creëren voor klimaatmaatregelen en actieve vormen van vervoer (lopen en fietsen). En als belangrijk neveneffect wordt het met deze maatregelen eenvoudiger gefaseerd toe te groeien naar een emissieloze binnenstad.
Middelen	Deelmobiliteit is een dienst die tot nu toe vooral aan marktpartijen wordt overgelaten. Maar het integreren van diensten tot een integraal, gemeentebreed, hoogwaardig en betaalbaar aanbod met een eenduidige manier van toegang verlenen (één app) vereist een regierol van de gemeente en een samenwerking met een zogeheten MaaS-dienstverlener. Dit onderdeel kost geld. En dit geld wordt primair opgehaald bij de ontwikkelaars die minder (dure) parkeerplaatsen hoeven aan te leggen. Het verbeteren van de fietsinfrastructuur kent twee bronnen van financieren: • Fietspaden uit de reguliere budgetten voor de aanleg van wegen • De gratis stallingen betalen uit de parkeerexploitatie

Bronnen & verantwoording	Verkeersnet (5 augustus 2021). <i>'Parkeren voor de deur bij winkels is helemaal niet zo belangrijk'</i>, https://www.verkeersnet.nl/mobiliteitsbeleid/39533/parkeren-voor-de-deur-bij-winkel-is-helemaal-niet-zo-belangrijk/ Empaction (2021). <i>Met juiste inzet deelmobiliteit minder parkeerplaatsen bij stedelijke nieuwbouw nodig</i>, https://upload.lingacms.nl/nv_ce0191a9/Paper_2021/paper-nvc-2021-effect-inzet-deelmobiliteit.pdf Verkeersnet (11 maart 2021). <i>Wat betekent een 10-minutenstad voor de mobiliteit in een stad?</i> https://www.verkeersnet.nl/mobiliteitsbeleid/37071/wat-betekent-een-10-minutenstad-voor-de-mobiliteit-in-een-stad-2/ Duurzaam Nieuws (22 augustus 2021). <i>Iedereen een elektrische auto is een verkeerde keuze</i>, https://www.duurzaamnieuws.nl/iedereen-een-elektrische-auto-is-een-verkeerde-keuze/
-------------------------------------	--

10.2 Intensiveren deelmobiliteit te 's-Hertogenbosch

Titel	Intensiveren deelmobiliteit te 's-Hertogenbosch
Uitdaging (5+1)	Global Balance
Totstand-koming	Vanuit het Raadsbesluit Kaders en Actieplan Duurzame Mobiliteit en Presentatie I&O Actieplan Duurzame Mobiliteit (2020) wil Volt versnellen in de transitie naar emissieloze vervoersbewegingen in met name de binnenstad van 's-Hertogenbosch. In afstemming met landelijk overleg wil Volt niet alleen het gebruik van fossiel-aangedreven, vervuilende vervoersmiddelen verminderen, maar ook het autobezit beperken om de schaarse Centrum-ruimte beter te benutten.
Waarom	Prettig wonen, leven en werken in 's-Hertogenbosch, waarbij bereikbaarheid samengaat met comfortabel en veilig vervoer, dat zo min mogelijk het milieu en de openbare ruimte belast. Mobiliteit die voor iedereen toegankelijk is (inclusieve mobiliteit), schoon is en gebruik maakt van allerlei slimme ontwikkelingen ('smart mobility'). Dat is de ambitie van de gemeente 's-Hertogenbosch. Volt onderschrijft deze ambitie, maar zet de stip op de horizon niet zoals de gemeente nu doet op 2050 maar op 2040: alle vervoer is dan schoon, slim, veilig en met minimale belasting van openbare ruimte. De luchtkwaliteit in 's-Hertogenbosch is slecht: de concentraties roet en (ultra-)fijnstof behoren tot de hoogste van Nederland (zie bronnen). De gemeente heeft hier beperkt invloed op, maar de invloed is bepaald niet nul! Roet en (ultra-)fijnstof worden o.a. veroorzaakt door autoverkeer en openhaarden, houtkachels en vuurkorven. Het schaadt de gezondheid en tast natuur en gebouwen aan. Ten aanzien van mobiliteit betekent dit dat de fossiele automobilititeit in de gemeente zo spoedig mogelijk moet worden teruggedrongen. Voor openhaarden, houtkachels en vuurkorven kan een apart voorstel gemaakt worden, ook daar kan de gemeente invloed op uitoefenen.

	Gelukkig kiezen steeds meer reizigers voor de fiets om naar de gemeente te komen of naar het station te gaan. Ook de OV-fiets en de elektrische deelscooters zijn steeds meer in het straatbeeld aanwezig. Het is noodzakelijk tijdig voor te sorteren op een verdere toename van het reizen per tweewieler. Er moet voldoende ruimte zijn om veilig en comfortabel per schone tweewieler te verplaatsen, deze te kunnen parkeren en dat alles zonder dat de voetganger in de verdrukking komt. Greenwheels: één deelauto wordt door 24 mensen gedeeld en 11 van hen doen de eigen auto weg. Een gemiddelde rit duurt 5 à 6 uur en er wordt 50 km afgelegd. Hieruit blijkt dat deelmobiliteit leidt tot een aanzienlijke reductie van het autobezit. Deelmobiliteit leidt vermoedelijk ook tot een afname van korte ritten, maar omdat de spreiding rondom de gemiddelde ritduur en het aantal afgelegde kilometers niet bekend is, kan dit niet met zekerheid worden gesteld. Nibud: de kosten van een auto bedragen, afhankelijk van de grootte van de auto van klein tot middenklasser, € 300,- tot € 600,- per maand. De kilometerprijs varieert van 40 tot 70 cent. Het is aan de mobiliteitsadviseurs om de besparingen van deelmobiliteit expliciet bij bewoners onder de aandacht te brengen. Waarom? Omdat het bewoners net het laatste duwtje kan geven mee te doen aan deelmobiliteit: "Mooi voor klimaat, milieu en leefbaarheid én ook mooi voor mijn portemonnee." Bovenstaande past in de landelijke visie van Volt t.a.v. duurzame en inclusieve mobiliteit, maar past ook bij de gedachte van Volt burgers nauw te betrekken bij het vormgeven van veiligheid, leefbaarheid etc. in eigen wijk, dorp en stad.
Wat	Volt onderschrijft de brede benadering die de gemeente in de kaders heeft vastgelegd, waarbij stimuleren, samenwerken, faciliteren en regelgeving vertaald worden naar gedrag, samenwerking, technologie en infrastructuur. Volt onderschrijft ook de keuzevrijheid van bewoners t.a.v. mobiliteit, maar wil gemeentelijk adviseurs actief de wijken in sturen om concreet met bewoners deelmobiliteit en elektrisch rijden vorm te geven. Deelmobiliteit leidt tot betere luchtkwaliteit: De reiziger die de eigen auto weg doet en zich abonneert op een deelauto wordt 'als vanzelf' een keuze-bewuste reiziger, die niet langer automatisch de eigen auto in stapt, maar per vervoersituatie kiest of hij zich per deelauto, te voet, per fiets, OV of anderszins verplaatst. De beoogde resultaten zijn: minder autobewegingen, minder luchtverontreiniging en tevens minder hinder voor schone tweewielers en voetgangers. Bovendien is de drempel om bij deelauto's voor elektrisch te kiezen veel lager: de deelauto staat minder stil, omdat er meer gebruikers zijn dan bij de eigen auto. Daardoor is het sneller rendabel op elektrisch aandrijving over te gaan. Resultaat: het aandeel elektrische deelauto's neemt toe en dat leidt weer tot minder luchtverontreiniging. Deelmobiliteit schept ruimte: Door deelmobiliteit neemt het autobezit af. Daardoor komt op straat parkeerruimte vrij, die voor meer groen en meer ruimte voor mensen, voetgangers en fietsers beschikbaar komt.

Hoe	Deelmobiliteit leidt ertoe dat een deel van de deelnemers de eigen auto wegdoet (bron: Greenwheels). Het aantal deelauto's in 's-Hertogenbosch is echter nog beperkt. Hetzelfde geldt voor het aantal elektrische auto's. Om groei te stimuleren wil Volt bij de gemeente mobiliteitsadviseurs aanstellen, die vergelijkbaar zijn met de huidige energieadviseurs. Laatstgenoemden adviseren bewoners over woningisolatie, zonnepanelen etc. Inwoners van de gemeente kunnen geheel vrijblijvend met deze onafhankelijke adviseurs een afspraak maken. De adviseur komt vervolgens bij hen thuis en bespreekt wat in de woning qua energiebesparing en -opwekking mogelijk is. De mobiliteitsadviseurs zijn er om bewoners per straat of wijk samen te brengen en warm te maken voor deelmobiliteit en elektrisch rijden. Hierbij wordt uiteraard gewezen op de mogelijkheden van aanbieders van deelauto's, maar wordt ook aangegeven hoe bewoners onderling auto's kunnen delen en vooral hoe beide gecombineerd kunnen worden, zodat de beschikbaarheid van een auto altijd kan worden gegarandeerd. Het idee is om parallel aan de broodfondsen met minimaal 2 en maximaal 50 bureaus te komen tot een beperkt aantal deelauto's. Hier worden bij aanvang geen nieuwe auto's voor gekocht, maar de bestaande auto's van deelnemers worden de deelauto's. Een deel van de bewoners kan de eigen auto weg doen. Dat levert direct kostenbesparing op. Er komt bovendien parkeerruimte vrij. Op termijn is, bij het vervangen van een deelauto, de drempel om een elektrische auto aan te schaffen lager, omdat door het deelgebruik het sneller rendabel is op elektrisch over te stappen. Het idee hierachter is dat de deelauto minder stil staat dan de eigen auto. De deelauto's staan niet in een andere wijk, maar als het even kan in de eigen straat en worden met de straatgenoten gedeeld. Nabijheid verlaagt de drempel mee te doen. De mobiliteitsadviseur reikt hiervoor de financiële, organisatorische, juridische en praktische kaders aan (zie onder bij middelen: in Den Haag werkt het al!). Hoe worden kostendeling, verzekering, reservering, sleutels, etc. geregeld? Wat als een inwoner een auto een keer voor langere tijd nodig heeft, bijvoorbeeld voor vakantie? Hoe de zelfstandige ondernemer mee laten doen en de zakelijke ritten fiscaal correct verwerken? Wie beheert de deelauto's? Wordt een apart orgaan door de delende bewoners opgericht, bijvoorbeeld een vereniging, coöperatie of stichting? Of blijft het klein en informeel en hoe dan, want er moet geen gedoe ontstaan over onderhoud, kosten en het krijgen van vergoedingen. In tegenstelling tot de energieadviseur wacht de mobiliteitsadviseur niet tot hij een adviesverzoek ontvangt. Hij gaat actief op zoek naar sleutelfiguren in straten/wijken om bewoners rondom (deel-)mobiliteit bij elkaar te krijgen.
Middelen	Er is budget nodig voor het aanstellen van een of meer gemeentelijke mobiliteitsadviseurs en voor het ontwikkelen of verwerven van hun instrumentarium. Denk hierbij aan het model dat zij bewoners aanbieden om het samen beheren van de deelauto's financieel, organisatorisch, juridisch en praktisch te ondersteunen. In Den Haag wordt al gewerkt met deelauto-coöperaties. De gemeente Den Haag verstrekt onder voorwaarden subsidie t.b.v. de oprichting van de coöperatie: minimaal 20 deelnemers binnen een straal van 1 km, minimaal 4 elektrische deelauto's en minimaal 8 privéauto's van de straat binnen de proefperiode. De gemeente Den Haag garandeert parkeerplaatsen voor de deelauto's. Nog te bepalen is of het model Den Haag een-op-een wordt overgenomen om voor subsidie in aanmerking te komen. Ook

	zaken als het garanderen van parkeerplaatsen voor deelauto's moet geregeld worden. Nog te onderzoeken is tevens of de huidige energieadviseurs ook inzetbaar kunnen zijn als mobiliteitsadviseurs en welke ruimte zij daarvoor hebben.
Bronnen & verantwoording	Gemeente 's-Hertogenbosch (januari 2020) <i>Kaders Actieplan Duurzame Mobiliteit</i>, https://www.s-hertogenbosch.nl/fileadmin/Website/Actueel/Nieuws/2019/Actieplan_Duurzame-Mobiliteit.pdf RIVM. (z.d.) <i>Hoe schoon is onze lucht?</i>, https://www.rivm.nl/media/milieu-en-leefomgeving/hoeschoonisonzelucht/ Gemeente Den Haag (29 juli 2021). <i>Autodelen</i>, https://www.denhaag.nl/nl/in-de-stad/natuur-en-milieu/duurzaamheid/autodelen.htm?utm_source=alias&utm_medium=offline&utm_campaign=autodelen

11. Digitale Zaken

11.1 's-Hertogenbosch heeft een Wethouder Digitale Zaken nodig

Titel	's-Hertogenbosch heeft een Wethouder Digitale Zaken nodig
Uitdaging (5+1)	Smart State
Totstand-koming	"Digitale systemen worden steeds beter, sneller en preciezer. Technologieën hangen steeds meer met elkaar samen, raken met elkaar vervlochten en vormen zo één geheel. Gegevens over alles wat mensen en organisaties doen worden steeds vaker opgeslagen en gebruikt. Zo krijgt iedereen te maken met digitalisering en technologie" aldus het eindrapport 'Update Vereist' van de Tijdelijke Commissie Digitale Toekomst. Dit rapport is opgesteld in opdracht van de Tweede Kamer. Er zijn vijf aanbevelingen uitgekomen voor de landelijke politiek. Hieruit is de vaste commissie Digitale Zaken opgericht welke sinds 22 april 2021 actief is. Deze commissie heeft als doel overzicht te creëren en voor verbinding te zorgen in de behandeling van digitale dossiers op de diverse beleidsterreinen. Een goede zaak, vindt Volt, maar digitalisering speelt zich niet alleen op landelijk niveau af en moet juist ook op gemeentelijk niveau op een professionele manier worden doorgevoerd.
Waarom	Ook, of misschien juist op lokaal niveau acteert de overheid het liefst laagdrempelig en direct met de burgers. Bijvoorbeeld via gemeentelijke systemen, informatievoorzieningen en apps. Van de vuilnis-app tot het maken van een afspraak met de gemeente: hierachter zitten diverse systemen die meerdere afdelingen binnen de gemeente raken. Daarmee zijn deze systemen een belangrijk onderdeel van de het interne werkproces en communicatie tussen de gemeente 's-Hertogenbosch en haar burgers. Deze applicaties en systemen zijn intern ontwikkeld en beheerd, uitbesteed of in samenwerking met anderen gemeenten opgezet. De informatie die daarin wordt uitgewisseld heeft betrekking op elke afdeling en portefeuille binnen de gemeenten. Korter gezegd: digitalisering zit overal. ICT heeft wel een afdeling binnen de 's-Hertogenbosch, maar om effectief in beleid mee te denken met digitale en technische oplossingen, is het noodzakelijk ook op beleidsniveau kennishouders te hebben.
Wat	Om de huidige en toekomstige (digitale) informatiestromen en systemen in goede, veilige en efficiënte banen te leiden is op beleids- en bestuurlijk niveau een kennishouder nodig die als portefeuille Digitale Zaken heeft, zodat op een volwassen en toekomstbestendige manier omgegaan wordt met de digitaliseringsvraagstukken van de gemeentelijke politiek. Momenteel is ICT als deelportefeuille ondergebracht, met als speerpunten informatieveiligheid en 'datascience': twee punten genoemd in het Bestuursakkoord 2018-2022. Belangrijke onderwerpen, maar Volt vindt Digitale Zaken een groter beleidsterrein dat een overstijgende wethouder verdient in de huidige tijd.

Hoe	De wethouder Digitale Zaken is verantwoordelijk voor de volgende taken: • Als primaire taak de verbinding tussen beleidsafdelingen op digitaal vlak met elkaar sturen. ICT is overal. Niet alleen als afdeling, maar ICT zit in alle processen op bestuurlijk niveau verweven. Kwaliteit, veiligheid en integriteit moet gewaarborgd zijn en blijven, in zowel oude als nieuwe projecten. • Inzetten en door ontwikkelen van moderne informatievoorziening tussen de gemeentelijke afdelingen, maar vooral in communicatie met de burger. Privacy waarborgen, inzetten op landelijke standaarden en samenwerking tussen gemeenten (VNG, programma Common Ground) om niet op elk vlak het wiel opnieuw uit te vinden. • ‘Security by design’ (het implementeren van beveiligingsmaatregelen en mitigerende maatregelen vanaf de ontwerpfase van (digitale) systemen) én ‘privacy by design’ (het implementeren van privacy en databeveiligings-maatregelen vanaf de ontwerpfase van (digitale) systemen) waarborgen en toetsen. • Vergroten van het digitale kennisniveau binnen de gemeente. Dit is een tweeledige taak. Enerzijds dient de gemeente de juiste expertise intern te hebben om de technologische ontwikkelingen op een juiste manier in te zetten voor de inwoners. Hierbij gaat het om specialistische kennis. Anderzijds zorgt de digitale ontwikkeling dat alle functies binnen de gemeente een hoger niveau van digitale vaardigheden vergen. Een kennisontwikkeling van de medewerkers is daarom gewenst. • Inspelen op samenwerking met scholen (beroeps- en hoger onderwijs) en kansen op digitaal gebied voor en door de gemeente ‘s-Hertogenbosch. Dit gebeurt al met name in samenwerking met JADS, maar dient breder getrokken te worden tot mbo- en hbo-instellingen. • Ondersteunen en adviseren van overige bestuursorganen en organisaties op het gebied van digitalisering. • Uitvoeren en openbaar maken van de risicoanalyses bij ICT-projecten van de gemeente.
Middelen	Een extra wethouder kost ongeveer €150.000 op jaarbasis. Overwogen kan worden een functie te vervangen of logische functies en beleidsterreinen te combineren waardoor portefeuilles beter op elkaar aansluiten en elkaar aanvullen.
Bronnen & verantwoording	AG Connect (15 december 2020). <i>‘Nederland heeft minister en wethouders voor Digitale Zaken nodig’</i>, https://www.agconnect.nl/artikel/nederland-heeft-minister-en-wethouders-voor-digitale-zaken-nodig AG Connect (22 april 2021). <i>Kamercommissie Digitale Zaken met 35 leden vandaag van start</i>, https://www.agconnect.nl/artikel/kamercommissie-digitale-zaken-met-35-leden-vandaag-van-start

	Tada (18 juni 2021). <i>Wethouder Meliani: "De menselijke maat behouden in een digitaliserende wereld gaat niet vanzelf"</i>, https://tada.city/nieuws/wethouder-meliani-de-menselijke-maat-behouden-in-een-digitaliserende-wereld-gaat-niet-vanzelf/ Tweede Kamer (2020). <i>Samenvatting eindrapport tijdelijke commissie Digitale toekomst</i>, https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/samenvatting_eindrapport_tcdt.pdf Tweede Kamer (28 mei 2020). <i>Update vereist</i>, https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/eindrapport_tijdelijke_commissie_digitale_toekomst_tweede_kamer_der_staten-generaal_0.pdf Tweede Kamer (2021). <i>Commissies: Digitale Zaken</i>, https://www.tweedekamer.nl/kamerleden_en_commissies/commissies/diza Gemeente 's-Hertogenbosch (mei 2018). <i>Bestuursakkoord gemeente 's-Hertogenbosch</i>, https://www.s-hertogenbosch.nl/fileadmin/Website/Stad_bestuur/Bestuur/Bestuursakkoord/Bestuursakkoord_gemeente_s-hertogenbosch_2018-2022.pdf
--	---

11.2 Digitale inclusie voor alle inwoners van de gemeente

Titel	Digitale inclusie voor alle inwoners van de gemeente
Uitdaging (5+1)	Smart State, Social Equality, Citizen Empowerment
Totstand-koming	Onderzoek Digitale Inclusie van digitale overheid. Landelijk overleg beleidsteams. Open brief aan de Tweede Kamer namens KBO-PCOB
Waarom	"Overheidsdienstverlening zal in de toekomst in toenemende mate digitaliseren. Dit biedt de mogelijkheid de dienstverlening te verbeteren en nauwer te laten aansluiten op de behoeften van burgers. De overheid streeft in deze transitie naar laagdrempeligheid: de digitale overheid moet zodanig zijn ingericht dat deze voor zoveel mogelijk mensen begrijpelijk en toegankelijk is. Tegelijkertijd stelt het ook eisen aan vaardigheden van burgers. Zij moeten voldoende digitaal vaardig en zelfredzaam zijn om met de overheid te kunnen communiceren."- uit "Digitale Inclusie", BKZ-PB De hedendaagse samenleving digitaliseert meer en meer en kennis van digitale middelen is in de huidige tijd daarmee een onmisbaar goed. Waar de generatie van 50 jaar terug de opkomst van de computer als nieuwigheid heeft meegemaakt, is de generatie anno nu digitaal vaardig vanaf hun jonge jeugd. De samenleving digitaliseert meer en meer en de overheid, lokaal en nationaal, ontwikkelt zich daarin mee. Loketten worden digitaal, de gemeente is via hun website te bereiken. Maar hiermee ontstaat direct een valkuil: als digitale oplossingen het menselijke handelen vermindert, kan iedereen dan nog wel meekomen? Digitalisering van de overheid, diensten en loketten hoort geen doel op zich te zijn als hiermee mensen dreigen te worden buitengesloten. Burgers hebben in

	Nederland recht op informatie. Nederland kent 2,5 miljoen laaggeletterden, een groeiende groep visueel beperkten en een groeiende groep slechthorenden, vooral ouderen. Het regelen van geld- en gezondheidszaken is voor deze groepen lastiger. In een steeds meer digitaliserende samenleving is het van belang dat toegankelijkheid, bereikbaarheid en inclusiviteit van diensten gewaarborgd wordt op een manier die voor alle burgers van de gemeente werkt. Hierom moet ondersteuning plaatsvinden voor hen die digitaal minder vaardig zijn of een grotere afstand tot de alsmaar digitaliserende overheid ervaren om te voorkomen dat zij achterraken. Denk hierbij aan bepaalde groepen ouderen, hulpbehoeftigen, mensen met een beperking en mensen met een sociaaleconomische achterstand. Problemen komen voor op meerdere vlakken: diensten en websites die niet of niet goed toegankelijk zijn voor mensen met een audiovisuele beperking, mensen met weinig tot geen kennis van digitale middelen, mensen zonder netwerk van anderen die hen begeleiden bij het benaderen van diensten en websites, alsmede mensen die geen beschikking hebben over een computer, smartphone of tablet.
Wat	Volt vindt inclusiviteit een belangrijk goed, op alle vlakken. Een 'Smart State' is een overheid die niet alleen vooruitdenkt in technologie, maar vooral durft te kijken naar wat beter kan. Om te voorkomen dat mensen achterraken in een onvermijdelijke digitaliseringsslag, is het noodzakelijk stil te staan bij wat de burger in onze gemeente nodig heeft en daarop te acteren. Kan de gemeente de menselijke maat behouden in haar dienstverlening en apps? Is de gemeente bereikbaar genoeg voor hen die digitaal minder vaardig zijn? Kan de gemeente de verantwoordelijkheid nemen mensen digitaal vaardiger te maken door middel van coaching, lespakketten en cursussen op basisniveau? En kan de gemeente de burger beschermen op het gebied van digitale veiligheid? Inclusieve digitale communicatie: • Streven naar communicatie op maximaal taalniveau B1, zodat informatie begrijpelijk wordt voor een grotere groep inwoners. En hier ook op toetsen. • Streven naar het toevoegen van voorleesfuncties op de gemeentewebsite, zodat informatie toegankelijker wordt voor laaggeletterden en inwoners met een visuele beperking. Hier ook actief op monitoren en toetsen. • Streven naar het toevoegen van ondertiteling onder video's. Ondertitelde video's worden vaker bekeken en zijn beter te volgen voor slechthorenden. • Zoeken naar de mogelijkheden gemeentelijke informatie in meerdere talen aan te bieden. Expats en anderen die de Nederlandse taal niet machtig zijn, hebben recht op een goede informatievoorziening. • Volt wil dat de gemeentepolitiek actiever deelneemt in de digitale omgevingen waarin jongeren verkeren, zoals op TikTok, Discord, Twitch en Clubhouse. Op deze platforms kan het politieke debat gevoerd worden op een wijze die aansluit bij de behoefte van jongeren.
Hoe	Volt stelt de volgende stappen voor om de digitale inclusie in de gemeente te verbeteren:

	• Onderzoek naar het huidige digitale dienstenpakket van de gemeente en deze langs een inclusieve meetlat leggen. • Participatie van ervaringsdeskundigen als toets voor digitale ontwerpprocessen. • Digitaal Overheidsloket bereikbaar maken voor iedereen. • Scholen en ouderencentra ondersteunen in Digitale Vaardigheids-lessen. • Middelen beschikbaar stellen op laagdrempelige locaties om toegankelijkheid tot apparatuur te stimuleren. Inclusieve digitale communicatie: • Streven waar mogelijk naar het gebruik maken van bestaande kennis. Er zijn in de afgelopen jaren legio handvatten, checklists en stappenplannen gemaakt om informatie inclusiever en begrijpelijk te maken. Enkele voorbeelden zijn de plannen van het KNOV en Pharos, en het eerder aangehaalde onderzoek 'Digitale Inclusie'. • Gebruik waar wettelijk mogelijk (gratis) middelen om informatie te vertalen—zoals Google Translate—of video's te ondertitelen—zoals de automatische ondertiteling van YouTube. Zowel vertaalmachines als 'speech-to-tekst'-technologie wordt alsmaar accurater. • Specifieke documenten, waarbij vertalingen uitgesloten moeten zijn van vertaalfouten, worden handmatig vertaald. De taal kan, afhankelijk van de behoefte, per document verschillen.
Middelen	Inclusieve digitale communicatie: • Zoveel mogelijk wordt gekeken naar gratis technologie voor het vertalen van tekst en het ondertitelen van videomateriaal. Dit kan leiden tot grotere bereikbaarheid van bestaande informatie met tegelijkertijd een kostendaling voor de dienst. • Het handmatig vertalen van documenten kost geld. Er dient gekeken te worden voor welke informatie het wenselijk is een vertaling te hebben en in welke talen informatie bereikbaar en beschikbaar moet zijn voor alle inwoners van de gemeente 's-Hertogenbosch.
Bronnen & verantwoording	Tweede Kamer, Vaste Commissie voor DiZa (20 mei 2021). <i>Digitale toegankelijkheid en inclusie</i>, https://www.kbo-pcob.nl/wp-content/uploads/2021/05/21-0674-Brief-Tweede-Kamercommissie-Digitale-Zaken.pdf Directie Informatiesamenleving en Overheid (januari 2019). <i>Digitale inclusie</i>, https://www.vub.be/sites/vub/files/samenvatting_doctoraat_ilse_marien.pdf https://www.digitaleoverheid.nl/wp-content/uploads/sites/8/2019/05/bzk-pb-digitale-inclusie-onderzoek.pdf Ecorys (16 april 2020, <i>Exploitatiemodellen en rendement Informatiepunten Digitale Overheid in Openbare Bibliotheken</i>, https://www.bibliotheeknetwerk.nl/sites/default/files/2020-06/bbv-Exploitatiemodellen-en-rendement-Informatiepunten-Digitale-Overheid-in-Openbare-Bibliotheken-rapport.pdf Christensen, H.S., M. Jäske, M. Setälä & E. Laitinen (2017). 'The Finnish Citizens' Initiative: Towards Inclusive Agenda-setting?' In: Scandinavian Political Studies, 411–433

11.3 's-Hertogenbosch Datagemeente

Titel	's-Hertogenbosch Datagemeente
Uitdaging (5+1)	Smart State, Citizen Empowerment
Totstand-koming	Dataweek NL Gemeentelijk streven datahub te worden Data-driven besluitvoering
Waarom	"Met data bijdragen aan het geluk van bewoners en bedrijven in de gemeente. Daarbij ligt de focus niet zozeer op de technologie, maar wat ermee kan. Data dicht bij de mens brengen, op een verantwoorde manier. Volt vindt het belangrijk de kennis van het onderwijs en bedrijfsleven te verbinden aan maatschappelijke initiatieven. Jong talent en startups krijgen alle kansen, waarbij ruimte wordt geboden om te experimenteren en ICT samen te innoveren. Welkom in 's-Hertogenbosch, toonaangevende datagemeente." 's-Hertogenbosch is een kennismunicipaliteit op het gebied van data en ICT. Met de JADS en diverse opleidingen op mbo- en hbo-niveau, een gezond startup-klimaat in de digitale dienstverlening en diverse datagedreven- en ICT-bedrijven (2e gemeente in Brabant qua ICT-werkgelegenheid) binnen de regio heeft 's-Hertogenbosch een kenniscluster in huis. Daarbij is de wens vanuit de gemeente om 's-Hertogenbosch als Datagemeente op de kaart te zetten en vindt een periodiek terugkerende 'Den Bosch Data Week' plaats. Hiermee zijn mooie stappen gezet om daad bij woord te voegen en Volt vindt dat dit als gemeente moet worden gekoesterd. Maar naast innovatie voor bedrijven en onderwijsinstellingen moet 's-Hertogenbosch als Datagemeente zoveel meer betekenen voor zichzelf en haar burgers. Waarborging van dataveiligheid en privacy horen hand in hand te gaan met een goede strategie voor datagedreven innovatie voor en door de gemeente. Burgers hebben het recht op privacy en onnodige persoonsgegevens horen daarom niet thuis in datasets. Openbaarheid van de gebruikte datamodellen, databronnen en daaruit getrokken conclusies horen bij een gemeente als datagedreven dienstverlener. Zo profiteren burgerinitiatieven en onderwijsinstellingen mee van geleerde lessen en vergaarde data, wat kan leiden tot meer innovatieve ideeën. Hierdoor kan de wens van de gemeente als Datagemeente koploper te zijn als voorbeeld dienen voor een goede datagedreven gemeente; samen met en voor de burger.
Wat	Initiatieven en projecten als 'Data Week' zijn mooi en waardevol, maar belangrijker is dat dit zich ook gaat vertalen naar veilige en bruikbare oplossingen voor de gemeente 's-Hertogenbosch waar de burger iets aan heeft en waar de burger iets mee kan. Hierin zijn drie kerngebieden te onderscheiden. Kennis: • Samenwerking tussen opleidingsinstituten op elk niveau en de gemeente om talent een kans en springplank te geven.

	- Inwoners van de gemeente wegwijs maken in wat data kan doen en waar de gemeente dit inzet op bijvoorbeeld beleidsvlak en modellen. Openbaarheid: - Vergaarde kennis en gebruikte data door de gemeente inzichtelijk en openbaar maken voor de burgers. Niet alleen de conclusies, maar ook de achterliggende datamodellen en 'tools'. - Actief delen van bevindingen die direct relevant zijn voor de burgers. Hoe veilig is mijn wijk? Waar is geluidsoverlast? Hoe zit het met de luchtkwaliteit? - Actief delen van gebruikte datamodellen. Wat zijn de datagedreven besluitvormingen, welke datasets en middelen zijn gebruikt en hoe heeft de gemeente 's-Hertogenbosch dit ingezet? Veiligheid: - Waar persoonlijke data niet noodzakelijk is, deze ook niet bevragen, opslaan of gebruiken (privacy). Waar benodigde gegevens herleidbaar zijn naar een persoon of groep deze alleen inzetten in gemeentelijke systemen (filteren) volgens het AVG. - Zorgen voor gedegen systemen waar opslag en verwerking van data plaatsvindt. De gemeente dient te weten waar gegevens opgeslagen worden. Privacygevoelige gegevens dienen afgeschermd te worden van openbare gegevens. - Data identificeren op gevoeligheid en daar de benodigde veiligheidsmaatregelen op toepassen.
Hoe	Kennis: - Lijntjes kort houden met opleidingsinstituten. Kennisoverdracht tussen markt, politiek en opleidingsinstituten faciliteren. - Zorgen voor stageplekken voor mbo en hbo bij de gemeente en dienstverlening. De gemeente als model voor het bedrijfsleven in plaats van andersom. - Vakinhoudelijke professionals inzetten voor beleidsvraagstukken en een vertaling naar de burger. Zorgen voor uitleg waar uitleg behoef. Openbaarheid: - Zorgen voor een kennisbank waar onderzoek en resultaat bij elkaar komen, toegankelijk voor alle inwoners van de gemeente. - Actief datagedreven innovaties en initiatieven promoten en tonen. - Traceerbaarheid en veiligheid van data documenteren en monitoren. Actief overbodige persoonlijke informatie niet verwerken en verwijderen. - AVG/GDPR toepassen op alle data die kan leiden tot persoonlijke data en afgeleiden daarvan. Veiligheid: - Audits en inventarisatie van de huidige data. Welke partijen hebben welke data en waar? Wat kan hieruit herleid worden? Welke data is niet essentieel en kan verwijderd worden? - Inventarisatie van partijen die data vergaren, leveren en gebruiken voor gemeentelijke systemen door middel van audits bepalen wat het

	risiconiveau is en wat daaruit voortvloeiende maatregelen moeten zijn.
Middelen	Kennis: intensieve samenwerking met mbo, hbo en JADS Openbaarheid: gebruik maken van openbare middelen om onderzoek en uitkomst en gebruikte data te delen met de burgers van de gemeente en initiatieven binnen de gemeente die er gebruik van willen maken. Veiligheid: (bredere) inzet van 'Privacy & Security officers' die ook audits doen op de te gebruiken data.
Bronnen & verantwoording	VNG (07 februari 2018). <i>Van data tot (gedeelde) informatie voor beter (samen) sturen</i>, https://vng.nl/files/vng/nieuws_attachments/2018/datagedreven_sturing_bij_gemeenten_lr.pdf Gemeente 's-Hertogenbosch (2021). <i>Datastad Den Bosch</i>, https://www.denbosch.nl/nl/datastad Brabants Dagblad (31 november 2020). <i>Den Bosch als dé Nederlandse datastad? 'Het is gewoon een fijn provinciestadje'</i>, https://www.ed.nl/den-bosch/den-bosch-als-de-nederlandse-datastad-het-is-gewoon-een-fijn-provinciestadje~a31e89b58/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F Overige bronnen zijn verwerkt in de tekst.

11.4 Digitale Burgerparticipatie

Titel	Digitale Burgerparticipatie
Uitdaging (5+1)	Smart State, Citizen Empowerment
Totstand-koming	Landelijk programma Volt Gesprekken met wijk- en dorpsraden
Waarom	"In Reykjavik geven inwoners elke maand via een digitaal platform aan welke onderwerpen zij op de agenda van de raadsvergadering van hun gemeente willen zien. In Estland zijn vijftien nieuwe wetsvoorstellen geformuleerd door middel van onlinepublieksraadpleging en offlinebijeenkomsten. In Madrid wordt een online participatieplatform gebruikt om jaarlijks 100 miljoen euro van het stadsbudget samen met bewoners te verdelen. En in Nederland kunnen inwoners binnenkort dankzij de nieuwe Omgevingswet een grotere invloed uitoefenen op hun fysieke leefomgeving"—Voorwoord Jan van Zanen in 'Digitale Democratie in de praktijk'; tweede handreiking van VNG. Digitale burgerparticipatie, een concept dat ook binnen de landelijke politiek leeft en onderzocht wordt. Hoe kan de wens de burgers dichterbij de politiek te betrekken omgezet worden in beleid en actie? En kan digitalisering hierbij als middel het huidige gat verkleinen? Op gemeentelijk niveau acteert de politiek dichterbij de burger. Daarnaast weten inwoners beter wat in de buurt speelt. Waar in kinderrijke wijken als Maaspoort en

	Groote Wielen de plaatsing en onderhoud van een speeltuin belangrijk kan zijn, geldt dit voor de inwoners van Paleiskwartier bijvoorbeeld minder. Of het openbaar vervoer wat beperkt is in de dorpskernen rondom Den Bosch, waar wijken als Kruiskamp en Zuid juist goed bereikbaar zijn. Maar de gemeente is niet alwetend. Hoewel wijkraden, wijkagenten, wijkmanagers etc. voor informatievoorziening zorgen, kan het zijn dat bepaalde zaken zeker leven in een wijk of straat, maar onderbelicht blijven in de huidige beleidsvoering. Kleinschalig kan dit door middel van het breder inzetten van apps en websites. Door laagdrempelig de toegang tot de gemeente te verkleinen worden ideeën en wensen makkelijker verzameld, zodat daar waar nodig op kan worden geacteerd. Grootschaliger kan door inzetten op digitale burgerparticipatie de drempel om mee te spreken en gebruik te maken van het recht een raadsvergadering bij te wonen verlagen en de algehele interesse in lokale politiek vergroten.
Wat	(Digitale) burgerparticipatie: • We introduceren digitale middelen ter bevordering van burgerparticipatie. Denk hierbij aan peilingen op de gemeentewebsite, interactie op social media of inspraakavonden op Discord, Microsoft Teams of via interactieve livestreams. • We zoeken naar hybride vormen van inspraak, die gelijktijdig digitaal en fysiek kunnen plaatsvinden. • Onderzoeken of voor de gemeente 's-Hertogenbosch een vorm van budgetverdeling voor wijken/dorpskernen haalbaar is, waarbij burgers zelf dit budget kunnen besteden. • Actief inzetten op input vanuit burgers. De gemeente moet minder op 'informatie zenden' en 'gerichte feedback' inzetten, maar meer op interactieve inbreng ('bottom-up') vanuit de inwoners van de gemeente 's-Hertogenbosch. • Betrek inwoners uit verschillende groepen en sociale lagen actief bij digitale participatie, bijvoorbeeld door middel van digitale ambassadeurschappen. Een 14-jarige voetbalster die zich hard maakt voor nieuwe sportvelden? Een bewoner van een wijk die medebewoners aanzet tot het vergroenen van platte daken? Geef ze een digitaal podium om de dialoog op gang te brengen. Maak hiervan ook gebruik van de al bestaande wegen zoals bijvoorbeeld de Jongeren Ambassadeurs die de gemeente 's-Hertogenbosch al kent.
Hoe	(Digitale) burgerparticipatie: • Volt heeft een landelijk beleid uitgestippeld over digitale participatiemiddelen. Landelijke ontwikkelingen worden zoveel mogelijk gevolgd. • In vroege fases van gemeentelijke beslissingen wordt nagedacht over mogelijke digitale burgerparticipatie. • Waar nu al fysieke participatie wordt georganiseerd, wordt gekeken naar een verlening in de digitale ruimte voor hybride samenspraak. • Door de coronacrisis hebben zowel ambtenaren als inwoners van de gemeente een boost gekregen in digitale vaardigheden. Sectoren hebben hybride vormen van werken, lesgeven en communiceren ontdekt. De gemeente gebruikt haar nieuw opgedane kennis en gaat in gesprek met relevante kennispartners, zoals het onderwijs.

	• Werk met lokale partijen om digitale politieke ambassadeurs te vinden. Zij weten het beste waar de stem van het volk te vinden is. • Beloon ambassadeurschap. Stel bijvoorbeeld certificaten op en zorg dat ambassadeurs toegang hebben tot cursussen die ambtenaren ook volgen. Hierdoor hebben zij direct profijt van de kennis en tijd die zij delen met en voor de gemeente door op hun CV deze kennis te vermelden. • Maak gebruik van het netwerk van wijkraden en dorpsraden om actief input te krijgen vanuit de kernen voor gebiedsspecifieke problemen en oplossingen. Laat hen meedenken over eventuele wensen voor wijk budgettering (wanneer mogelijk en wenselijk) en participatie. • Kijk over de gemeente- en landsgrenzen heen voor handvatten hoe de gemeente om kan gaan en beter kan functioneren met een meer 'bottom-up' bestuurswijze en hoe digitale middelen hierbij kunnen bijdragen.
Middelen	(Digitale) burgerparticipatie: • Technische systemen voor digitale burgerparticipatie hoeven niet veel te kosten. De gemeente kijkt in eerste instantie of zij gebruik kan maken van bestaande, gratis middelen. Dat kan zijn via social media, digitale ontmoetingsplatformen, of simpelweg een peiling op de website. • De gemeente dient een actieve houding aan te nemen voor burgerparticipatie. Gerichte enquêtes worden al uitgestuurd, maar juist de ongevraagde adviezen kunnen waardevol zijn. Zorg voor digitale en laagdrempelige kanalen waar deze vragen en adviezen gesteld kunnen worden, bijvoorbeeld door actief communicatie via Facebook/Twitter/Instagram te onderhouden en digitale bijeenkomsten op (deel)wijkniveau en onderwerp te organiseren.
Bronnen & verantwoording	Bestuur (22 maart 2018). <i>Zes succesfactoren van digitale burgerparticipatie</i>, https://ibestuur.nl/podium/zes-succesfactoren-van-digitale-burgerparticipatie Christensen, H.S., M. Jäske, M. Setälä & E. Laitinen (2017). 'The Finnish Citizens' Initiative: Towards Inclusive Agenda-setting?' In: Scandinavian Political Studies, 411–433 Rathenau Institute (2017). 'Prospects for e-democracy in Europe', <i>Nederlandse samenvatting</i>, https://www.rathenau.nl/nl/kennisgedreven-democratie/online-meebeslissen ICTU en het samenwerkingsprogramma Democratie in Actie (december 2019). <i>Digitale Democratie in de praktijk</i>, https://vng.nl/sites/default/files/2019-12/20191224-digitale-democratie-in-de-praktijk_k.pdf

12. Kunst, Cultuur en Media

12.1 Museumavonden

Titel	Museumavonden
Uitdaging (5+1)	Social Equality
Totstand-koming	Gesprek met landelijke coördinatoren.
Waarom	In 'De waarde van cultuur' wordt geconstateerd: "Alleen via cultuur kunnen mensen zin geven aan hun leven en aan hun plaats in een samenleving. Dat is meteen de allerbelangrijkste waarde van cultuur. (...) De corebusiness van de cultuursector is het vormgeven van het samenleven." Volt wil de verbinding in de diverse wijken van 's-Hertogenbosch stimuleren. Daarnaast is belangrijk dat inwoners van 's-Hertogenbosch laagdrempelig en ongedwongen kennis kunnen maken met de kunst en cultuur die de gemeente te bieden heeft. Voor veel inwoners is museumbezoek niet vanzelfsprekend en het binnenlopen van een museum kan ervaren worden als een spannende stap en een flinke drempel. Door wijkbewoners de kans te geven samen gratis een museum te bezoeken vermindert deze drempel een beetje en wordt tegelijk de saamhorigheid in de wijk gestimuleerd.
Wat	Op speciale avonden worden aan inwoners van wijken en dorpen in 's-Hertogenbosch de mogelijkheid geboden naar een avondopenstelling van een museum te gaan. De inwoners worden opgehaald met de bus en aan het einde van de avond naar huis gebracht. Daarnaast is een clubje wijkbewoners actief betrokken, via de wijkraden, bij de avondopening. Zij hebben contact met het museum over de invulling van de avond. Tevens krijgen lokale kunstenaars de mogelijkheid zich deze avond te presenteren.
Hoe	Elke wijk kan minstens een keer per jaar met de bus gratis een avondje uit naar het museum. De gemeente zorgt voor het busvervoer en de financiering. In samenspraak met de musea wordt een projectleider aangesteld om alles in goede banen te leiden. Lokale wijk- en dorpsraden worden actief betrokken bij de voorbereidende werkzaamheden.
Middelen	In samenspraak met de musea in 's-Hertogenbosch moet worden gekeken naar de benodigde middelen, waarbij gebruik kan worden gemaakt van middelen die reeds voor wijken zijn bedoeld. Tevens worden met Bossche busmaatschappijen de mogelijkheden bekeken voor gratis vervoer of vervoer tegen gereduceerd tarief.
Bronnen & verantwoording	Gielen, P. e.a. (2014). <i>De waarde van cultuur</i> , Rijksuniversiteit Groningen, p. 120, https://www.kunstmuseum.nl/nl/stadnaarhetmuseum

	Studio i Platform voor inclusiviteit (z.d.) <i>Hoe verbeter je de band tussen het museum en de inwoners in de stad?</i> https://studio-inclusie.nl/cases/hoe-zorg-je-ervoor-dat-de-lokale-bevolking-je-museum-weet-te-bereiken/
--	--

12.2 LHBTIQ+-museum

Titel	LHBTIQ+-museum
Uitdaging (5+1)	Social Equality
Totstand-koming	Gesprekken met mensen uit de LHBTIQ+-community.
Waarom	's-Hertogenbosch is een van de 75 regenboog gemeenten in Nederland. Elke regenbooggemeente zet zich actief in voor de acceptatie van lesbische, homoseksuele, biseksuele, transgender, intersekse-en queer-personen. Aangezien educatie dialoog en wederzijds begrip stimuleert, wat leidt tot acceptatie, wil Volt deze educatie stimuleren en faciliteren. Daarbij blijft de educatie niet per se beperkt tot scholen, maar kan ook gelden voor andere inwoners en toeristen.
Wat	De gemeente 's-Hertogenbosch maakt de oprichting van een museum mogelijk, waarin de LHBTIQ+-geschiedenis en cultuur centraal staat. Dit kan gaan over LHBTIQ+-geschiedenis en -cultuur wereldwijd, nationaal én lokaal. Het is wenselijk dat de LHBTIQ+-gemeenschap in 's-Hertogenbosch, maar ook daarbuiten, actief wordt betrokken bij de oprichting, inrichting en ontwikkeling van het museum. Daarmee is het museum niet alleen een plek waar educatie en dialoog plaatsvinden, maar ook een plek waar de LHBTIQ+-gemeenschap trots op is en zich door vertegenwoordigd voelt. Om educatie een extra stimulans te geven, is het belangrijk dat scholen gratis dit museum kunnen bezoeken. Dit betreft scholen uit 's-Hertogenbosch maar ook daarbuiten.
Hoe	Uiteraard is onderzoek nodig alvorens een museum opgericht wordt, waarbij wordt gekeken naar de juiste invulling en de kosten van zowel de oprichting als de exploitatie op lange termijn. Ook de keuze van een geschikte locatie is essentieel, waarbij mogelijk gebruik kan worden gemaakt van een gemeentelijk pand in het centrum dat leeg staat. Mocht een eigenstandig museum op korte termijn niet haalbaar zijn, dan dienen de mogelijkheden te worden onderzocht om te komen tot een permanente tentoonstelling in een bestaand museum (bijvoorbeeld het Noord-Brabants Museum). Belangrijk is dat de LHBTIQ+-gemeenschap vanaf de eerste fase van planontwikkeling tot en met realisatie en verdere exploitatie is betrokken.
Middelen	Extra middelen zijn nodig, voor financiering kan worden gedacht aan: Subsidie EU, Staatssteun met zuiver lokaal effect, culturele steun op basis van de de-minimisverordening.

Bronnen & verantwoor- ding	Aldrich, R. (2006). <i>Van alle tijden in alle culturen, wereldgeschiedenis van de homoseksualiteit</i>. Oomes, J. et al. (2015). <i>In samenspraak suggesties voor het gesprek tussen musea en gemeenten</i>, https://www.museumvereniging.nl/media/publicationpage/publicationFile/_mv_samenspraak_def.pdf Europa decentraal (z.d.). <i>Cultuur en staatssteun</i>, https://europadecentraal.nl/onderwerp/staatssteun/cultuur-en-staatssteun/
--	--

Voor verduidelijkende vragen

Wellicht is niet alles direct duidelijk bij het lezen van dit beleidsprogramma en zijn er ‘verduidelijkende vragen’? Kijk in het Beleidsprogramma onder welk thema het beleidsstuk valt. Hieronder staat een overzicht met alle thema’s, de themacoördinator en het emailadres van de coördinator. Mail de coördinator dus met de vraag en hen neemt contact op.

Thema	Coördinator	e-mailadres
Sociale zaken en bestaanszekerheid	Thijs Blom	thijs.blom@volteuropa.org
Bouwen en wonen	Arjen van Silfhout	arjen.vansilfhout@volteuropa.org
Economie, belasting en werk	Carlo van Doorn	carlo.vandoorn@volteuropa.org
Familie, zorg en gezondheid	Jeroen Kanters	jeroen.kanters@volteuropa.org
Klimaat en natuur	Roel van de Wiel	roel.vandewiel@volteuropa.org
Landbouw en voeding	Ward van Genesen	ward.vangeneden@volteuropa.org
Migratie en integratie	Ton van Kollenburg	ton.vankollenburg@volteuropa.org
Onderwijs	Inge Vossen	inge.vossen-vanbeers@volteuropa.org
Overheid en democratie	Adam Talhimet	adam.talhimet@volteuropa.org
Mobiliteit en reizen	Fred van Erp	fred.vanerp@volteuropa.org
Digitale zaken	Marie-Jose Klerks	marie-jose.klerks@volteuropa.org
Kunst, cultuur en media	Inge Vossen	inge.vossen-vanbeers@volteuropa.org